

90-3
L 312

6795

O. Nonācs

Ziemeļlatvija

- I. Bēgļu laikmets
- II. Vācu okupācijas vara
- III. Atbrīvošanas cīņu laiks

1928

IZDEVIS A. GULBIS, RĪGĀ

SYSTEMS

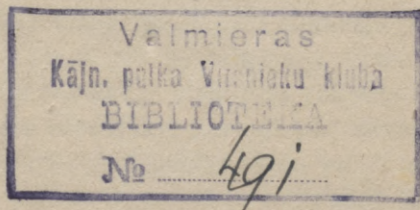
90-3
L 312

Le. 795 ^{alabel}
L
9

O. Nonācs

Ziemeļlatvija

- AKŠTOŠIS STĀJAV
- I. Bēgļu laikmets
  - II. Vācu okupācijas varā
  - III. Atbrīvošanas cīņu laiks

1928.

Izdevis A. Gulbis, Rīgā

L
#2

~~51152k~~

Latv.
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~90-7-204~~ 030617965

A. Gulbja grāmatu spiestuve, Rīgā, Ausekļa ielā 9.

Ievadam.

Latvijas valsts tapšanas laikā Ziemeļlatvijai vairākkārt ir nācies spēlēt izcilus lomu. Viņas ģeogrāfiskais stāvoklis kara darbības atsevišķos laikmetos to ir nostādījis gluži citādos apstākļos, nekā pārējo Latviju, un sakarā ar to ne tikai kara notikumi viņā, bet arī viņas sabiedriski-politiskā dzīve ir ņēmusi bieži vien īpatnēju virzienu, kas ir atstājis nenoliedzamu iespaidu uz Latvijas valsts tapšanu.

Kara laika notikumi Ziemeļlatvijā līdz Latvijas valsts tapšanai virknējās trejādos posmos — bēgļu laikmets, okupācijas laiks un atsvabināšanās cīņu laikmets, kurus arī šē pēc kārtas īsumā apskatīsim.

Tas liekas būt vajadzīgi tamdēļ, ka šinīs laikmetos Latvijas zeme bija sašķelta un tauta izsvaidīta, kamdēļ arī par šo Latvijas valsts tapšanas pirmsākumu periodu vispārībai trūkst sakarīga pārskata, jo tā dā nozīmē par šo laikmetu vispārī un par Ziemeļlatviju sevišķi ir visai maz rakstīts.

Ja ar šie atsevišķie periodi pēc saviem ārējiem apstākļiem liekas būt pilnīgi šķirti viens no otra, tad iekšīgi tie uzrāda interesantu politiskās domas evolūciju, kura galu galā noveda pie patstāvīgās Latvijas valsts.

Ja strēlnieku bataljoni bēgļu laikmetā, no vienas puses, bija latviešu augstā dziesma Krievijas patriotisma apliecinājumam, tad, no otras puses, tie jau noteikti iezīmēja nacionalās pašnoteikšanās

domas rašanos un izveidošanos, kas noveda līdz Pa-
gaidu Nacionalai Padomei, Tautas Padomes un Sa-
tversmes Sapulces priekštecei.

Vācu okupācijas laiks ar savu uzmā-
cības politiku bija šis latviešu nacionalās patstāvības
domas stiprākais norūditājs, lai tā ar liesmojošu spē-
ku izlauztos uz āru brīvības cīņās, kuŗas no-
veda pie Latvijas brīvvalsts nodibināšanās.

O. Nonācs.

Rīgā,
1928. g. novembrī.

I. Bēgļu laikmets.

1. Vispārējais stāvoklis. Pēc Rīgas evakuēšanas Valka — Ziemeļlatvijas centrs.

Kara notikumiem tieši ķerot mūsu zemi, Ziemeļlatvijai nācās pārļaut pār sevi visu lielo bēgļu vilni, pēc iespējas mīkstinot bēgļu ciešanas un ievērojamai bēgļu daļai paliekot par pagaidu mājas vietu. Ziemeļlatvijai pieder tas nopelns, ka viņa lielu daļu no mūsu tautas atturēja no izklišanas pa svešām Krievijas maļām un tā saglāba tautas dzīvo spēku dzimtenes saimnieciskai atjaunošanai un latviešu tautas politisko mērķu sasniegšanai.

Runājot konkrēti par organizācijām, kas šo tautas saglabāšanas darbu veica, vispirmā kārtā ir jāmin lielākās zemnieku organizācijas — Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrības vārds.

Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrība bija pirmā, kas 1915. g. sniedza bēgļiem palīdzīgu roku. Tūlīt pēc pirmā vācu uzbrukuma, aprīlī, rēķinādamās jau iepriekš ar lielāka bēgļu vilņa iespējamību, viņa jau jūnijā iesniedza gubernatoram sīki izstrādātu planu regulēt bēgļu vilni, ja tāds tiešām uznāktu. Par nožēlošanu projektu noraidīja. Bet kad nu jūlija sākumā ienaidnieks, pārnācis mūsu fronti pie Ventas, strauji gāzās divos virzienos (uz Sloku un Jelgavu) pret ziemeļiem, lai sasniegtu Rīgu, un kad sākās lielais bēgļu vilnis, tad vietējās administrācijas iestādes pilnīgi zaudēja galvu. Nu stājās darbā sabiedriskās organizācijas, pilnīgi nododamās šai cīņai ar tautas nelaimi. Un darbs sekmējās...

1915. g. vasarā, bēgļu laikmetam uznākot, R. L. Centralbiedrība sniedz pirmo palīdzību kurzemniekiem: organizē ceļa rādītājus, patversmes, pārtikas

punktus, izdabū prāvākas sumas no vietējās administrācijas priekš pirmās palīdzības bēgļiem: uzņemas no vietējās administrācijas lielo rekvizīcijas darbu izvešanu, ar ko tūkstošiem kurzemnieku atsvabinās no badā mirstošiem lopiem un dabū par tiem samaksu iztikšanai; izved Vidzemes latviešu daļā 1 a b p r ā t ī g u lopu rekvizīciju, kuŗa dod armijai vajadzīgo pārtiku un vismazāk kaitē vidzemnieku saimniecībām.

Bēgļu vilnim uz priekšu virzoties, R. L. Centralbiedrība rada no savām un tai tuvu stāvošām aprindām Bēgļu Apgādāšanas Nodaļu pie Latviešu Palīdzības Komitejas, kas vēlāk pārvēršas par Baltijas Bēgļu Apgādāšanas Komiteju, kuŗa sāk darīt visus bēgļu apgādāšanas darbus.

Vēl tālāk bēgļu vilnim virzoties uz Iekškrīeviju, R. L. Centralbiedrība kopīgi ar Bēgļu Apgādāšanas Nodaļu nolemj, ka jādibina Pēterpilī Bēgļu Apgādāšanas Centralkomiteja, kuŗā jāapvieno visas organizācijas. Šai nolūkā R. L. Centralbiedrība stājas sakarā ar toreizējiem valsts domniekiem, pierunā tos ņemt uz savu vārdu bēgļu apgādāšanas kongresa saukšanas darbus. No šī kongresa izauga Latviešu Bēgļu Apgādāšanas Centralkomiteja.

No tālākiem bēgļu laikmeta R. L. Centralbiedrības organizatoriskiem pasākumiem minami sekoši:

- a) Lai glābtu Latvijas zemkopības pamatu, priekšzīmīgi nostādīto lopkopību, izsargājot sugas lopus no rekvizīcijām, Vidzemē izvesta sugas lopu apzīmogošana.
- b) Izdarīta šo sugu lopu evakuācija uz Iekškrīeviju, kur tika nonomātas ap 40 muižu, organizēts Maskavas R. L. Centralbiedrības kantoris un ierīkotas Iekškrīevijā latviešu evakuēto saimniecību lopu pārraudzības biedrības.
- c) Uzņemas no valdības apgādājamās pārtikas un sēklas labības un produktu izdalīšanu Vidzemē starp latviešu bezzemniekiem un

bēgļiem, kādā kārtā 1915. un 1916. g. caur R. L. Centralbiedrību ievests ap 1 milj. pudu un 1916. un 1917. gadā ap 2,5 milj. pudu labības un pāitikas miltu. Tas lielā mērā atviegloja zemnieku grūto stāvokli frontes tuvumā.

- d) Organizē darba spēka piegādāšanu karā aizgājušo saimniecībās.
- e) Latvijas atjaunošanas nolūkā starp citu izdala no valdības 1 milj. rubļu aizdevumu jaunlopu audzēšanai kurzemniekiem, pie kam dibināts īpašs birojs un organizēta plaša jaunlopu audzēšana priekš bēgļiem.

Vispāri R. L. Centralbiedrība bēgļu laikā turējās pie uzskata, ka visām latvju grupām un šķirām jāapvienojas pie viena liela Latvijas atjaunošanas darba, pie kuŗa katra grupa var atrast sev piemērotu vietu un darbu.

Tas bija latviešu tautas pašdarbības piemērs.

Valdības administratīvais aparats, kā jau aizrādīts, šai ziņā nebija nemaz sava uzdevuma augstums. Tāpat arī nekā nedarija muižniecība, kuŗai toreiz patiesībā pienācās pildīt zemstu organu vietu.

Lielo latviešu tautas pašdarbību, kāda izteicās bēgļu posta remdēšanā, no sākuma diezgan jūtami traucēja nevēlama konkurence. Jau bēgļu organizāciju kongresā 1915. g. 30. un 31. augustā Pēterpilī, kā to savā pārskatā konstatē Centralkomitejas priekšsēdētājs V. Olavs, bija manāmas divas bēgļu apgādības darbinieku grupas. Viena pulcējās ap Bēgļu Apgādāšanas Nodaļu, vēlāk Baltijas Komiteju, otra ap palīdzības biedrību „Dzimtene“. Aiz šām divām bēgļu organizācijām stāvēja divas lielas lauksaimniecības biedrības; jau minētā Centralbiedrība un Ekonomiskā. Abām tām bija daudz nodaļu, plaši sakari, liels skaits veikalu darbinieku, kuŗi evakuācijas un kara apstākļu dēļ bija tapuši svabadi, tā ka tagad pilnā mērā varēja ziedot visus spēkus bēgļu apgādības darbam. Nodibinātā Centralkomitejā

abām sāncensēm bija paredzēta plaša loma uz vienlīdzības pamatiem, ievēlot tanī katrai pa 3 priekšstāvjiem. „Dzimtene“ tomēr atteicās šos 3 pārstāvjus dot Centralkomitejā un turpināja bēgļu apgādības lietu uz savu roku, cenzdamās pat nokonkurēt jaundibināto Centralkomiteju. Sākumā „Dzimenteni“ gāja labi. Ekonomiskās Biedrības lauksaimniecības nodaļas pārvērtās par bēgļu apgādāšanas nodaļām. Valdības iestādes „Dzimenteni“ no sākuma piešķīra pat ļoti prāvus līdzekļus, kamdēļ „Dzimtene“ izplēta savu darbību plašumā, lai aizsteigtos Centralkomitejai priekšā. Drīz tomēr valdības iestādes kļuva uzmanīgas, agrākās labvēlības vietā iestājās vēsums un 1915./1916. gadu maiņā nāca jau galīga līdzekļu atraušana „Dzimentenes“ valdei.

● Citādi darbība secās otrā bēgļu apgādāšanas organizācijā — Bēgļu Apgādāšanas Nodaļā, kurā ietilpa R. L. Centralbiedrība un viņas iestrādājušie darbinieki. Centralkomiteja atzīdama, ka bēgļu apgādāšanas lieta Vidzemē būs vislabāki nostādīta, ja to koncentrēs šinī organizācijā, nolēma, ka visām bēgļu komitejām Vidzemes latviešu daļā dēļ līdzekļiem un citās vajadzībās jāgriežas pie Bēgļu Nodaļas Rīgā, izņemot tikai pārs komitejas, kas jau pirms šī lēmuma bija nodibinājušas tiešus sakarus ar Centralkomiteju. Bēgļu Apgādāšanas Nodaļa pūlējās attaisnot uz viņu liktās cerības. Tā apvienoja savā organizācijā kādas 103 apakšnodaļas un ieguva centralās iestādes reputāciju Vidzemes latviešu daļā. Viņas pārziņā atradās ap 120.000 bēgļu no kopēja ap 250.000 lielā bēgļu skaita, kurus apgādāja Centralkomiteja.

Tas nebija vienīgais nevēlamas konkurences piemērs. Deputats Zālītis valsts domes 1916. g. 8. marta sēdē, runādams par bēgļu jautājumu, aizrādīja arī no savas puses uz kādu citu nepieļaujamu konkurences paņēmieni bēgļu apgādāšanas lietā. Proti, pazīstamā „Ziemeļpalīdzība“, izmantodama savu oficiālo stāvokli un viņas rīcībai vienmēr bagātīgi piešķirtos līdzekļus vismaz Baltijā, pēc Zāliša vārdiem, tikai

Bēgļu nometne 1915. g.

Izpostītā Vidzemē (Ratnieku saimnieks Kokneses pagastā).

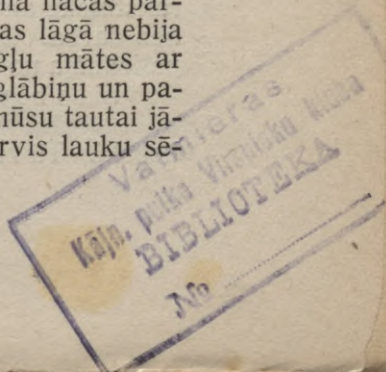
Pārtikas punktā bēgļu laikā.

Atgriezušos bēgļu bērni mitinās tranšējās.

traucēja citām organizācijām un pat izjauca labi ievadītu darbu. Tā kā šai organizācijai nebija pašai savu iestāžu bēgļu apgādāšanai, tad viņa vienmēr centās pie sevis pārdabūt un saistīt jau pastāvošas atsevišķas organizācijas un atsevišķus cilvēkus, piesolot lielākas naudas sumas. Piemēram, ja latviešu organizācijas ierīkoja dažās vietās Vidzemē sanitāros punktus ar pazīstamu ārstu un citu personālu, „Ziemeļpalīdzība” ārstam un personālam sāka piesolīt labākas algas, lai tos pārdabūtu pie sevis. Protams, vienā otrā gadījumā personāls nebija vienaldzīgs pret piedāvājumu un pārgāja pie „Ziemeļpalīdzības”, bet lietai ar to netika līdzēts. „Ziemeļpalīdzība” atklāja jaunus bēgļu apgādāšanas iestādes pat tur, kur jau tādas pastāvēja un kur pēc jaunām organizācijām nebija nekādas vajadzības. Šāda nevajadzīga valsts līdzekļu izšķiešana darīja sliktu iespaidu uz ļaužu psihi un sekas no tam bija tās, ka mazinājās labprātīgo ziedojumu pieplūdums.

Atskaitot šādas ar nelietderīgu konkurenci savienotas parādības, kuŗas bēgļu laikā izsauca arī stipri traucējošo polemiku presē; tāpat arī zināmu rīvēšanos, kāda ar laiku vietām radās bēgļu-kurzemnieku un pajumtes devēju-vidzemnieku starpā, šis laikmets vispāri ir atzīmējams par lielu cilvēkmīlestības laikmetu, kur uzpurēšanās sava tuvāka labā deva skaistus piemērus. Viss lielais Lubānas trakts bija viena vienīga bēgļu noņemne; šī cilvēku mīlestība šē glāba simts tūkstošus no bada nāves un epidēmijām. Vispirmā kārtā uzmanība tika piegriezta mūsu tautas jaunās paaudzes glābšanai. Par to liecina toreizējie noklīdušo un meklējamo bērnu saraksti bēgļu birojos, uz ātru roku ierīkotās bērnu patversmes un slimnīcas, skolas un darba kolonijas. Visgrūtāko brīdi bēgļu glābšanā nācās pārdzīvot 1915. gada rudenī, kad vēl nekas lāgā nebija noorganizēts, bet uznākušais sals bēgļu mātes ar bērniem dzina ārā no mežiem mēklēt glābiņu un patverumu cilvēku mitekļos. Par godu mūsu tautai jā-saka, ka visumā labprātīgi atvērās durvis lauku sē-

tās un sabiedriskās ēkās, lai šos likteņa šaustos uzņemtu. Raunas draudzē, piemēram, uz mācītāja nel. A. Jendesa ierosinājumu visi šīs draudzes skolotāji savās skolās bija ierīkojuši bērnu internatus, kuŗos uzņēma bērnus arī jaunākus par skolas gadiem. Tie atradās skolotāju uzraudzībā, dabūja dienā 3—4 reizes paēst un bez tam viņiem pasniedza arī mācības. Tā viena pati Raunas draudze apkopa 116 bēgļu bērnus! Šie svešie bēgļu bērni bija pat labāk apgādāti, nekā vietējie pašu bērni. Latviešu inteliģence, kuŗa pati arī toreiz vārda pilnā nozīmē atradās bēgļu gaitās, atrauta no parastās nodarbošanās un eksistences iespējamības, pierādīja lielu aktivitāti un uzupurēšanās gribu. Bēgļu apgādāšanas organizācijas, savukārt, arī izgāja uz to — saistīt inteliģenci bēgļu apgādāšanas darbā (Tā, piemēram, Teodors Zeiferts no Baltijas Bēgļu Apgādāšanas Nodaļas bija pieņemts par bēgļu bērnu patversmju resp. skolu pārziņi; tāpat bēgļu darbā atradās daudzi citi rakstnieki un inteliģenti darbinieki). Modās arī sabiedrības interese par literātu likteni. Raksturīgi, ka pirmais lielākais sabiedrības veltījums literātu un mākslinieku vajadzībām radās taisni bēgļu laikā. Tas notika sekošā kārtā. Kā daudzās citās Latvijas pilsētās un bieži apdzīvotās vietās, tā arī Valkā kuŗam sākoties nodibinājās Sarkanā Krusta latviešu nodaļa, kuŗa ierīkoja lazareti kareivjiem. Lazaretē ierīkošanai un uzturēšanai saplūda uz reizi ziedojumu līdz 10.000 rub. naudā un daudz mantu. Simtiem ievainotu uzņēma šī lazarete; vēlāk viņa tika nodota bēgļu lietošanā, jo frontes tuvuma dēļ kā kuŗa lazarete viņa nevarēja tikt izlietota. Atlika prāvi sabiedrības ziedoti līdzekļi. No šiem līdzekļiem Sarkanā Krusta nodaļa 3000 rub. atvēlēja to latviešu rakstnieku un mākslinieku pabalstīšanai, kuŗi palikuši bez darba. Vēlāk L. B. A. Centralkomiteja šo sumu palielināja no savas puses ar tikpat lielu pabalstu.

Lielo bēgļu postu 1915. gada rudenī stipri remdināja bagātā raža; jo toreiz Vidzemē viss bija audzis lieliski. Tā zināmā mērā pati daba palīdzēja pie tam,

lai Vidzeme varētu izmitināt lielāku ēdāju skaitu. Un šis iedzīvotāju pieaugums bija ievērojams. Tā, piemēram, Valkas pilsētā no 20.000 iedzīvotājiem normalos laikos viņu skaits bija cēlies uz 35.000.

Laikraksti („Līdums“) un inteliģence neapnikuši propagandēja, lai bēgļi neklīstu prom no Latvijas, vai vismaz lai tie apmestos Latvijas robežas tuvumā. Vēlāk izrādījās, ka šī taktika latviešu lietai stipri līdzējusi.

Pirmais bēgļu gads latviešiem atņēma ļoti daudz: Kurzemi, Rīgu (evakuējoties viņa zaudēja dzīvā garīgā centra nozīmi); gandrīz visu ziedošo jaunatni, kuŗa bija iesaukta karā. Mājās palika tikai vecīši un sievietes. Pēdējām nācās uzņemties saimniecībās visus vīriešu darbus, ko viņas arī godam veica. Zaudējumiem pretī stāvēja ieguvumi un, proti, ļoti daudz tauta mantoja savā pašapziņā un pašdarbībā.

Ja otrais bēgļu gads neienesā samērā lielu pārmaiņu tamdēļ, ka fronte stāvēja uz vietas, tad trešais gads ar Rīgas krišanu (1917. g. 21. augustā) izsauca jaunu bēgļu vilni, kuŗš bija pavadīts no gluži nenormalām parādībām, kādām par iemeslu bija pilnīgi dezorganizētā krievu armijas atkāpšanās. Oficiālas amata personas (pagaidu valdības Rīgas apriņķa komisara vietnieks un apriņķa milicijas priekšnieks), apbraukājušas daudzus lauku pagastus, kuŗus bija skāris kara spēks, konstatēja tādu patvarīgas nemotivētas postīšanas ainu Latvijā, kuŗa pilnīgi atgādināja Beļģijas apstākļus... Šis oficiālais ziņojums par stāvokli tika piesūtīts Viskrievijas Strādnieku un Zaldatu Deputātu Padomju Centralai Izpildu Komitejai ar norādījumu, novērst patvarības un apstādināt iedzīvotāju piespiestu izdzīšanu. Lielu uztraukumu visā Latviešu sabiedrībā izsauca Ziemeļu frontes kustības priekšnieka Frolova telegrama, kuŗā latviešiem bēgšanas virziens noteikts pāri par Uraliem — tieši uz Sibīriju! Gubernas komisara Dr. Priedkalna sasauktā apspriedē Valkā 7. septembrī, kuŗā piedalījās arī armijas štāba priekšstāvis, oficiālām personām, militārām un civilām, nācās atdur-

ties uz noteiktu protestu no latviešu sabiedrības pu-
ses pret šādu spēlēšanos ar latviešu tautas likteni.
Sabiedrības doma bija izsakāma divos vārdos: bē-
gļiem — ne soli prom no Latvijas zemes, un — krievu
armijas razbainiecības jāierobežo! Gubernas ko-
misars Dr. Priedkalns apelēja pie XII. armijas štaba,
no Zemes Padomes brauca pat sevišķa delegācija uz
Pēterpili, viss tas tika darīts ar vienu nolūku — pa-
nākt patvarību novēršanu. 8. septembrī Gubernas
Zemes Padomei pienāca šāda telegrāma:

„Uzdots Ziemeļu frontes pavēlniekam pārtraukt
neorganizētas rekvizīcijas un spert visus soļus, lai
tiek novērstas laupīšanas.

Armijas virspavēlnieka kabineta priekšnieks,
generalmajors B a r a n o v s k i s.“

Protams, tanī laikā vairs nebija varas, kuŗa spētu
saturēt sabrūkošās armijas atraisītos instinktus.

Latviešu tauta Ziemeļlatvijā bija padota likteņa
varai...

Drūmajā bēgļu laikā daudz garīgas ierosmes un
ticības nākotnei iedvēsa Latviešu Strēlnieku Batal-
joni. Ja no sākuma visa Vidzeme un arī visas lat-
viešu kolonijas dzīvoja, var teikt, tikai priekš bē-
gļiem, visi citi kulturelie darbi apstājās, tad vēlāk bē-
gļu apgādāšana atiet itkā uz otrā plana, paliek par
nacionālo organizāciju ierēdniecības un valsts ierēd-
ņu lietu, bet toties redzamu vietu ieņem latviešu ba-
taljoni, kuŗi pārvēršas par pulkiem, ņem lielāko da-
lību kaujās un savu augstāko darbības pakāpi sa-
sniedz 1916. g. beigās. Priekš pulkiem vāc daudz li-
dzeķļu, sūta uz viņiem delegācijas, veseli apgabali
Vidzemē priekš viņiem un no viņiem vien dzīvo. Iz-
nāk daudz literatūras par latviešu pulkiem, ar viņ-
iem latvieši sāk popularizēties ārzemēs. Priekš
latviešu tautas pašapziņas celšanas bataljoniem bija
ārkārtīga nozīme. Arī tie, kas uz bataljonu dibinā-
šanu pašu kā tādu skatījās ar dalītām jūtām, neva-
rēja noliegt viņu lielo simbolisko nozīmi, to lielo pār-
veidošanās procesu tautas psiholoģijā: latviešu tau-

ta no padevīga kalpa stāvokļa pāriet sava likteņa līdznoteicēja stāvoklī. Un tas ir svarīgs faktors Latvijas nākotnes veidošanā. Tas bija sevišķs strēlnieku kults, kuŗš dvēsa no tā laika laikrakstu slejām („Lidums“).

Bet uzplūdiem sekoja atplūdi. Strēlnieku traģedija atklājās tanī laikā, kur viņu moraliskais un militarais atbalsts latviešu tautai bija visvairāk vajadzīgs. Latviešu tauta, atrazdamās vēl bēgļu gaitās, pieredzēja, ka viņas dievinātie strēlnieku pulki zem cara kara vadības nodevības un lielniecisma uzmanīšanās izirst. Vecākie virsnieki, kas bija stāvējuši pie pulku šūpuļa (to starpā arī Briedis), viens pēc otra izstājas no strēlnieku rindām, bet lielais vairums aiziet lielniecisma kalpībā...

Šis lūzums strēlniekos 1917. g. vasarā izsauca Kareivju Nacionalās Savienības nodibināšanos. Viņas uzdevums bija — visās frontēs organizēt latviešu nacionalo karavīru šūniņas. Idejiskai pretlielnieciskai propagandai nodibināja laikrakstu „Laika Vēstis“, kuŗš A. Krodera un A. Plensnera vadībā iznāca Cēsīs un pēc tam Valkā, līdz 1917. g. beigās lielnieki šo izdevumu pārtrauca.

Katastrofas brīži nav izdevīgi nākotnes planu taisīšanai. Ari bēgļu laiks kā tāds nevarēja tautas spēkiem dot jaunu spēcīgu nākotnes domu ierosmi. Bet Strēlnieku Bataljoniem nākot uz dienas kārtības, sāka runāt arī par reformu vajadzību kultūrelā un politiskā ziņā. Šajos jautājumos jau izlauzās uz āru asas uzskatu pretešķības. Tās savilņoja prātus, ienesa jaunu dzīvību, jaunas nākotnes cerību. Viens virziens, kuŗu reprezentēja latviešu jaunāko publicistu un literātu saime un kuŗi Latvijas daļā pulcējās ap dienas avīzi „Lidums“ Valkā, jau aizvien noteiktāki sāka atsacīties no domas, ka Latvijas liktenis būtu jāsaista ar Krievijas likteni. Viņš atklāti pateica, ka līdzšinējā izdabāšanas politika nedrīkst turpināties, ka no kasu un šķiru politikas ir jāpāriet uz nacionalās kulturas politiku, ka latviešiem kā nacijai jānostājas pašiem uz savām kājām. Otrs virziens, kuŗu re-

prezentēja vecāki politiķi un kuŗi pulcējās ap Pēterpils laikrakstu „Baltija“, par to pirmos nežēlīgi norāja kā nelabojamus sapnotājus, vai politiskus „briemsmu bērnus“. Šie vecie, politikā „izlaiduši kreķlu no biksām“, kā toreizējais publicists (J. Lapiņš) stāvokli raksturīgi apzīmēja, iedomājās augstāko gudrību atraduši. Asa polemika starp Pēterpils „Baltiju“ un Valkas „Līdumu“ (kuŗam līdzīgu stāvokli latviešu pašnoteikšanās jautājumos ieņēma Maskavas latviešu inteliģence ar „Dzimtenes Atbalsi“) par šiem politikas jautājumiem iezīmē jaunu stīgu bēģļu laikmeta pelēkumā, kuŗa mūs galu galā izveda pie Latvijas pilnīgas patstāvības domas izveidošanas. Ir gluži dabīgi, ka Valka, kuŗa Rīgai evakuējoties un pēģīgi krītot vācu rokās, izvēršas par Latvijas garīgo centru, kuŗa ap savām saimnieciskām organizacijām pulcējas rosīgākie zemniecības darbinieki, un vispāri Ziemeļlatvija bija šās latviešu pašnoteikšanās domas karoga nesēja. Ar Ziemeļlatvijas vārdu saīstās ne tikai pirmie Latvijas patstāvības realizēšanas soģi, bet no šejienes vēlāk nāk arī Latvijas atbrīvošana . . .

2. No Valmieras Zemes Sapulces līdz Latviešu Pagaidu Nacionalai Padomei.

Kad 1917. g. 2. martā cars Nikolajs II. atteicās no troņa, kad centralā valsts vara bija atcēlusī visus tautību ierobeģojumus un starp saviem vadoģiem principiem uzģēmusī vēlēģanas vietējās pašvalģības iestādēs uz vispārēju, tieģu, vienlīdzīgu un aizklātu vēlēģanu pamatiem, tad R. L. Centralbiedrība, kā tā laika svarīgākā zemniecības organizāģija, bija pirmā, kuŗa spēģa organizatoriskus soģus jauna stāvokģa nodibināģšanai mūsu zemē. Ar R. L. Centralbiedrības priekģnieķa V. Skubiņa un sekretara J. Blumberģa parakģtiem (Līduma“ 1917. g. 8. (21.) marta numurā) parādģģas uzsauķums Vidzemes latvieģu daģas (Rīģas, Cēģu, Valmieras un Valkas) pagastu valdģm un drau-

džu priekšniekiem sūtīt savus delegatus 12. un 13. martā uz Valmieru uz lauku iedzīvotāju priekšstāvju sapulci, ar nolūku pārspriest zemes pagaidu pārvaldību Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķos un radīt jaunas lauku pārvaldes iestādes. Uz sapulci tiek uzaicināti un tanī bauda lemšanas tiesības: a) divi vietnieku pulka locekļi no katra pagasta, pie kam vienam vietniekam jābūt no bezzemniekiem; b) apriņķu lauku draudžu priekšnieki; c) 2 priekšstāvji no katras sekošas lauksaimniecības biedrības: R. L. Centralbiedrības, Baltijas Lauksaimnieku Biedrības un Dienvidvidzemes Vispārderīgās Societātes; d) divi priekšstāvji no Rīgas pilsētas pārvaldes. Sapulces dienas kārtība bija paredzēta sekoša:

1. Zemes pārvaldības organizēšana Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķos;
2. Pārtikas un sēklas jautājums;
3. Lauku apstrādāšana tekošā vasarā;
4. Armijas apgādāšana ar pārtiku;
5. Medicīniskā un veterinārā palīdzība;
6. Zemes pārvaldības izdevumi un nodokļi;
7. Dažādi citi jautājumi, kas attiecas uz lauku dzīves iekārtu minētos apriņķos.

Otrā dienā pirmajam uzaicinājumam sekoja papildu uzaicinājums, ka uz zemes sapulci Valmierā jāierodas arī Kurzemes pagastu pārstāvjiem, t. i. no bēgļu vidus.

Šo uzaicinājumu pa tam pavēles veidā izpildīšanai visām pagastu valdēm, draudžu priekšniekiem un min. lauksaimniecības biedrībām paziņo jaunieceltais Vidzemes guberņas pārvaldnieks, Rīgas pilsētas galva A. Krastkalns.

Zemes Sapulcē Valmierā 12. un 13. martā bija ieradušies apmēram 440 delegāti. Prezidijā ievēlēja no mazgruntniekiem zvērinātu advokatu K. Ozoliņu, no bezzemniekiem Sējas pagasta rakstvedi P. Klinklāvu, no lielgruntniekiem zvērinātu advokatu V. Teikmani, no pilsētu priekšstāvjiem Dr. med. G. Api-

ni un no kooperatīviem E. Laursonu. Ievēlētie no sava vidus ievēl par priekšnieku Dr. med. G. Apini. Sapulce nolemj sūtīt apsveikšanas telegramas pagaidu valdībai, Zaldatu un Strādnieku Deputātu Padomei, guberņas pagaidu pārvaldniekam un karaspēka komandierim Radko Dmitrijevam.

Otrā sapulces dienā pašvaldības jautājumā zemes sapulce pieņem šādu rezolūciju:

1. Ievērojot latviešu tautas nacionalās un vēsturiskās īpatnības, sapulce atzīst par nepieciešamu apvienot visu latviešu apdzīvoto zemi: Vidzemes, Vitebskas un Kurzemes guberņas vienā administratīvā vienībā zem nosaukuma — Latvija.

2. Latvijai jābūt autonomai nedalāmai Krievijas provincei ar plašām pašnoteikšanās tiesībām.

3. Visu pašvaldības darbu organizēšanai un veikšanai jānodibina Dienvidvidzemes Pašvaldības Padome ar 48 ievēlētiem locekļiem, kuri izvēlē priekšniecību un organizē dažādas komitejas.

4. Jāpiemēro vietējās tiesas šejienes apstākļiem, taīs jālieto vietējās valodas un jāievēd zvērināto tiesas.

5. Visās Latvijas skolās un pašvaldības iestādēs lietojama latviešu valoda un valsts valoda uzskatāma kā palīga līdzeklis.

6. Sapulce nolemj, lai nākamās autonomijas projektā uzņemtu vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas, proporcionelas vēlēšanas un lai pagastu sapulcēs tiktu dota balsstiesība bezzemniekiem līdzīgi ar zemes īpašniekiem.“

Ši, no tagadēja redzes viedokļa skatoties, vēl stipri neskaidrā politiskā rezolūcija rāda, kā pamazām attīstās Latvijas emancipācijas doma.

Rezolūcijā minētā Pašvaldības Padome sapulces pēdējā dienā tiek ievēlēta šādā sastāvā:

No bezzemniekiem: agronoms E. Bērziņš, A. Briedis, adv. P. Eglīts Limbažos, Gutmans, J. Kroders (bij. katordznieks), J. Iverts, J. Lapiņš, Ed.

Laursons, redaktors O. Nonācs, skolotājs E. Pētersons, agr. K. Ulmanis un Dr. M. Valters.

No brīvajām profesijām: agr. J. Blumbergs, Dr. Neubergs, T. Zeiferts un agr. veterinārārsts K. O. Zoste.

No pilsētām: L. Ausējs, V. Bērzons, Dr. Akermanis, K. Gulbis, A. Jende, V. Maldons, T. Ulmanis, Dr. Zeebergs.

No mazgruntniekiem: agr. A. Alberings, A. Bremers, agr. V. Gulbis, J. Grinbergs, adv. T. Golde, A. Markaus, adv. K. Ozoliņš, agr. V. Skubiniš, P. Sיעiniēks, P. Pelcs, P. Tilts, Cīrulis (no Jērcēniem).

No lielgruntniekiem: A. Kampe (Jāņu muižas), J. Reinfelds (Kēču), V. Teikmanis un Dr. T. Vankins (Gravas muižas).

Iztrūkstošās 8 vietas rezervēja kooperatīviem un biedrībām.

Padome tūlīņ pēc ievēlēšanas turpat Valmierā noturēja pirmo sēdi un izvēlēja no sava vidus pagaidu komiteju no personām, kuŗas dzīvoja Rīgā un kuŗām tamdēļ uzdotie pienākumi ērti bija izdarāmi.

Lai izdarītu padomes paredzētās papildu vēlēšanas, tad R. L. Centralbiedrības kopdarbības nodaļa uz 4. un 5. aprīli Valkā sasauca Latviešu kooperatīvu un biedrību delegātu sapulci.

Šai sapulcē ievēlēja iztrūkstošos Pašvaldības Padomes 8 locekļus šādā sastāvā: 1) no kooperatīviem: Z. Meijerovicu, P. Grinupu, J. Sūnu, A. Frīdenbergu; 2) no kultūras biedrībām: J. Bicki, J. Gaili, A. Ūdri un Kārli Matisu.

Šī kooperatīvu saeima Valkā starp citu ievērojama ar to, ka viņā tika nolemts dibināt Latviešu Zemnieku Savienību.

Valmierā ievēlētā un Valkā papildinātā Pašvaldības Padome resp. Vidzemes Pagaidu Zemes Padome sāka savas kārtējās sēdes Rīgā 6. aprīlī. Vispirms R. L. Centralbiedrības telpās, Dzirnauvu ielā 68, bet tad tūlīņ pārgāja uz gubernatora pili, lielajā augsās zālē, kur sēdes turpināja visu laiku.

No Pagaidu Zemes Padomes darbības Rīgā šē

atzīmēsīm tikai to, kas attiecas uz Latvijas autonomijas jautājumu. 5. jūlija sēdē tiek ievēlēta sevišķa autonomijas sekcija, kurā ieiet no z e m n i e k i e m : Z. A. Meijerovics, J. Lapiņš, A. Frīdenbergs, Ed. Laursons, Eglīts, O. Nonācs, Zoste; no b e z z e m n i e k i e m : K. Kurševics, Viksne, M. Skujenieks, Kokle un Egle.

30. jūlijā šī autonomijas sekcija saaicina priekšstāvjus no 12 dažādām sabiedriskām organizācijām uz apspriešanos par Latvijas autonomijas jautājumu. Sekcija bija izstrādājusi šādas rezolūcijas:

1. Latvijas tautai (par Latvijas tautu atzīst visus Latvijas iedzīvotājus), tāpat kā visām citām tautām, ir tiesības uz pilnīgu pašnoteikšanos.

2. Latvijai jābūt nedalītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali.

P i e z ī m e. Latvijas pierobežu apgabalos paši vietējie iedzīvotāji nolemj, vai viņi pieder pie Latvijas, vai pie cita apgabala, vai valsts.

3. Latgalei, kā Latvijas īpatnējai sastāvdaļai, piešķirama patstāvība vietējās pašvaldības, pārvaldības, valodas, skolas un baznīcas lietās.

4. Latvijai jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas republikā, dibinātā uz demokrātijas principiem.

5. Autonomās Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesas un vietējās pašvaldības varai jāatrodas Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās, kurā ievēlama uz vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata, bez dzimumu izšķirības.

6. Sapulce protestē pret aneksijām un vispār pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai viņas atsevišķu daļu valsts tiesisko stāvokli un robežas bez Latvijas tautas ziņas un lemtā.

Šīs rezolūcijas pieņem v i e n b a l s ī g i. Viņās izteikto domu tālākvirzīšanai nolemj sastādīt pie Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes autonomijas komisiju, kurā ieietu pa 2 priekšstāvjiem no visām tām or-

ganizacijām, kuŗas bija uzaicinātas uz šo sapulci, un pa vienam priekšstāvim no visām Latvijā pastāvošām politiskām partijām.

Tālāk mēs nesekosim Zemes Padomes sēžu gaitai Rīgā, bet piegriezīsimies notikumam turpmākam atrisinājumam Ziemeļlatvijā.

Tā laikmeta sabiedrības politisko noskaņojumu raksturo incidents min. kooperativu un biedrību delegātu saeimā Valkā, 4. aprīlī. Prezidijā, aizklāti balsojot, starp citu ievēl arī mācītāju *Andrievu Niedru*. Bet kad nu pēc tam referentiem dod vārdu, tad vispirms publicists *J. Lapiņš* un pēc viņa *Dr. M. Valters* no vārda *atsakās*. Pirmais motivē savu soli sekoši: Viņš neesot socialdemokrats, bet esot nacionaldemokrats. Viņš tomēr atzīstot, ka Latvija reformējama, atbalstoties uz visām iedzīvotāju šķirām. Šai sapulcei savā ziņā esot bijis jākorģē tā vienpusība, kāda tikusi pielaista Valmieras sapulcē, bet te pati sapulce atkal ievēlējusi prezidijā cilvēku, kuŗš visu laiku esot bijis revolūcijas pretinieks. Pie tāda prezidija sastāva viņš neieskatot par iespējamu referēt, lai nekompromitētu sevi un Zemes Padomi.

Dr. M. Valters motivē savu atteikšanos šādā kārtā: Viņš ar dzīvām ilgām 2 dienas un 2 naktis braucis no Helsingforsas uz Latviju, lai arī pēc savām spējām ņemtu daļību dzimtenes atjaunošanas darbā. Bet tagad arī viņš jūtoties spiests no šī darba atteikties, lai varbūt to padarītu citā izdevībā. Viņš gan esot ticis no socialdemokratijas apkarots, tomēr arī viņš gadudesmitus esot stāvējis brīvības kustībā un par to cietis, nokļūdams gan cietumā, gan trimdā. Viņš atvainojas, ka nevarot strādāt kopā ar cilvēku, kuŗš šai brīvības izcīnīšanas lietā esot visu laiku bijis gluži pretējās domās. Viņam neesot citu līdzekļu, kā protestēt pret tamlīdzīgu sapulces izturēšanos, kā viņam esot — jāklusē.

Lai incidentu izbeigtu, tad *A. Niedra* no prezidija — atsakās.

Tā kā kreisi noskaņotā strādniecība nebija mierā

ar Valmieras 12. un 13. martā izvēlēto priekšstāvniecību Pagaidu Zemes Padomē, tad Rīgas Strādnieku Deputātu Padome uz 16. un 17. aprīli tanī pašā Valmierā sasauca bezzemnieku sapulci. Uz to bija ieradies ap 1000 dalībnieku, formelu delegātu no lauku pagastiem gan ne vairāk kā ap 400. Sapulci, kurā valdīja lielniecisks noskaņojums, vada no katorgas pārnākušais J. Kroders. No šīs bezzemnieku sapulces lēmumiem kā svaiīgākie minami: a) privato un mācītājmuižu atsavināšana bez maksas un nodošana bezzemnieku pašvaldības organu rīcībā (kopsaimniecībās) un b) stāvokļa ņemšana pret Valmieras 12. un 13. martā ievēlēto Pagaidu Zemes Padomi. Rezolūcijā teikts, ka šī Zemes Padome nebaida bezzemnieku sapulces uzticību, jo tā esot mantīgo šķiru organizācija; tikai tāda pašvaldības iestāde varētu baudīt visu iedzīvotāju uzticību, kurā būtu sastādīta tādā kārtā, ka ik uz 4 zemes īpašnieku priekšstāvjiem nāktu 5 bezzemnieku pārstāvji.

Beigās tiek nolemts ievēlēt Bezzemnieku Padomi no 45 personām, kurai uzdots meklēt ceļus, kā vienoties ar Zemes Padomi uz augšējā rezolūcijā pieņemtiem pamatiem. Bezzemnieku Padomē ievēlētie locekļi sekoši: stud. A. Zeibots, stud. N. Kalniņš, A. Kārklīņš, K. Pētersons, A. Muzikants, Rostoks, M. Skujenieks, strēlnieks Eilands, J. Kroders, Austrīņš, Tilips, Kokle, skolotājs Šmidts, Eferts, Andrejs Upīts, V. Bastjānis, adv. Kurševics, skrīveris Ratnieks, Birkenfelds, skolotājs Gailis, Lauva, Viksna, T. Liven-tāls, Klucis, skolotājs Egle, Ezeriņš, Em. Āboliņš, A. Sukuts, Birzgals, Maršans, Aspers, Vikmans, Miezis, Ozols, Bērziņš, Kalniņš (no Malienas), Līde, Vīgants, Bērzs, L. Krēsliņa jkdze, Galviņš, Klīdziņš, Smerliņa jkdze un Āboliņš.

Uz zināmu taktisku sadarbību starp pilsonisko Pagaidu Zemes Padomi un bezzemnieku pārstāvības organizācijām apstākļi spieda jau pirms šīs Bezzemnieku Padomes noorganizēšanas Valmierā. Lieta tā, ka pašā sējas laikā sākās laukstrādnieku streiki

un patvarīga muižu zemju dalīšana. Lai novērstu chaosu, tad jau pirms Valmieras bezzemnieku sapulces 3 organizācijas: Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes Izpildu Komiteja, Apvienoto Latviešu Strādnieku pulku deputātu padomes Izpildu Komiteja un Vidzemes Pagaidu Zemes Padome nāca atklātībā ar kopēju uzsaukumu lauku iedzīvotājiem, pašas zemes labā atturēties no pārsteigtiem soļiem un visāda veida patvarībām.

Pēc garākām sarunām Rīgā, pilsoniskais un socialistiskais spārns Pagaidu Zemes Padomē atrada kopēju izeju. 2. maijā Vidzemes Pagaidu Zemes Padome un Bezzemnieku Padome apvienojās tādā kārtā, ka pie līdzšinējiem 48 zemes Padomes locekļiem nāca klāt visi Valmieras otrā sapulcē ievēlētie bezzemnieku pārstāvji un tādā kārtā paplašinātā pagaidu Zemes Padome turpina savu darbību.

Pa tam Valkā strauji iet uz priekšu Latviešu Zemnieku Savienības noorganizēšanās darbs. 29. aprīlī notiek dibināšanas sapulce; sākot ar 16. maiju „Līdums“ pārvēršas par Zemnieku Savienības oficiālo laikrakstu; 15. jūlijā sanāk pirmais partijas kongress. Pāris mēnešos bija saorganizējies pāri par 20.000 biedru. Partijas programma vēl nav galīgi izstrādāta, tā ir tikai konturās uzņemta; sevišķi tas sakāms par agrarjautājumu. Politiskā rezolūcijā tiek prasīts: „Latvijas pašvaldības principi var vienīgi tikt izstrādāti no Latvijas politiskas tautas, kuŗas apvienotai gribai jāizteicas Latvijas Satversmes Sapulcē, kuŗai jānosaka nākamās Latvijas iekārta, ievērojot federācijas principu un starptautisko stāvokli.“

Salīdzinot šo rezolūciju ar Valmieras pirmā zemes saeimā 12. un 13. martā pieņemto, redzama politiskās neatkarības domas ļoti apdomīga evolūcijas gaita.

Kā pretstats Bezzemnieku Padomei uz saimnieciskiem pamatiem nodibinājās Zemnieku Deputātu Padome. Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes zemnieku frakcijas locekļi, kuŗi bija ievēlēti no mazgruntniekiem, 9. (22.) jūlijā publicē uzaicinā-

jumu visiem Latvijas zemturiem nodibināt ikvienā pagastā Zemnieku Deputatu Padomi, kurai jābūt par paplašinātas pagastu saimnieku sapulces rīcības organu. Uz 23. jūliju Valkā tiek sasaukts gubernas zemturu kongress, kuram jāievēl Gubernas Zemnieku Deputatu padome. Kongresā piedalās 128 deputāti un 33 viesi. Kongresu atklāj agr. V. Skubiņš, aizrādīdams, ka politiskās partijas daudzus neapmierinot. Prezidijā ievēl: agr. A. Kalniņu, P. Pelci, agr. A. Alberingu un māc. A. Niedru. Par Zemnieku Deputatu Padomes uzdevumiem referē A. Bremers. Padomē ievēl: no Valmieras apriņķa: J. Krauzi, A. Alberingu, T. Ulmani, J. Eglīti, E. Zemeli; no Valkas apriņķa: J. Ansbergu, P. Pelci, J. Sņikeri, K. Liepkalnu, J. Gulbīti; no Rīgas apriņķa: J. Pogiņu, K. Ozoliņu, K. Zaķi, K. Kārkliņu, Fr. Paegli; no Cēsu apriņķa: A. Žeru, Andrievu Niedru, V. Teikmani, A. Saliēti, P. Maltu.

Zemturu Deputatu Padome pēc Rīgas krišanas savu sēdekli pārceļ uz Valmieru, Baltijas Lauksaimnieku Biedrības namā. Rīgā palikušo J. Ansberga un Fr. Paegles vietā par izpildu komitejas locekļiem ievēl advokatu K. Ozoliņu un T. Ulmani. Ari šī iestāde kā vissmagāko laikmeta postu atzīst šausmīgās postīšanas, kādas izdara krievu karaspēks. Reālu pretlīdzekli pret to, zināms, neatrod arī Z. D. Padome, jo tas ir reāla spēka jautājums. Jāapmierinājas ar protestiem un materialu vākšanu par postījumiem. Šai pašā postīšanas lietā 19. septembrī pie ministru prezidenta Kerenska griezās vesela deputācija, kurā ietilpa no Vidzemes Zemes Padomes: O. Kārklis un V. Zāmuels; no Vidzemes Gubernas Agrarkomitejas tās priekšnieks Z. Meijerovics; no „Izkolastrela“ praporščiks Kārklis; no L. Z. Savienības A. Klīve; no „Izkolata“ A. Kārklis, un valsts domnieki J. Zālītis un J. Goldmanis. Kerenskis nekādas apmierinošas atbildes nav varējis dot; viņš uzstādījis pretjautājumu: ja, kādus apstākļus tad armijas disciplīnas ziņā pagājušo vasaru esot palīdzējuši veicināt paši latviešu strēlnieki?

Kā ievērojams latviešu panākums spēku koncentrācijas un politiskās skolas ziņā ir apzīmējams Valakas pilsētas vēlēšanas 1917. g. 16. jūlijā. Igaunū uzmākšanās šo senseno latviešu pilsētu bija pārvērtusi par igauņu. Politiskie notikumi pa tam bija noveduši pie tā, ka Vidzemes guberņa bija sadalāma igauņu un latviešu daļā. Valdība bija izšķīrusies par to, ka Valka pēc jaunā sadalījuma piekrīt Latvijai un uz to bija devusi savu apstiprinājumu. 16. jūlija vēlēšanām nu vajadzēja dot šim apstiprinājumam savu sankciju. Vēlēšanu iznākums: no 40 domnieku vietām latvieši dabūja 17, igauņi 16, pārējie cittautieši (krievi, poļi, ebrēji) — 7. Par pilsētas galvu nāk pirmoreizi latvietis (K. Ozoliņš), bet šo vietu prasīja arī igauņi (kandidats Dr. Mettus). Kad tas nenotika, tad igauņi demonstratīvi atteicās vispāri no pilsētas pārvaldes amatiem. Tāpēc arī pārējos amatus sadalīja starp latviešiem un minoritatēm (par pilsētas galvas biedriem ievēlēja Hermani Pavloviču un ebrēju ārstu U. Meru, par pilsētas valdes locekļiem — advokatu J. Kļaviņu un T. Dikmani).

No Valmieras zemes sapulces un bezzemnieku sapulces radusēs Vidzemes Pagaidu Zemes Padome, kā to jau pats nosaukums rāda, bija tikai pagaidu iestāde, līdz tam laikam, kad nāk likumīgi ievēlētais augstākais zemes pašvaldības organs, kurš tad galīgi stātos agrāko muižniecības šķiras pašvaldības iestāžu vietā. Tāda organa radīšanu noteica 1917. g. 22. jūnijā apstiprinātais „likums par Vidzemes un Kurzemes administratīvo pagaidu pārvaldību un pašvaldību“. Saskaņā ar šo likumu visu 1917. g. vasaru notika gatavošanās uz vispārējām Zemes Padomes vēlēšanām — guberņas un apriņķu. Guberņas Zemes Padomes vēlēšanas bija noteiktas uz 20. augustu, apriņķu — uz 27. augustu. Šīs bija pirmās vēlēšanas Latvijas teritorijā, kurās notika pēc piecstaiņo vēlēšanu principa. Uz laukiem sacentās galvenā kārtā divas partijas — Zemnieku Savienība un socialdemokrati. Rīgas pilsētā,

kuŗai likums paredzēja lielākas tiesības arī Gubernas Zemes Padomē — no 81 vietas veselas 30, Zemnieku Savienība, norobežodamās no atklāti kontr-revolucionarām partijām pa labi (Fr. Veinberga Tautas Partija), gāja kopā ar citām demokratiskām grupām Radikalās darba grupas listē (še bez Zemnieku Savienības piedalījās Nacionaldemokrati, Radikaldemokrati un Neatkarīgie).

Zemes Padomju kārtīgu ievēlēšanu, par nožēlošanu, traucēja frontes sakustēšanās, kuras rezultāts bija Rīgas krišana. Tas notika taisni vēlēšanu dienā. Rīgas pilsēta un Rīgas apriņķis bija tamdēļ izslēgti no piedalīšanās vēlēšanās. Rīgas pilsētā vēlēšanas pavasarim nenotika, bet Rīgas apriņķī tās notika ar traucējumiem. Ārkārtējie apstākļi tomēr prasīja Vidzemes Gubernas Zemes Padomes sasaukšanu kaut arī nepilnā sastāvā. Tamdēļ Vidzemes gubernas komisars Dr. Priedkalns jaunievēlēto Zemes Padomi sasauca uz pirmo sēdi **V a l k ā** 29. augustā.

Pēc Rīgas krišanas Vidzemes gubernas komisara kanceleja un citas Vidzemes gubernas iestādes no Rīgas tika evakuētas uz Tērbatu, bet pats Vidzemes gubernas komisars pagaidām apmetās Valkā. Tā kā Valka bija arī augstākās gubernas pašvaldības iestādes — Zemes Padomes sēdeklis, tad viņa **f a k t i s k i** izvērtās par pagaidu gubernas pilsētu. Šai lietā, sakarā ar priekšā stāvošām Viskrievijas Satversmes Sapulces vēlēšanām, tika arī nosūtīts valdībai priekšlikums par šī jautājuma formulu nokārtošanu. Saskaņā ar to tad arī Viskrievijas Satversmes Sapulces Vidzemes apgabala vēlēšanu komisija savu sēdekli noteica Valkā.

29. augustā uz Vidzemes Zemes Padomes atklāšanu sabraukuši bija 20 ievēlēti deputāti. Pilntiesīgi reprezentēti bija tikai Valkas un Valmieras apriņķis, jo no Cēsu apriņķa vēl nebija pienācis vēlēšanu iznākuma kopsavilkums. Sapulci atklādam Valkas pilsētas valdes namā, gubernas komisars Dr. Priedkalns saka īsu uzrunu, uzsvērdams, ka taisni šinī brīdī mums ir vajadzīga iestāde, kuŗa varētu teikt

autoritativu vārdu vietējiem iedzīvotājiem. Ari ja ienaidnieks ienāktu mūsu zemē pilnīgi, ari tad ir vajadzīga iestāde, kuŗa aizstāvētu iedzīvotāju intereses un runātu viņu vārdā. Dr. Priedkalns tālāk aizrāda, ka no formelās puses Rīga un viņas tuvākā apkārtnē ir jāstribo no deputātu saraksta un tamdēļ tagad kvorums būs citāds. Rīga ar saviem 30 un Rīgas apriņķis ar saviem 11 deputātiem — tā tad 41 deputats iet nost. Paliek no 81 tikai 40, tā tad likumīgais kvorums ir 20, kuŗš patlaban ir klāt un sapulce atzīstama par likumīgu.

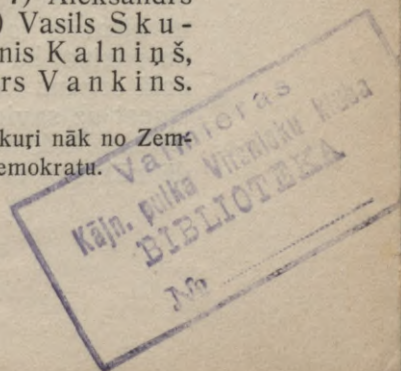
Ari no minēto 3 apriņķu ievēlētiem deputātiem daži bija pārsteigti Rīgā un tā tad Valkā nevarēja ierasties. Ievēlēti bija:

No **Valkas** apriņķa: 1) Teodors Līventāls, 2) Andrejs Upīts, 3) Jānis Birkenfelds, 4) Kārlis Gailis, 5) Roberts Kārklīšs, 6) Ernests Eferts, 7) Jānis Bērzs, 8) Pēters Jurevičs, 9) Augusts Podnieks, 10) Pēters Sieceniēks*), 11) Pēters Pelcs, 12) Otto Nonācs, 13) Kārlis Liepkalns, 14) Voldemārs Zāmuels un 15) Kārlis Gulbis. Ievērojot to, ka Andrejs Upīts palicis Rīgā, viņa vietā kā delegats nāk Adolfs Līde.

No **Valmiera**s apriņķa: 1) Jānis Zaķis, 2) Leons Fridrichsons, 3) Voldemārs Dvoreckis, 4) Elmars Ratnieks, 5) Jānis Ozols, 6) Eduards Ozoliņš, 7) Kārlis Seržants, 8) Rudolfs Kirchensteins, 9) Kārlis Ulmanis, 10) agr. Alberings, 11) Augusts Kalniņš, 12) Jānis Lapiņš. Ulmaņa vietā, kuŗš palicis Rīgā, nāk nākošais kandidats advokats P. Eglīts.

No **Cēsu** apriņķa: 1) Fricis Silarājs, 2) Voldemārs Bastjānis, 3) Jānis Gailis, 4) Arvids Zeibots, 5) Otto Kārklīšs, 6) Augusts Miezišs, 7) Aleksandrs Kārklīšs, 8) Antons Kalniņš (z. r.), 9) Vasils Skubiņš, 10) Arvids Bremers, 11) Jānis Kalniņš, 12) Voldemārs Maldons, 13) Teodors Vankins.

*) Retinātie vārdi apzīmē kandidātus, kuŗi nāk no Zemnieku Savienības listes, pārējie — no socialdemokrātu.

Pēc partiju piederības ievēlētie deputāti sadalās sekoši: socialdemokrati 24, zemnieku savienība — 13, nacionaldemokrati — 1, neatkarīgie — 1, socialrevolucionari — 1.

Zemes Padomei, nepilnā sastāvā esot, bija jāuzņemas nesamērīgi atbildīgi un smagi uzdevumi. Kārtējam zemes iekārtas, izbūves un uzbūves darbam nostājās priekšā zemes glābšana un darbs. Zemes Padomes stāvokli šai brīdī varētu stiprināt viņas iekšēja vienība un noskaņotība un tas savukārt būtu iespējams tikai tad, ja viņa nostātos uz zemes nacionalpolitikas redzes stāvokļa, šķiru cīņu neizvirzot pirmā vietā. Bet taisni šīs īpašības trūka jaunajai Zemes Padomei. Lielnieciskais „Latvju Strēlnieks“ jau atklāti pauda domu, ka „Latvija tikai līdzeklis, internacionale — mērķis“. Šī pati doma atbalsojās arī Zemes Padomes socialdemokrātu lielnieciski nosakņotā vairākumā. Ļoti drīz nāca gadījums, kur diametrāli pretējie uzskati starp Zemes Padomes socialistisko un pilsonisko spārnu noveda pie atklāta konflikta.

Doma par nacionāla centralorgana radīšanu no pašā sākuma atdūrās uz nesaskaņām. No Pēterpils iniciatoru grupas bija iznācis uzaicinājums latviešu vēlētajām pašvaldības iestādēm, politiskām partijām un dažādām sabiedriskām iestādēm sūtīt 1. oktobrī uz Pēterpili pārstāvjus jautājuma pārrunai par Nacionalpadomes idejas realizēšanu. Bet tanī pašā laikā Vidzemes augstākā pašvaldības iestāde — Zemes Padome, arī noteikti bija jau stājusies pie Latvijas autonomijas jautājuma, nodibinādama pie sevis autonomijas sekciju un stādamās pie autonomijas projekta izstrādāšanas. Reizē ar to šīs pašas Zemes Padomes valde 26. septembrī bija pieņēmusi rezoluciju, ka viņa atsakās no dalības ņemšanas Pēterpils apspriedē un paziņo, ka viņa jau ir spērusi soļus vispārniecālā organa radīšanai, kurš autonomijas lietu varētu iznest uz saviem pleciem. Pozitīvā virzienā šī pati Zemes Padomes valde lemj — Zemes Padomes sēdē nākt ar priekšlikumu sasaukt sevišķu apspriedi

no visām Zemes Padomēm (Vidzemes, divām Kurzemes un Latgales) un politiskām partijām (socialdemokrātu, Zemnieku Savienības un socialrevolucionāru), kurai tad būtu jāapspriež soļi, kā radīt Nacionalpadomi. Pieņemts uz šo iepriekšējo apspriedi uzaicināt priekšstāvjus šādā proporcijā: no Vidzemes Zemes Padomes — 3, no Kurzemes — no katras pa 1, no Latgales — 2 un no min. politiskām partijām pa 1 no katras. Kopā 10 delegatus. Zemnieku Savienības priekšlikums uzaicināt delegatus arī no citām politiskām partijām — pārbalsots.

Pēterpils latviešu apspriedē no 1.—3. oktobrim, kurā no socialdemokrātiem maziniekiem piedalījušies veseli 7 delegāti, tika panākta vienošanās tūlīt stāties pie Nacionalpadomes noorganizēšanas, saziņā ar Vidzemes Zemes Padomi. Ievēlēts birojs no 7 locekļiem. Rīcības komitejā paredzēta priekšstāvība no sekošām 4 kategorijām: 1) no vēlētām pašvaldības iestādēm, 2) no bēgļu centralorganizācijām, 3) no latviešu kareivju organizācijām, 4) no politiskām partijām. No pašvaldības iestādēm paredzēti: no Vidzemes Zemes Padomes — 3, no Latgales — 3, no Kurzemes Zemes Padomes (Tērbatā vēlētās) — 2, un no Kurzemes otrās (Maskavā vēlētās) — 1; no bēgļu iestādēm: no Centralkomitejas — 2, no Baltijas Komitejas — 1; no kareivju organizācijām: ik pa 2 delegāti no „Izskolastrela“ un no Nacionalās Savienības; no sekošām politiskām partijām: Zemnieku Savienības, socialdemokrātiem-lieliniekiem, socialdemokrātiem-maziniekiem, socialrevolucionāriem, radikaldemokrātiem, demokrātiem un nacionaldemokrātiem — pa 1 kandidatam. Lai stātos sakarā ar Vidzemes Zemes Padomi, kurā arī ceļā uz Nacionalpadomes organizēšanu, tad nolemj uz nākošo Zemes Padomes sesiju 8. un 9. oktobrī deleģēt uz Valku kā pārstāvjus Veidemani (mazinieku), Meijerovicu un Klīvi.

8. oktobrī Zemes Padomes sēdē autonomijas jautājums tiešām nāk uz dienas kārtības. No Pēterpils ieradušies pārstāvji — Veidemanis un Meijerovics.

Sākās abpusēja stāvokļa noskaidrošana. pie kam izsakās pēc kārtas vairāki runātāji. Tad ņēma vārdu Zemes Padomes valdes priekšsēdētājs Otto Kārklīšs un, deklarējams lielniecisko uzskatu uz projektējamo Nacionalpadomi, līdzīgi zibens spērienam izjauc toleranti ievadīto saprašanās domu. O. Kārklīšs atklāti pasaka, ka vienis prātis mēs varot būt tikai nesvarīgos vispārējos jautājumos, bet līdz ko sākot konkrētizēt, tad saprašanās nevarot būt. Jo Latvijas socialdemokrati-lielinieki un internacionalisti negrib nekādas nacionalas autonomijas, bet grib tikai teritorialu. „Mēs negribam, saka O. Kārklīšs, latviešu Nacionalpadomi, bet tikai Latvijas Nacionalpadomi. Nedomājat, ka mēs aizstāvēsim latviešus: mēs aizstāvēsim tikai savas šķīrās intereses, vienalga, kādas tautības — latviešu vai samoježu!“

Šī runa no pilsoņu puses tiek pārtraukta ar jautājumu, vai O. Kārklīšs runā personīgā, vai visas frakcijas vārdā, un kad dabū apstiprinājumu, ka visa frakcija ar O. Kārklīņu solidarizējas, tad pilsoņi lūdž sēdes pārtraukumu un aiziet apspriesties.

Pēc pārtraukuma pilsoniskās frakcijas vārdā A. B r e m e r s nolasa sekošo rezolūciju kā atbildi uz O. Kārklīņa izaicinošo runu:

„Ievērojot to, ka 1) Zemes Padomē pārsvars socialdemokrātiem; 2) pārsvaru tie ieguvuši, pateicoties ārkārtējiem kara apstākļiem frontes tuvumā; 3) Zemes Padomes socialdemokratu frakcija, kā no O. Kārklīņa uzstāšanās visas frakcijas uzdevumā šinī sēdē bija redzams, noteicošo lomu spēlē lielinieki un internacionalisti, kuŗi Krieviju noveduši pie anarķijas un brāļu kara; 4) pēc tā paša O. Kārklīņa izskaidrojuma viņa frakcija vēlās panākt nevis saprašanos ar līdzpilsoņiem - latviešiem, bet to izmantošanu saviem pretnacionaliem nolūkiem, un 5) pilsoniskā frakcija, turpinādama kopdarbību ar lieliniekiem un internacionalistiem, uzņemtās atbildību par viņu postošo pretnacionalo rīcību —

LATVIĒSU PAGAIDU NACIONĀLĀS PADOMES VALDĒ.

Sēd (no kreisās): Kr. Bachmanis, J. Rubulis, V. Zāmuels, J. Palcmanis, K. Pauļuks. Stāv (no kreisās):
V. Siliņš, O. Nonācs, K. Skalbe, J. Akurāters, Ed. Laursons.

Latviešu Tautsaziņi

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.) 1917.

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.) 1917.

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

Latviešu Tautsaziņi Nr. 270 (1903.)

«Liduma» lapas puse ar Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes manifestu tautai.

nolemj: atteikties no katras līdzdalības un nolikt savas pilnvaras kā Zemes Padomes locekļi.

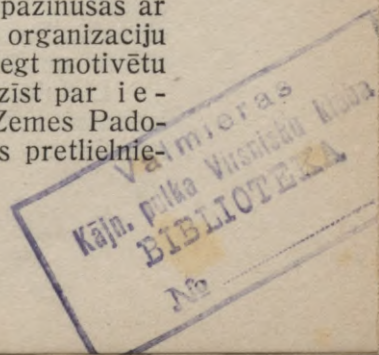
Valkā, 1917. g. 10. oktobrī,
plkst. 3 no rīta.

Pie pilsoniskās frakcijas, kuŗa izstājās no Zemes Padomes, piederēja sekoši 15 locekļi: no Zemnieku Savienības: P. Sיעeniєks, P. Pelcs, redaktors O. Nonācs, K. Liepkalns, skolotājs K. Gulbis, A. Alberings, A. Kalniņš, advokats P. Eglīts, V. Skubiņš, A. Bremers, V. Kalniņš, V. Maldons, Dr. T. Vankins; no nacionāldemokratiem — publicists J. Lapiņš un no neatkarīgiem — V. Zāmuels.

Tā kopš 10. oktobra patiesībā vairs neeksistēja Zemes Padome kā tautas priekšstāvniecības iestāde; bija tikai lielnieciskās frakcijas priekšstāvniecība.

No Zemes Padomes aizgājusē pilsoniskā frakcija nolēma palikt līdzšinējā sastāvā un neoficiali turpināt savu darbību zemes labā, kādam nolūkam nodibināja frakcijas biroju „Liduma“ redakcijas telpās, Maskavas ielā Nr. 14.

18. oktobrī „Lidumā“ pilsoniskā Zemes Padomes bijusē frakcija nāk atklātībā ar gaŗāku motivējumu par savu izstāšanos un uzaicina arī visas apriņķu Zemes Padomju pilsoniskās frakcijas sekot viņas piemēram. Kad Zemes Padome 30. oktobrī Valkā sasauca apspriedi pārtikas jautājuma nokārtošanai, uzaiicinādama uz to arī pilsoniskās partijas, organizācijas un laikrakstus, tad bij. pilsoniskā frakcija nāk ar pretuzaicinājumu — to nedarīt, bet Vidzemes Guberņas Pārtikas Komitejai vajadzības gadījumā sasaukt interesentu sapulci pārtikas jautājuma nokārtošanai. Tā kā šis pretuzaicinājums nāca klājā tikai vienu dienu iepriekš, tad daudzas organizācijas uz apspriedi 30. oktobrī Valkā bija ieradušās, bet, iepazīnušās ar stāvokli, tās, saziņā ar vietējo pilsonisko organizāciju priekšstāvjiem, vienbalsīgi nolēma iesniegt motivētu atteikšanās rakstu, ka viņas neatzist par iespējamu līdzī darboties Vidzemes Zemes Padomes sasauktā sapulcē un uzaicina visus pretlielnie-

ciskos elementus noturēt jau tanī pašā dienā citā vietā apspriedi Gubernas Pārtikas Komitejas vadībā. Motivēto paziņojumu sapulcē nolasīja Gubernas Pārtikas valdes priekšsēdētājs agr. V. Gulbis, pēc kam visi iesnieguma parakstītāji un viņu domu biedri sapulci atstāja un noturēja citu apspriedi pārtikas jautājumā, kurā bez pilsoņiem piedalījās arī socialdemokrati-mazinieki.

Konflikts Zemes Padomē paātrināja Nacionalpadomes jautājuma atrisināšanu.

Latviešu politisko partiju, zemes padomju un sabiedrisko organizāciju priekšstāvju sapulcē Pēterpilī no 18.—21. oktobrim bija nolemts sasaukt Nacionalās Padomes dibināšanas sapulci Valmierā 29. oktobrī. Apvērsums Krievijā šā nodoma realizēšanu atbīdīja tālāk. Dibināšanas sapulce tika nolikta Valkā 16. novembrī, uzaicinot priekšstāvjus sekošā skaitā: no vēlētām pašvaldības iestādēm (zemes padomēm)—18, no latviešu kareivju centralām organizācijām — 10, no latviešu bēgļu centralām organizācijām — 4, no 8 latviešu politiskām partijām (arī lielniekus ieskaitot) — 16, no kooperatīvu centriem — 2. Tā tad kopā bija paredzēti 50 pārstāvji; bez tam bija paredzēta pārstāvniecība arī *Latviešu kolonijām*.

16. novembrī Valkā sākās Nacionalpadomes pirmā sesija, kurā, pēc veltīga pēdējā mēģinājuma panākt vienošanos ar galējiem kreisajiem, notiek Nacionalpadomes konstituēšanās (17. novembrī, pieņemot A. Dobeļa un K. Skalbes apvienotu rezolūciju: „Sapulce pasludina sevi par latviešu Pagaidu Nacionalo Padomi un pāriet uz dienas kārtību“), tiek pieņemtas deklarācijas un telegramas, ar kurām tā griežas gan pie ārzemes, gan pie iekšzemes demokrātijas, gan pie atsevišķām tautām, kurās savas pašnoteikšanās cīņā ir uzskatāmas kā priekšējās cīņas vedējas. Nacionalās Padomes manifests — Visiem latviešiem! cienīgi noslēdza šo viņas pirmās sesijas darbu.

Lielniecisms uz šo nacionalās domas uzvaras izpausmi reaģēja ar kailliem varas un patvaļas paņēmieniem: Ar varu likvidēja Strēlnieku Bataljonu

Organizācijas komitejas biroju; ar ieroču varu pārtrauca „Liduma“ iznākšanu Valkā, atņemot viņa spiestuvi, kurā tika iespiesta arī maziņu „Strādnieku Avīze“, un tāpat likvidēja arī kareivju Nacionālās Savienības organu. „Lidumam“ bija jābēg no latviešu zemes, tā paša redaktora vadībā turpinot savu iznākšanu Krievijā zem citādiem nosaukumiem (Maskavā „Gaisma“, Pēterpilī „Tauta“).

Lai arī kā, bet 1917. g. tumšajās miklajās novembra naktīs pie debesīm tomēr bija uzliesmojusi Latvijas zvaigzne, tautai ceļa rādītāja atpakaļ uz pazaudēto dzimteni, atpakaļ uz atjaunoto Latviju!

II. Vācu okupācijas varā.

Lielpatvarības 1918./19. gadu maiņā pēdīgi pārgāja atklātā terorā, kurš prasīja ļoti daudz upuru. Bet tas nebija pēdējais latviešu nacionalās domas pārbaudījums. Taisni 1918. g. 18. novembra akta priekšvakarā Latvijas valsts tapšanas ideja pārdzīvoja savu smagāko pārbaudījumu. Tas bija okupācijas laiks — Kurzemē un Rīgā garāks, Ziemeļlatvijā īsāks, bet toties nesaudzīgāks. Okupācijas varas nolūkos bija ar saknēm iznīdēt laviešos centienus pēc nacionalās patstāvības un saistīt šīs zemes likteni ar Vāciju. Fiziskā terora vietā jaunā vara rīkojās ar moraliskas tincināšanas un pazemošanas paņēmieniem, kuri bendēja garu, un tamdēļ šī vara bija jo sevišķi bīstama latviešu nacionaliem centieniem.

Pār Ziemeļlatviju okupācijas vara izplētās samērā vēlāk — 1918. g. 22. februārī. Te viņai tās politiskos nolūkos nācās atdurties kaut arī tikai uz pasīvu pretošanos no latviešu organizāciju un iestāžu puses, kurās te bēgļu laikā, un sevišķi pēc Rīgas krišanas, darbojās. Šīs organizācijas un organi te bija: Latviešu Pagaidu Nacionalā Padome, Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrība un dienas laikraksts „Lidums“. Sapradzama šo organizāciju un organu iespaidu tautā, vācu okupācijas vara ar viņiem rēķinājās, piemēram, ar „Lidumu“ un R. L. Centralbiedrību, un arī savos represīvos soļos izturējās ar zināmu saudzību (piemēram, pret L. N. Padomes locekļiem), kaut gan šī saudzība bija tikai maska viņas naidīgiem, pret latviešu nacionaliem centieniem vērstiem nolūkiem.

Vācu okupācijas vara latviešu zemi gribēja pārtaisīt par vācu provinci un to viņa cerēja izvest, pielietojot kā galvenos trejādus līdzekļus: 1) ar māk-

slīgi sastādītu zemes padomju resp. maskētu landtagu lēmumiem panākot mūsu zemes saistīšanos ar Vāciju; 2) ar vācu kolonistu masu noņemšanu Latvijā un ar piemērotu saimniecisku politiku te stiprinot vācu elementu tādā mērā, lai ar laiku visi zemes īpašumi pārietu vācu rokās un 3) ar vācu skolu politiku latviešus straujā gaitā pārvācojot. Lai gan visi šie nodomi bija atklāti redzami, vācu okupācijas vara oficiāli neatzinās ne vienā, ne otrā, ne trešā. Iznāca viskrasākā, ļaužu prātus demoralizējošā, pretruna starp vārdiem un darbiem. Tā, piemēram, latviešu skolām un latviešu valodai arī okupācijas likuma burts gan deva zināmas tiesības, bet praksē šo tiesību izmantošanu liedza. Kolonizācijas nodomus vācu vara noliedza, itkā viņai tādu nodomu neesot, bet stingri bija aizliegts pret šo kolonizāciju rakstīt un aizrādīt, ka kolonizācijas darbi tiek jau ievadīti pilnā gaitā. Līdzinot ceļu Latvijas saistīšanai ar Vāciju, lietas nogāja pat tik tālu, ka „Lidumam“ aizliedza lietot vārdu „Latvija“. Tādas Latvijas neesot un nekad nebūšot!

Šai garīgās tumsas un nospiešanas laikmetā, kur bija noliegta katra politiskā darbība un stipri ierobežota sabiedriskā pašdarbība, atkal R. L. Centralbiedrība bija gandrīz vai vienīgā organizācija Ziemeļlatvijā, kurai daudz maz izdevās savu praktiski kulturelo darbību nepārtraukt, piemērojoties laika prasībām; sarīkojot kursus un priekšlasījumus un cenšoties pie tam praktiskos jautājumus saistīt ar vispārējās dabas jautājumiem.

Nacionalā Padome bija nospiesta nelegalā stāvoklī. Viņas darbība okupācijas laikā izteicās divu memorandumu iesniegšanā Vācijas valsts kancleram, kuros tika aprādīta okupācijas varas kļūmīgā viltus politika Latvijas zemē un prasīts pēc tautas pašnoteikšanās tiesību respektēšanas. Netieši Nacionalās Padomes darbība izteicās ar Nacionalā Teātra nodibināšanos Valkā šīnī laikā, kuŗa pārvaldē vadošās personas bija Nacionalās Padomes darbinieki. Šim faktoram šai

nacionalās inteligences izdzīvības laikā bija bez šaubām arī sava politiski audzinoša nozīme.

Visu okupācijas laiku Ziemeļlatvijā iznāca dienas laikraksts „Lidums“. Ja arī patstāvīga politika bija nostādīta neiespējamā stāvoklī, tad tomēr laikrakstam kā nevilnotas nacionālas domas uzturētājam un sargātājam zināma nozīme bija. Padošanās vienā otrā mazāk svarīgā lietā glāba galveno — to, ka arī okupācijas laikā bija kāds nacionālo patstāvības domu uzturošs un tālāk virzošs orgāns, kurš arī šinī laikā nestāvēja klusu, bet runāja uz tautu.

Okupācijas laiks Ziemeļlatvijā pēc laikraksta redaktora toreizējām dienas atzīmēm tēlots faktiski šī raksta beigu nodaļā — Okupācijas vara un prese. Iepriekšējās nodaļās ir aizņemti vispārējie tā laika apstākļi, cik tālu tas vajadzīgs okupācijas varas rīcības veida noskaidrošanai.

1. Okupācijas karaspēka ienākšana.

a) Kā sākās un kā apstājās vācu virzīšanās uz priekšu.

1918. g. februārī krievu miera delegācija ar Trocki priekšgalā atgriezās no Brestļitovskas Pēterpili bez miera līguma parakstīšanas. Pēdējā miera konferences sēdē Brestļitovskā 10. februārī Trockis paziņoja, ka Krievija no savas puses izbeidz karu pret Vāciju, Austro-Ungāriju, Bulgāriju un Turciju, bet arī atsakās parakstīt miera nosacījumus, kādus tos liek priekšā Vācija. Turpretim Ukraina 9. februārī jau parakstīja atsevišķu miera līgumu. Sekas no tam bija — krievu pulku steidzīgā atkāpšanās un vācu karaspēka virzīšanās uz priekšu.

Sakarā ar šo Ukrainas separāto mieru un vācu karapulku došanos uz priekšu, miera jautājums ņēma jaunu virzienu. Krievu tautas komisāru padome ar radiogramu paziņoja Vācijai, ka viņa ir gatava

parakstīt miera līgumu zem tiem nosacījumiem, kādi miera delegācijai likti priekšā Brestļitovskā. Vācu ārlietu valsts sekretars fon Kūhlmans reichstaga sēdē 20. februārī par to ziņoja, aizrādīdams, ka radiogramā nav priekš Vācijas nekāds saistošs dokuments un ka tamdēļ Pēterpils valdība uzaicināta rakstiski apstiprināt savu priekšlikumu. Pa tam vāci netraucēti virzījās uz priekšu.

19. februārī, kad vācu karaspēks jau bija sācis kustēties austrumu virzienā, Valkā vācu aeroplans nometa proklamāciju krievu un latviešu valodā, kurā vācu virspavēlnieks grafs Kirchbachs visiem, kas pieder pie krievu karaspēka, paziņo sekošo: „Vācu karaspēks dodas uz priekšu. Es uzaicinu visus krievu zaldatus pēc iespējas ātri, mierīgi un vistsānākā ceļā atstāt Vidzemi un Igauniju. Ikkatra pretošanās ir veltīga. Katru, kas vācu karaspēka aizmugurē tiks sastapts ar ieročiem, sodīs ar nāvi.“ Šis uzsaukums datēts ar 18. februārī 1918. g.

22. februāris (j. st.) 1918. g. Valkai ir vēsturīga diena, jo tad notika divu varu maiņa: krievu varas vietā stājās vācu vara.

„Izkolats“, otrā Valmieras bezzemnieku, kareivju un strādnieku deputātu kongresā 16. un 17. decembrī 1917. g. ieceltā organizācija, kurā atcēla visas uz demokratiskiem pamatiem vēlētas pašvaldības iestādes kā pilsētās, tā uz laukiem, un kurā izsludinājās par augstāko, vienīgo zemes pārvaldītāju, vācu karaspēkam tuvojoties, no Valkas aizbēga līdz ar atkāpjošos krievu karaspēku.

Daļa no krievu pulkiem pamesto šauteņu nokļuva nekontrolējamu elementu rokās, un šaudišana pilsētā īsi pirms vācu ienākšanas kļuva gluži neciešama. 21. februāra vakarā un naktī pilsētā notika nemitīga šaudišanās laukumos, dārzos, pagalmos un ap māju pakšiem. Pa ceļiem gaŗās rindās brauca ārā vēl palikušie krievu vezumnieki. Ap pulkst. 2 dienā Valkā ienāca vācieši.

Vācu karaspēks, plašā frontē virzīdamies uz priekšu, ieņēma visu Baltiju līdz Narvai. 24. februārī

deputatu padomju izpildu komiteja pieņēma Brestļitovskā no Vācijas priekšā liktos miera noteikumus līdz ar Kūhlmaņa papildinājumiem un nolēma tūlīn sūtīt uz Brestļitovsku delegāciju miera līguma parakstīšanai, telegrafiski lūdzot vācu armijas ģenerālštābu atjaunot pamiera stāvokli.

3. martā īss vācu frontes ziņojums vēsta: „Tā kā parakstīts miera līgums ar Krieviju, tad kara kustības Lielkrievijā ir izbeigtas.“

Šo miera līgumu ar Vāciju Krievija ratificē 1918. gada 16. martā.

b) Lielinieku terors.

Līdz ko bija pieteikta vācu karaspēka iešana uz priekšu, Vidzemē un tāpat Igaunijā sākās sarkanais terors. Sākās aresti vairumā. Apcietinātos partijām, pāri par 100—150 cilvēku katrā, sūtīja caur Valku, Veravu uz Pleskavu un Pēterpili. Cēsīs apcietināto bija ap 150, Valmierā ap 120, Smiltēnē — 18; Tērbatā apcietināti un aizvesti 154 vācieši no vispār pazīstamām vācu ģimenēm Igaunijā, Vidzemē un Kurzemē. Dažiem apcietinātiem izdevās izbēgt; bet daudzus apcietinātos, starp tiem arī nevarīgus vecišus un sievietes, atrada nogalinātus ceļmalā. Starptoreiz apcietinātiem daudz pazīstamu sabiedrisku darbinieku: Andr. Niedra, Vold. Maldonis, Ādams Jende, Voldemārs Teikmanis, Voldemārs Zāmuels, mācītājs Pavasars, māc. Ērmanis, advokats Strausmanis, cand. theol. Fedders etc. Lielai daļai sabiedrisko darbinieku izdevās glābties nobēgot jau laikā, tā ka arestētāji viņus vairākkārt velti nomeklēja dzīvokļos. Kā vieniem no pašiem pirmajiem pa ceļam izdevās no aresta izbēgt Andr. Niedram un Vold. Zāmuelam. Sarkanā terorā visbriesmīgāki cieta Gaujienas novads. 9 verstis aiz Valkas pie Kāgeru Ezerkroga ceļmalā atrada nošautus 10 cilvēkus: Dr. Eliasu no Gaujienas, mācītāju Adolfiju ar kundzi, mežkungu Rikveili ar kundzi, virsmežkungu Tušu, aptiekaru Krauzi, fon Gaveli, kādu Grinbergu un vēl kādu

no Gaujienas muižas cilvēkiem. Otra šausmu vieta, līdzīga Kāgeru Ezerkrogam, bija Pleskavas dzelzceļa stacija „Polkovej Dvor“, kur nogalināti 7 cilvēki. Vagonā vēsti pavisam 15 apcietinātie, 5 paspējuši izbēgt jau pa ceļam, 2 pazuduši nez kā par slepkavošanas laiku un oficiēris Dambergs izbēdzis, izlikdamies par nošautu. Nošauti šinī vietā: mācītājs Ādams Jende, advokats Voldemārs Teikmanis, aptiekars Tušs, Mārsnēnu muižas rentnieks Balodis, Meiru muižas rentnieks Häckers, kāds Kuntce no Alūksnes un kāds Grinfelds.

Lielinieku teroru izsaucis kāds asiņains dekrets, par ko pirmās ziņas Valkā atnesa no Pleskavas ar Krievijas avižu jaunākiem numuriem izbēgušie arestētie. Lielinieku valdība, uzbudināta par vācu kara spēka iešanu uz priekšu, sarkaniem gvardiem dod tiesību izrēķināties ar kuŗu katru, kaut arī tikai iedomātu pretinieku. Šis dekrets publicēts ar tautas komisāru padomes parakstu 21. februārī (j. st.) zem virsraksta: „Socialistiskā tēvija briesmās!“ Dekretam neliels ievads, kuŗā uzsvērts, ka padomju valdība ar radio ir paziņojusi vācu valdībai, ka viņa ir ar mieru parakstīt pretinieka miera noteikumus, bet tas ir vilcinājies mieru slēgt (vāci, kā zināms, prasīja rakstisku piekrišanu). Ar šo dekretu starp citu tiek nodibināti sevišķi ierakumu racēju bataljoni, kuŗos kara specialistu uzraudzībā jānodarbina visi strādāt spējīgie buržuāzijas šķiras vīrieši un sievietes. Dekreta pēdējais 8. pants skan: „Ienaidnieka aģenti, spekulanti, laupītāji, hulīgi, kontrrevolūcijas aģenti, vācu spiegi nošaujami nozieguma vietā.“

Ar šo dekreta pantu bija pašķirts brīvs ceļš katrai izrēķināšanās tieksmei.

Kā vēlāk noskaidrojās, tad no Latvijas aizvestie bija novietoti trīs galvenos apcietināšanas punktos: Maskavā Butirkos (rūjienieši, smiltentieši un alūksnieši), Jekaterinburgā (valmierieši, cēsnieki un valcenieši) un Krasnojarskā.

Uz miera līguma pamata apcietinātie bija jānogādā atpakaļ dzimtenē. Tā pirmā partija uz zviedru

sūtniecības uzstāšanos atsūtīta atpakaļ uz Rēveli jau 4. aprīlī. 18. aprīlī pienāk Rīgā no Jelgavas divi vilcieni ar kādiem 450 Vidzemes un Igaunijas gūstekņiem.

c) Baltais terors.

Lielineku sarkanais terors izsauc balto. Grafs Kirchbachs savā uzsaukumā „Visiem vācu karapulkiem Igaunijā un Vidzemē“ pavēl: „Visi noķertie lielineki, aģitatori, denuncianti un sarkanās gvardes vadoņi kā ķilnieki turami drošā apsardzībā. Par katru no lielinekiem nogalināto latvieti, igauņi vai vācieti sperami visstingrākie gandarījuma soļi. Ar ne-saudzīgu stingrību un visiem līdzekļiem ir jānovērš lielineku partizanu pulku organizēšana aizmugurē. Tādas bandas stāv ārpus starptautiskām tiesībām un viņas ir iznīcināmas. Priekš tādiem laupītājiem un slepkavām žēl ir lodi tērēt — viņiem pienākas karātavu cilpā.“ („Lidums“ Nr. 2, 1918. g. 2. martā.)

Patī vāciešu ienākšana Valkā 22. februārī iezīmojās ar spilgtu terora aktu. Jāņa baznīcas laukumā pie telefona stabiem publiski pakāra divus cilvēkus, par kuriem vācu kara vadībai bijušas pienestas ziņas, itkā viņiem būtu bijusi zināma dalība pie municijas noliktavu uzspridzināšanas pašā vācu ienākšanas brīdī. Pakārtie trīs reiz 24 stundas karājās cilpā pilsētas centrā. Viņu liķus vācu kara iestādes novāca tikai tad, kad pakārtajiem pa naktīm sāka nozust zābaki, apģērba gabali... Tas bija moralisks plīķis pašai vācu kara valdībai, jo pa naktīm uz ielām bija iespējams rādīties vienīgi militārpersonām.

Militarvaldes noteikumi par kārtības uzturēšanu uz ielām un vispāri pilsētā bija visdrakoniskākie. Nāves sods draudēja parniecīgāko pārkāpumu, pat par parādīšanos policijas stundā uz ielas (no plkst. 5.30 m. vakarā līdz 7 no rīta); tāpat par visādu drukas darbu un uzsaukumu izplatīšanu; joprojām par ieroču, municijas vai sprāgstosū vielu nenodošanu noteiktā vietā jau izsludināšanas dienā!

Šie drakoniskie noteikumi gan nepastāvēja ilgi, jo jau miera slēgšanas dienā, 3. martā, piemēram, nāves sods par parādīšanos uz ielas policijas stundās tiek atcelts un noteikts naudas sods, bet smagākos gadījumos — cietuma sods.

d) Vācieši nāk „kā lūgti“.

„Vācu karaspēks dodas uz priekšu, lai atnestu jums aizsardzību, ko esat no vācu valdības izlūgušies.“ Tā virspavēlnieks grafs fon Kirchbachs iesāk savu uzsaukumu iedzīvotājiem, datētu 1918. g. 18. februārī galvenā kortelī. Tāpat austrumu karaļauka ziņojumā no 3. marta lasam: „Pēc pamiera notecēšanas iesāktās operācijas devušas lielus panākumus. Grafa Kirchbacha karapulki apspiesto iedzīvotāju pabalstīšanai steigā izgājuši caur Vidzemi un Igauniju... Mūsu karapulki stāv pie Narvas.“

Ka vāciešiem šī „lūgtā“ palīdzības sniegšana apspiestiem ir bijusi ļoti ienesīga pašiem, to liecina pirmā ģeneralkortelmeistra Ludendorfa oficiāls ziņojums no 3. marta: „Ienaidniekam atņemtais laupījums — tā ziņojumā teikts — ne tuvu nav skaitļos uzdodams. Cik tālu ziņas sniedzas, tad mūsu rokās ir: 6300 oficeru, 57.000 zaldatu, 2400 lielgabalu, 5000 mašīnšauteņu, 500 automobiļu, 11 bruņotu automobiļu, 2 milj. artilērijas lādiņu, 128.000 šauteņu, 800 lokomotīvu, 8000 dzelzceļu vagonu. Bez tam Rēvelē: 13 oficeri, 500 zaldatu, 220 lielgabalu, 22 lidmašīnas un daudz ritoša materiāla.“

Zviedru avīze „Berlingske Tidende“ par vācu virzišanos Baltijā uz priekšu raksta 1918. gada februāra beigās: „Vācieši arī nevarēja mierīgi noskatīties, ka Vidzemes bruņniecība un vispāri vācieši Vidzemē un Igaunijā tiek apdraudēti ar iznīcināšanu.“ Neskaidra toreiz paliek avīzei tikai viena lieta: kur Vācija apstāsies un vai sekmes austrumos nestiprinās visvācu stāvokli tādā mērā, ka atsvabināšanas karš tiks pārvērsts par iekarošanas kara gājieni.

Tanī pašā laikā „Ostdeutsche Rundschau“ ziņo: „Libekas senats iesniedzis ķeizaram lūgumu sniegt palīdzību Igaunijas iemītniekiem. Uz šo lūgumu ķeizars devis šādu atbildi: „Vecās tirdzniecības pilsētas Libekas senata vārdi atrada manā sirdī skaņu atbalsi. Izmisuma pilni palīdzības saucieni, kuŗi arvien neatlaidīgāki skan pie mums pāri no Baltijas zemēm, nav atstājami nedzirdēti. Tiks sperti enerģiski soļi, lai atsvabinātu iedzīvotājus no laupītāju bandu varas darbiem un pilnīgas nelikumības stāvoklim darītu galu.“

Par Valkas ieņemšanu rakstīdams „Königsberger Allgemeine Zeitung“ korespondents 25. februārī starp citu raksta: „Katrā pilsētā, katrā miestā un katrās mājās vācieši lūdz pēc palīdzības.“

No realpolitikas viedokļa skatoties, tomēr jau toreiz arī pašā Vācijā ne visas partijas un grupas izturējās pret Vācijas uzsākumu Baltijā vienādi. Vācu socialdemokrāti bija pret vācu pulku došanos uz austrumiem. Piemēram, reichstaga deputats Dr. Kohns reichstaga sēdē zobojas par palīdzības saucieniem no Baltijas, izteikdams domas, ka tie esot radušie turpat Berlīnē. Socialdemokrāti vispāri bija taīs ieskatos, ka vācu karapulku došanās uz austrumiem notiek zem aneksiju flagas, un tamdēļ šāda operacija nav vajadzīga. „Berliner Tageblatt“ toreiz arī kritizēja konservatīvo partiju austrumu politiku, kuŗa neveicinot Vācijas drošību. „Vossische Zeitung“ aprāda, ka Baltijas vācu baroni, kuŗi tagad lūdz vācu palīdzību, agrāk bijuši krievu carisma uzticamākie kalpi, kuŗi ar lielu sajūsmu un enerģiju gājuši cīņā pret Vāciju. Šausmu darbi un posts Austrumprūsijā pa lielai daļai esot liekams uz Baltijas vāciešu rēķina. „Īsteniem Baltijas provinču iedzīvotājiem, igauņiem un latviešiem, kuŗu skaits sniedzas pāri par 90% no visiem iedzīvotājiem,“ saka vācu laikraksts, „mēs labprāt novēlam pašnoteikšanās tiesības. Bet kā mēs redzam, tad šīs zemes tiek pārvērstas par otru, vēl ļaunāku Meklenburgu, kur pretešķības starp kungu, zemes īpašnieku, un beztiesi-

skiem iedzīvotājiem vēl tiek paasinātas ar nacionālām pretešķībām, tad mēs sakam: tur mums nav nekādas intereses! Vēl mazāk ir vācu tautas interesēs panākt, lai Baltijas junkuriem viņu zemes īpašumu izdalīšana tiktu apturēta, jo tā ir īstais viņu cēlonis sāpēm un viņu piepešām ilgām pēc Vācijas.

Pietiks ar šiem pāris īsiem vācu sabiedrības domu raksturojumiem, kādas zināmā jautājumā izpaužas militarās aprindās un konservatīvā sabiedrībā no vienas un vācu liberalā un kreisi noskaņotā sabiedrībā no otras puses.

Latviešu īstās, ne katrreiz atklāti izpaustās domas par vācu ienākšanu Baltijā, protams, bija dziļi negatīvas.

2. Vācu politiskie nodomi Baltijā.

Baltija ir vācu zeme — šī vācu sabiedrības vadošā doma ar sevišķu noteiktību atdzīvojās vācu okupācijas karaspēkam ienākot Baltijā. Iespaidīgais vietējo vācu organs „Dorpater Zeitung“ rakstā „Atsvabināšanas stunda“ (26. februārī), apskatījis cīņām bagāto Baltijas vēsturi, saka: „Visās šinīs vētrās uz visciešāko turējās mazā saujiņa vāciešu, kuŗa, neskatoties uz visām augstajām bangām, savā kundzības apziņā tomēr paspēja laukiem un pilsētām uzspiest savu zīmogu, tā ka neskatoties uz to, ka vācieši ir mazākumā, mūsu dzimtene nekad nav zaudējusi vācu zemes raksturu. Atsvabināšanas stunda ir sīta! Tagad arī mūsu dzimtenes zeme ir vācu!“

Augšējo uzskatu pabalsta arī ārzemes vācieši. Piemēram, nacionalliberaļu deputats Strezemans reichstaga sēdē 22. februārī, runādams par Baltijas jautājumu, starp citu sāka: „Rīgā valda tik ideāla vācietība, tik neviltota, ka brīžiem gribētos vēlēties, lai arī Vācijā tas būtu tāpat. Būtu viens no viskaistākajiem šī pasaules kara mērķiem, ja mēs šo vācietību varētu tik cieši ar mums

sakausēt, kā to viņa pati vēlas, nenodarot nevienai citai tautai pārestību.“

Šo Baltijas saistišanu pie Vācijas bija nodomāts izdarīt ne kā rupjas varas aktu, bet kā „vietējo iedzīvotāju brīvas gribas izpaudumu.“ Šai virzienā strādāja toreizējā vācu diplomatiņā Vācijā, iespaidodama turienes sabiedrību, un tepat uz vietas, radīdama atbalsi saviem centieniem vietējos „zemes priekšstāvības organos,“ vai pareizāki sakot, šos organus piemērojot savu politisko centienu izvešanai.

Uzstādamies reichstagā valsts kanclers grafs fon Hertlings par vācu pulku virzīšanos uz priekšu izteicās starp citu: „Mēs nedomājam Igaunijā vai Vidzemē nostiprināties, bet mums ir tikai viena vēlēšanās: ar turienes jauniem valstu organismiem pēc kara dzīvot labās draudzīgās attiecībās. Šo zemju iedzīvotājiem vajaga radīt savas pašnoteikšanās un pašvaldības organus, vai arī stiprināt tādus organus, kuri jau ir sākti nodibināt.“

Šī pati doma ir iemiesota arī Brestes miera līgumā no 3. marta, kur 3. pantā teikts: „Vācija un Austrija ir nodomājušas šo apgabalu nākamo likteni noteikt, stājoties sakarā ar viņu iedzīvotājiem.“ Tālāk 4. pants šinī pašā līgumā nosaka: „Igaunija un Vidzeme tiek ieņemtas no vācu policijas varas, līdz tur pašas zemes iestādes var gādāt par drošību un valsts kārtība ir atjaunota.“

Ir pats par sevi saprotams, ka toreizējās vācu okupācijas varas jēdziens par zemes „pašnoteikšanās un pašvaldības organiem“ nesniedzās tālāk par landtagiem. No viņiem izaugušās okupācijas laika Zemes Sapulces, to šaurākais orgāns — Zemes Padomes, ar dažu ieceltu latviešu pārstāvju piedalīšanos neko negrozīja viņu agrākajā tīri vāciskajā būtībā.

Ir dabīgi, ka „Baltijas pievienošanās Vācijai“ caur šīm zemes priekšstāvniecības iestādēm iesākās no vispirms okupētās Kurzemes.

Kad Krievijas revolūcija un kara gaita rādīja, ka Kurzeme vairs nenāks pie Krievijas, zināmas aprindas iesāka domāt par Kurzemes nākamo iekārtu.

Vispirms pašā Vācijā. Jau 1917. g. marta mēnesī valsts kancleram iesniegta petīcija ar 20.000 parakstiem (no Vācijas iespaidīgākiem sabiedrības locekļiem), kurā lūgta Baltijas guberņu pievienošana Vācijai. Šīs idejas veicināšanai maija mēnesī dibināta sevišķa biedrība ar nosaukumu „Deutsch-Baltische Gesellschaft“. Kad iegūta pārliecība, ka attiecīga rīcība tiks labvēlīgi saņemta, Kurzemē ievadīts praktisks darbs. Tā kā jaunajos apstākļos vecajam muižnieku landtagam vairs nebija iespējams pilnīgi bez citu šķiru dalības nostāties par zemes priekšstāvību, tad nolemts aicināt pie landtaga klāt arī citu šķiru priekšstāvjus. Tāds lēmums taisīts jau 1917. g. septembrī kādā vēl uz veciem pamatiem sasauktā landtaga sēdē, kurā nolemts griezties ar attiecīgu lūgumu pie austrumu frontes virspavēlniecības. Tādā kārtā radās jaunais Kurzemes landtags jeb Zemes Sapulce, sastāvoša no 80 personām [1) no bruņniecības 4 priekšstāvji, 2) no lielgruntniecības — 27, 3) no mazgruntniecības — 27 (starp tiem daudz maz pazīstami vārdi: Bruziles pagasta vecākais Kristjānis Minders, Sīpeles — Augusts Vēžnieks, Virgas — Jānis Burkevics), 4) no pilsētām — 17 (starp tiem spiestuves īpašnieks Andrejs Bērziņš), 5) no luterāņu garīdzniecības — 4 (starp tiem vienīgais, kuŗu puslīdz var pieskaitīt latviešiem — Džūkstes Gilberts) un 6) katoļu garīdzniecība ar vienu priekšstāvi]. Šī zemes sapulce jau 1917. g. beigās vienbalsīgi nolēmusi lūgt Vācijas ķeizaru, Kurzemi galīgi atšķirt no Krievijas un ņemt to Vācijas patvērumā. Tam sekojis ķeizara sveiciens, pie kam austrumu frontes virspavēlnieks pavēlējis no Zemes Sapulces izdalīt šaurāku organu, tā saukto Zemes Padomi, kas tad arī noticis. Sastādīta Zemes Padome no 20 personām, kuŗa uzskatīta kā pilntiesīga zemes priekšstāvniecības iestāde, ar kuŗu jāapspriežas par zemes nākamo tiesisko stāvokli un viņas satversmes nākošo izbūvi. Šī „uz plašākiem pamatiem“ nodibinātā Zemes Padome tad nu arī 8. martā 1918. g. sanāca uz svinīgu sēdi un vienbalsīgi nolēma:

- 1) lūgt Viņa Majestati, Keizaru un Kēniņu pieņemt Kurzemes hercoga kroni;
- 2) izteikt vēlēšanos, lai Kurzeme ar konvenciju noslēgšanu attiecībā uz kara, muitas, satiksmes, dzelzceļu, naudas un svaru lietām un ar citiem līgumiem tiktu pēc iespējas cieši saistīta pie Vācijas;
- 3) izteikt cerību, ka visa Baltija, pieslejoties Vācijas valstij, tiktu apvienota par kopēju valsts vienību.

Te daži raksturīgi sikumi par šo vēsturisko Kurzemes Zemes Padomes sēdi. Sapulcē ieradušies visi dalībnieki. Klāt nav bijis, aizbildinot savu neierašanos, vienīgi Andrejs Bērziņš. Toties klāt bijuši arī Vidzemes un Igaunijas priekštāvji: fon Transehe un fon Breverns. Latviešu mazgruntnieku vārdā Sīpeles pagasta vecākais A. Vēžnieks uzstājies ar sekošu paskaidrojumu:

„Klātesošo latviešu deputātu vārdā man paskaidrojams sekošais: Piekriždami šiem priekšlikumiem, mēs gribam vēl sevišķi izteikt latviešu iedzīvotāju vēlēšanos, lai Baltijas latviešu daļa netiktu sadalīta, bet joprojām paliktu apvienota. It īpaši mēs gribam uzsvērt, ka latviešu lauku iedzīvotāji nevēlas paši savu hercogu, bet vēlas, lai par valdnieku būtu Vācijas ķeizars un Prūsijas ķēniņš, uz kuŗa taisnīgu un ciešu valdību mēs pilnīgi paļaujamies.“

Sapulces beigās pieņemta arī barona Rādena priekšā liktā apsveikšanas telegrama Vācijas ķeizaram:

„Viņa Majestātei Vācijas ķeizaram. Kurzemes Zemes Padome kā aicināta visu Kurzemes iedzīvotāju priekšstāve nupat pieņēma vienbalsīgu lēmumu nolikt pie Jūsu Majestātes troņa pakāpēm vispadevīgāku lūgumu, lai Jūsu Majestātei viszēlīgi labpatiktu priekš sevis un Jūsu Majestātes troņa mantiniekiem pieņemt Kurzemes

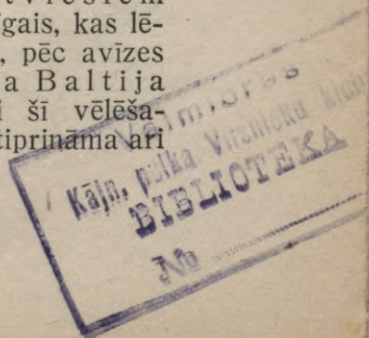
hercoga kroni. Pārņemta no cerības, ka šis lūgums tiks paklausīts, Zemes Padome visdziļākā godbijībā un neizdzēšamā pateicībā par Kurzemes galīgu atsvabināšanos no Krievijas jūga, noliek pie Jūsu Majestates kājām sajūsmas pilnas cildināšanas un negrozamas uzticības jūtas. Dievs sargi, Dievs svēti, Dievs uzturi Jūsu Majestati!“

Apsveikšanas telegramu Vilhelmam parakstīja: barons Rādens, ģenerālsuperintendents Bernevics, advokats Melwils un pagasta vecākais A. Vēžnieks. Tie paši ievēlēti arī uz Berlīni sūtāmā delegācijā. Tās pašas dienas vakarā Kazino telpās Jelgavā noticis alus vakars. Tanī gadījumā kāds cits latviešu deputats, pagasta vecākais Bielandts no Kabiles, aplicinājis latviešu vārdā sekošo:

„Mēs apsveicam ciešo apvienošanos ar Vācu valsti un esam pārliecināti, ka, pateicoties vācu pārvaldības gudriem soļiem, mēs nevien drīz tiksim galā ar kara zaudējumiem, bet arī piedzīvosim zemes plaukšanu.“

Beigās visi klātesošie braši nodziedājuši austrumu virspavēlnieka grafa Waldersee uzsākto: „Deutschland, Deutschland über alles.“

Atbals par šo „tautu pašnoteikšanos“ Kurzemē, protams, bija lieliska visā vācu nacionalistu lēģerī. „Königsberger Allgemeine Zeitung“, piemēram, šinī gadījumā izsakās: „Tas saskan ar miera sarunās no Vācijas uzstādīto un no Krievijas atzīto tautu pašnoteikšanās tiesību, jo Kurzemes Zemes Padome ir likumīga Kurzemes priekšstāvība.“ Ja arī izdarītu nobalsošanu uz plašākiem pamatiem, tā, pēc avīzes domām, dotu to pašu iznākumu, jo Zemes Padomes lēmums esot taisīts vienbalsīgi, latviešiem aktīvi līdzdarbojoties. Vienīgais, kas lēmumam varot atņemt izšķirošu nozīmi, pēc avīzes domām, esot izteiktā vēlēšanās, lai visa Baltija tiktu cieši saistīta pie Vācijas. Lai šī vēlēšanās dabūtu praktisku nozīmi, tad tā apstiprināma arī

no Vidzemes un Igaunijas pienācīgas priekšstāvības. Bet šo provinču liktenis vēl neesot tādā mērā izšķirts kā Kurzemes liktenis, kuŗa jau galīgi esot atšķirta no Krievijas. Bet arī te iedzīvotāji uz pašnoteikšanās tiesību pamata varot taisīt lēmumus par pievienošanos Vācijai. Kas uz hercoga personu attiecas, tad avīze pilnīgi piekrīt latviešu priekšstāvju domām, ka par hercogu izraugāms vācu ķeizars. Personalunijai vienīgi tā ēnas puse būtu, ka pasaules priekšā tāds iznākums izliktos pēc Kurzemes pievienošanas.

Šiem mājieniem no Vācijas te Baltijā seko uz vietas.

22. martā Rīgā sanāk ārkārtējs Vidzemes bruņniecības un zemes priekšstāvju landtags, kā to „Rigasche Zeitung“ apzīmē, kuŗa svinīgā baznīcas gājienā piedalās arī Vācijas ķeizara dēls, Prūsijas princis Adalberts. Landtaga uzdevums bijis, saskaņā ar Brestļitovskas miera līguma 6. pantu nokārtot Vidzemes valsts tiesisko stāvokli. Landtāgs nolēmis: 1) izteikt vācu ķeizaram pateicību par Vidzemes atsvabināšanu no krievu jūga un 2) sasaukt vienreizīgi visu tautību un kārtu Zemes Sapulci, kuŗa lai izteiktos jautājumā par Vidzemes atdalīšanos no Krievijas. Zemes Sapulcei jāizvēl no sava vidus Zemes Padome, kuŗa lai izspriestu par zemes nākamo valsts tiesisko iekārtu. Ķeizaram nosūtītā cildināšanas telegramā izteikta cerība, ka drīzi Kurzeme, Vidzeme un Igaunija apvienosies un cieši saistīsies pie Vācijas zem viņa Majestātes slavenā sceptera.

Raksturīgi, kā lielākās pilsētas — Rīga, Valmiera etc. nem stāvokli jautājumā par „turpmāko politisko iekārtu“ un kā notiek sagatavošanās uz „visu tautību un visu šķiru Zemes Sapulci“. Rīgas pilsētas dome kā pati pirmā 20. martā ar pilnīgu vienprātību izsakās par pievienošanos Vācijai. No latviešiem šinī gadījumā ir klāt: A. Krastkalns, Fr. Veinbergs, K. Pēkšens, inž. J. Blaus, Dr. Lejiņš, J. Brigaders, tirgotājs Muške, direktors E. Ozoliņš,

namīpašnieks Galviņš, Bomēns, Beržinskis, Miezijs, Pagasts, Rudziņš, Bukolts, Sēja, Celmiņš un A. Freijš. Berliner Lokal-Anzeiger's ar prieku atzīmē A. Krastkalna sakarā ar šo pašnolemšanos kādā sapulcē izteiktās domas, ka mazā latviešu tauta tā kā tā agru vai vēlū tikšot uzsūkta no kādas lielas tautas. „Nu tad, mani kungi,“ nobeidzis A. Krastkalns savu uzrunu: „tādā gadījumā es esmu ar mieru labāk noslikt vācietības tīrajā ūdenī, nekā nosmakt netīrajā krievu purvā!“

Vispāri okupācijas laikā A. Krastkalns vācu acīs stipri izcilus persona. Var teikt, kas A. Vēžnieks Kurzemē, tas A. Krastkalns Rīgā. Kā A. Krastkalns prata izdabāt okupācijas varai, tam še maza ilustrācija. 1917. g. decembrī Rīgā 18 sabiedriskas personas no dažādiem politiskiem virzieniem, to starpā: K. Ulmanis, M. Skujenieks, Dr. M. Valters, A. Krastkalns, K. Adamsons, J. Ansbergs u. c., lai apspriestos par latviešu politisko stāvokli, iesnieguši rakstisku lūgumrakstu austrumu frontes virspavēlniekam, Bavārijas princim Leopoldam, publiskas sapulces noturēšanai. Saņemta jau otrā dienā, 19. decembrī (j. st.), atbilde uz A. Krastkalna vārdu, ka sapulce atļauta Latviešu Biedrībā 22. decembrī, bet atļaujai līdzī iet noteikums, kādā garā pieņemamas politiskas rezolūcijas. Uz to sapulces iniciatori atbild rakstiski, ka zem tādiem noteikumiem viņi no sapulces noturēšanas atsakās, jo šādi noteikumi runā pretī tautas pašnoteikšanās principam. Bet zem šīs atbildes princim Leopoldam jau trūkst viena, proti A. Krastkalna paraksta. Pēdējais saziņā ar Fr. Veinbergu sasauca kādu citu sapulci zem priekšā liktiem noteikumiem un šīs sapulces dalībnieki pieņem attiecīgus lēmumus.

Pēc Rīgas pilsētas nāca Valmieras rinda lemt „par zemes nākošo politisko iekārtu.“ Tas notiek 1918. g. 5. aprīļa pilsētas domes sēdē. Te lieta vairs nenorīt tik gludi kā Rīgā. Rodas 6 pārdrošnieki starp latviešu domniekiem, kuŗi pieteic sekošas atsevišķas domas:

„Atturamies no balsošanas par valdes priekšlikumu attiecībā uz nolemšanu par zemes nākamo politisko iekārtu, jo esam no Valmieras komendanturas iecelti par domniekiem tikai priekš pilsētas saimniecības vadīšanas un tamdēļ neturam sevi par kompetentiem izšķirt politiskus jautājumus iedzīvotāju vārdā, tā kā par to var lemt tikai okupēto apgabalu vēlēti priekšstāvjī, kas arī saskan ar valsts kancera fon Payera izteicieniem reichstaga 22. martā š. g. par tautu pašnoteikšanās tiesībām.“

Tie seši latvieši, kuŗi no balsošanas atturējušies, ir: Georgs Ķirpīts, Georgs Apiņš, Alberts Ziedinš, Eduards Lācers, Jānis Vitmans un Eduards Zāmelis. Bez tam toreiz nav bijuši Valmierā un tā tad arī balsošanā nav piedalījušies sekoši latviešu domnieki: Emīls Kruzemans, Bernhards Muše, Hermans Grasmans, Tenis Ulmanis, Ernsts Spielbergs un mācītājs Eduards Pavasars.

Raksturīgi, kā notika zemnieku pārstāvju „vēlēšanas“ uz Vidzemes landtagu, kuŗam bija lemts taisīt vēsturisko lēmumu par Vidzemes un Igaunijas pievienošanu Vācijai. Piemēram, par Valkas apkārtnes pagastiem ir zināms sekošais. No Valkas, Lugažu, Ēveles un Ērgemes administratīvām draudzēm par mazgruntnieku delegātu ar 9 balsīm ievēlēts Ēveles pagasta vecākais Pauls Apsīts. Uz vēlēšanām bija aicināti 10 pagastu vecākie un Strenču miesta priekšnieks. Jāpiezīmē, ka toreizējie pagasta vecākie nebija visi vēlēti, bet daļa bija ieceltu. Sapulci vadījis un atklājis Pedeles muižas īpašnieks Samsons Himmelstjerns, bet protokolējis barons Maydels no Vigantu muižas. Kā no pavēstēm vācu valodā šiem pagastu vecākiem redzams, attiecīgie draudžu priekšnieki (Bezirks Amtsvorsteher) tās piesūtījuši vēlēšanu iecirkņu vadītāju vārdā, lai izvēlētu delegatus uz Vidzemes Zemes pārvaldi (Livländische Landesverwaltung), kuŗai 1918. g. 10. aprīlī jāsanāk Rīgā. Joprojām no tās pašas pavēstes redzams, kā

pagastu vecākiem, resp. vēlētājiem ir bijis jāierodas bez tam uz iepriekšēju apspriešanos šai pašā vēlēšanu lietā jau 30. martā draudzes priekšnieka kanclejā.

No šī piemēra redzams, ar cik smalkiem sietiem tika sijāti mazgruntnieku pārstāvji landtagā.

Šo pārbaudījumu — ak likteņa ironija! — toreiz neizturēja arī Andrievs Niedra. Trešais vēlēšanu iecirknis (Vietalvas, Kalsnavas, Laudonas, Bērzaines, Liepkalna un Vestienas draudzes) no Cēsu apriņķa bija uzstādījis mācītāju A. Niedru par kandidātu uz Zemes Sapulci (landtagu). Vēlēšanu dienā sapulcētie pagastu vecākie bija iepriekš apvaicājušies pie vēlēšanu vadītāja A. fon Kreuša Tolkas muižā, vai var tikt vēlēts arī cilvēks, kas pats nav pagasta vecākais, bet gan darbojas rokrokā ar apkārtnējiem pagastiem un mazgruntniekiem. Vēlēšanu vadītājs atbildējis, ka varot uzstādīt arī tādu kandidātu. Uz to tad sapulcētie pagastu vecākie ievēlējuši A. Niedru par priekšstāvi nākamā Zemes Sapulcē. Bet augstākā instance — Cēsu apriņķa vēlēšanu vadītāja Ruckas fon Brümmera personā, pretojās A. Niedras ievēlēšanai, jo tas neesot pagasta vecākais; fon Kreušs esot pārkāpis vēlēšanu instrukcijas, par ko viņu nāksoties atlaist no amata. Tā A. Niedras vietā nāca Vestienas pagasta vecākā palīgs Priede. A. Niedras noraidīšanai uzdotie formelie iemesli, zināms, nebija īstie: no A. Niedras, kā no pārlicināta nacionalista, vācieši toreiz bijās, jo viņš landtagā varētu ienest disonanci.

Tādā kārtā rūpīgi sastādītai Vidzemes Zemes Sapulcei bija šāds sastāvs: 32 lielgruntnieki, 10 bruņniecības kā kārtas priekšstāvji, 32 mazgruntnieki, 10 pilsētu priekšstāvji, 8 garīdznieki, 1 Tērbatas universitātes priekšstāvis. Kopā 87. Bez tam nāca vēl klāt Rīgas un Sāmsalas priekšstāvji, tā ka kopējs Zemes Sapulces locekļu skaits bija 97. No apriņķa pilsētām nāca ik no katras pa vienam priekšstāvim, proti ieceltais birģermeistars; bez tam no Tērbatas nāca vēl divi un no Pērnavas viens lieks

priekšstāvis. Garīdzniecību reprezentēja aprīņķu prāvesti.

Ši Vidzemes Zemes Sapulce sanāca Rīgas pili 10. aprīlī. Vidzemes vācu pulka virspavēlnieka vārdā sapulci atklāja ģenerālštāba priekšnieks majors Francs. Par priekšsēdētāju ievēl landratu baronu Staelu fon Holsteinu. Tas uzrunā dod pārskatu par politiskiem notikumiem. Vidzemes bruņniecība un landšafte, atbalstīdamās uz savu veco tiesību zemes vārdā pieņemt valsts tiesiskus lēmumus un, pilnvarotās ar landtaga lēmumu no 1917. g. 30. decembra, jau 1918. g. 28. janvārī paziņojumā Krievijas diplomātskam priekšstāvim esot izskaidrojušas Vidzemi par patstāvīgu, tomēr visas zemes priekšstāvjiem vajagot pateikt, ka viņi grib atdalīties no Krievijas vai arī grib palikt ar viņu sakarā. Tas būtu Zemes Sapulces pirmais uzdevums. Otrkārt, Zemes Sapulcei esot jāievēl Zemes Padome, kuŗa lai izteiktos par zemes nākamo valsts iekārtu.

Prāvests Avots pēc tam iesniedzis sekošu rezolūciju:

„Vidzemes Zemes Sapulce izskaidro, ka viņa pilnīgi piekrīt izskaidrojumam par Vidzemes neatkarību no Krievijas valsts.“

Rezolūcija pārtulkota latviešu un igauņu valodā un pēc apspriešanas pieņemta.

Otrs Zemes Sapulces uzdevums nokārtots ātri. Ievēlēti 23 kārtu priekšstāvji no Vidzemes, kuŗiem kopā ar Tērbatas universitātes priekšstāvi un Pečoru aprīņķa delegātu kopēji ar Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas priekšstāvjiem apvienotā Zemes Padomē jāspriež par nākamo zemes iekārtu.

Igaunijas Zemes Sapulce sanākusi Rēvelē jau 9. aprīlī. Sapulci atklājis komandējošais ģenerālis brīvkungs fon Sekendorfs, uzsvērdams, ka vācu pulki neatstās Igauniju, ka visas baumas par Angliju ir nedibinātas, ka vācieši nekad nepielaidīs, ka anglis spertu kāju uz Igaunijas zemes. Par Zemes Sapulces priekšsēdētāju ievēlēts bruņniecības priekšnieks brīv-

kungs fon Dellinghausens. Pēc apspriešanās Zemes Sapulce vienbalsīgi nolēmusi izteikt Igaunijas pilnīgu valsts tiesisku atdalīšanos no Krievijas, pamatojoties uz krievu valdības proklamētām tautu pašnoteikšanās tiesībām un saskaņā ar 1918. g. 28. janvārī krievu sūtnim Stokholmā no Vidzemes un Igaunijas bruņniecības un landšaftes priekštāvjiem nodoto neatkarības izskaidrojumu. Tad izvēlēti Igaunijas pārstāvji uz kopējo Zemes Padomi.

Apvienotā Vidzemes, Igaunijas, Sāmsalas un Rīgas Zemes Padome sastāvēja no 58 locekļiem, to starpā arī no Pečoru pārstāvja. Šī apvienotā Zemes Padome 12. aprīlī sanāca Rīgā. Prezidijs konstituējās sekošā sastāvā: priekšsēdētājs Vidzemes landmaršals barons Pilars fon Pilchaus, priekšnieka vietnieks Igaunijas landmaršals barons fon Šillings; prezidija locekļi: no garīdzniecības prāvests Erdmans; no Rīgas pilsētas domnieki: A. Krastkalns un A. Reussners; no Rēveles pilsētas birgermeistars Dehio; no pagastu priekštāvjiem: pagastu vecākie J. Valdmanis un K. Murs; no Sāmsalas barons Freitags Loringhovens. Prezidija darbvedis fon Samsons.

Apvienotās Zemes Padomes 12. aprīlī vienbalsīgi pieņemtais lēmums sekošs:

- 1) lūgt vācu ķeizaru, Vidzemi un Igauniju joprojām tuiēt militārā apsardzībā un pie galīgas atdalīšanās no Krievijas darbīgi atbalstīt;
- 2) izteikt vēlēšanos, lai no Vidzemes, Igaunijas, Kurzemes, tām priekšā esošām salām un Rīgas pilsētas tiktu dibināta monarkistiskikonstitucionela valsts ar vienotu satversmi un pārvaldību un ar personaluniju ar Prūsijas ķēniņu saistīta pie vācu valsts, un lūgt vācu ķeizaru šo Baltijas iedzīvotāju vēlēšanos augstsirdīgi pieņemt un to izvest dzīvē;
- 3) lūgt vācu ķeizaru,
  - a) lai viņš darītu iespējamu Vidzemei un Igaunijai dibināt pašu zemes iestādes, kuŗas līdz

Baltijas apgabalu valstiskai savienošanai rīkotu Vidzemes un Igaunijas pārvaldību;

b) lai starp vācu valsti resp. Prūsijas kēniņa valsti un no Baltijas apgabaliem dibināmo valsti tiktu noslēgtas vajadzīgas kara, nau-
das, satiskmes, muitas, mēru, svaru un citas konvencijas.“

Apvienotā Zemes Padome pēc svarīgā lēmuma, tāpat kā savā laikā Kurzemes Zemes Padome, nosūtīja ķeizaram Vilhelmam apsveikšanas telegramu un ievēlēja delegāciju, kuŗa lai dotos uz Berlīni. Kā latviešu priekšstāvji šē atkal figurē Andrejs Krastkalns un Jānis Valdmanis.

Šai dienā Rīgas pilī pēc pabeigta darba notika svinīgs mielasts, kuŗu sarīkoja virspavēlnieks grafs Kirchbachs. Pie mielasta, kā to „Rīgasche Zeitung“ atzīmē, turētas 22 galda runas. No latviešu puses runājis Andrejs Krastkalns, no igauņu — mācītājs Mums. Abi apsveikuši Zemes Padomes lēmumu kā augstu ieguvumu latviešu un igauņu tautām.

Oficieli, formeli no Baltijas puses lieta būtu nodarīta. Ar lietas iznākumu vienīgi Fr. Veinbergs nav apmierināts. Viņš vēlētos ne konstitucionēlu, bet neaprobežotu monarķiju Baltijā. „Kad grib stipru monarķiju,“ saka „Rīgas Latviešu Avīze“, „tad nav jāiesāk ar viņas aprobežošanas prasību. Monarķistiskas suverenitātes princips, stipra monarķistiska vara, taisni Baltijā ar viņas daudzām tautībām un satricinātām šķiru attiecībām ir visciešākā vajadzība.“

Te daži raksturīgi sīkumi Vācijas preses uztvērumā par to, kas te Baltijā noticis. Zemes Padomes delegācijā ievēribu izpelnās latvieši. Tā „Berliner Börsen-Zeitung“ aizrāda, ka delegācijas sastāvā, kuŗa Berlīnē un galvenā kortelē izteica Baltijas zemju vēlēšanos dēļ piesliešanās Vācijai, atradies arī „latviešu vadonis Andrejs Krastkalns, pirmais gubernators Vidzemē pēc revolūcijas izcelšanās.“

Cits laikraksts, „Berliner Lokal-Anzeiger“, vērtējams Zemes Padomes lēmumu pēc viņa svarīguma, ar uzsvaru piezīmē: „Lai neaizmirstam, ka arī bez zemes strādnieki tanī tika reprezentēti no viņu ievēlētiem pagastu vecākiem.“ Kāda cita Berlīnes avīze attiecīgam referatam liek vienkārši virsrakstu: „Apvienotā latviešu Zemes Padome par pievienošanos Vācijai.“

Notikumu tālākā gaita neatrada tik ātru atrisinājumu, kā to vācu karstie patrioti te un arī viņus Baltijas robežām vēlētos. Keizara Vilhelma atbilde, kuŗu viņš caur valsts kancleri deva delegācijai, savās svarīgākajās daļās skan visai rezervēti. Uz lūgumu, nodibināt monarķistiski-konstitucionelu valsti, šī visaugstākā atbilde izsakās atturīgos vārdos: „Viņa Majestāte grib... labprāt ar padomu un darbu pie šī stāvokļa izvešanas palīdzēt.“ Uz lūgumu, lai Baltija ar personāliju tiktu saistīta ar Vāciju, visaugstākā atbilde skan: „Šis lūgums tiks labvēlīgi pārbaudīts, un Visaugstākais lēmums Zemes Padomei pēc piederības viņas līdzdarbībai aicinātām iestādēm paziņots.“

Šī toreizējā piespiestā atturība, ar kādu uzņēma baltiešu piedāvāšanos, un gausība Baltijas jautājuma izšķiršanā izskaidrojama ar Prūsijas satversmes noteikumu, pēc kuŗa bez abēju palātu piekrišanas ķēniņš nevarēja būt reizē svešu zemju valdnieks. Šo stāvokli komentēja arī Vācijas prese. „Berliner Tageblatt“ pie valsts kanclera paskaidrojuma Vidzemes-Igaunijas delegācijai virskortelī īsi piezīmē sekošo: „Sniedzot šo valsts kanclera izskaidrojumu, mums gribētos piezīmēt, ka Baltijas jautājuma galīga nokārtošana, zināms, var notikt tikai ar reichstaga piekrišanu un ka arī Vidzemes un Igaunijas nošķiršana no Krievijas līdz šim vēl nav ievadīta, kas saskaņā ar Brestes miera noteikumiem ir vajadzīga vispirmā vietā.“

„Königsberger Hartungsche Zeitung“ saka: „Priekš nākošās Lielbaltijas personāliju ar Prūsiju ir vajadzīga Prūsijas landtaga piekrišana;

priekš militarkonvencijas, priekš muitas, naudas, mēru un tiesiskas kopības ir vajadzīga bundesrata un reichstaga piekrišana. Tamdēļ, ja kanclers ķeizara galīgo izšķiršanos šinī jautājumā dara atkarīgu no to faktoru piekrišanas, kuŗiem te līdzī ir sakāms vārds, tad tas ir pilnīgi korekti. Tomēr nav ne mazāko šaubu; ka ne Prūsijā, ne pašā valstī Lielbaltijas valsts pievienošana neatdursies uz nopietnām grūtībām. Tā tad jau tagad, pēc Vidzemes un Igaunijas patstāvības izsludināšanas, ir skaidri atzīmēts ceļš Baltijas attīstībai nākotnē."

Jāatzīst, ka augšējais stāvokļa novērtējums ir stipri optimistisks un pārvaramās grūtības nav nemaz tik zemu vērtējamās. Liberalā vācu pilsonībā un socialdemokratos toreiz jau izskanēja pavisam citādas domas par Baltijas jautājumu. Piemēram, „Berliner Tageblatt“ apšaubā Zemes Padomju locekļu izvēli kā tādu, kuŗa izteiktu zemes patiesās domas. Tanī pašā laikrakstā reichstaga deputats Ludvigs Haase izsakās stipri brīdinoši pret aneksionistiskiem nodomiem Baltijā un to viņš dara pašas Vācijas nākotnes drošības labā, kaut gan arī ne jaunu patstāvīgu valstu nodibināšanās interesēs. „Ja notiktu,“ saka Ludvigs Haase, „ka vecā Krievija tomēr sāktu apvienoties, tad būtu vēlams, ka no Krievijas atdalītās malienu valstis, ja viņu iedzīvotāji to prasītu, atkal varētu pieslieties Krievijai. Un taisni tādā brīdī, kad sakarā ar Krievijas nākotnes neskaidrību vācu politikai nodrošināma zināma rīcības brīvība, nebūtu, pēc autora domām, ieteicams, ka vācu ķeizars kļūtu par Kurzemes hercogu, vai varbūt pat par visu Baltijas zemju hercogu. Tad priekš Vācijas varas nebūtu atgriešanās.“ Socialdemokrats Davids reichstagā aizrāda, ka Somijas, Vidzemes, Igaunijas un Ukrainas iekšējās lietās Vācijai nevajaga jaukties; par latviešu jautājumiem Vācijā maz ko zinot; latviešu tautas lielā masa vēloties autonomu neitrālu Latviju.

Šādiem un tamlīdzīgiem labi domātiem tālredzīgākiem mājieniem toreizējās noteicošās aprindas vā-

cu politiķu un militaristu lēģerī labprāt nepiegrieza vērību. Ja kāds pārdrošnieks nepavisam negribēja atzīt par tautas priekšstāvniecību tādu iestādi, kā Kurzemes (vai Vidzemes un Igaunijas apvienoto) Zemes Padomi, kā to reichstagā darija neatkarīgais socialdemokrāts Ledeburs, tad to labie vienkārši nokliedza ar saucieniem „Lielinieks!“.

Vietējie vācu šovīnisti jau bija tik tālu pārliecināti par Lielbaltijas nodibināšanu, ka meklēja tikai piedienīgāko jaunās valsts nosaukumu: „Baltikum“, „Baltenland“ vai kā citādi. Kāds valodnieks „Dorpatener Zeitung“ā par vislabāko ieteica vārdu „Balten“, jo tas līdzīgi „Preussen“, „Sachsen“, „Schwaben“, skanot visvāciskāki. Cik lielu svaru taisni uz pēdējo apstākli lika vietējie vācieši, rāda tas, ka „Dorpatener Zeitung“ ieteica pat šejienes māju vārdus un stacijas nosaukumus vāciskot, jo vietējie nosaukumi tiem, kas šo apgabalu nepazīstot, skanot svešādi.

Ar Brestes papildlīgumu 1918. g. 27. augustā tika izšķirts jautājums par Vidzemes un Igaunijas atdalīšanu no Krievijas. Ar to bija novērsts ievērojams šķērslis šo apgabalu „pašnoteikšanās“ izvešanai zināmā virzienā. Oficiozā „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ tūlī nepārprotami lika manīt, ka vācu valdība uzskata par pilntiesīgu priekšstāvību sastādītās Vidzemes un Igaunijas Zemes Padomes un ka pašnoteikšanās tiek saprasta tā, kā taisīti 12. aprīļa lēmumi Rīgā.

Šo domu oficiāli apstiprina valsts vicekanclers Payers reichstaga sēdē 24. februārī, runādams par Baltijas nākošo valsts iekārtu. „Valsts tiesiskais stāvoklis Baltijā pēc Brestes līguma varējis tikt nokārtots vienīgi Kurzemē, kurās patstāvību Vācija atzinusi. Pēc papildu līguma tagad varot stāties arī pie Vidzemes un Igaunijas valsts tiesiskā stāvokļa noteikšanas. Viņas vēloties pievienoties Vācijai, pret ko Vācijai neesot ko iebilst. Šīs zemes varot ņemt savu valsts tiesisko un politisko izveidošanu pašas savās rokās. Nav domāts, turpina Payers, no trim

zemēm radīt patstāvīgas valstis; tām jātop un, liekas tās arī grib apvienoties vienā valstī (t. i. Kurzeme, Vidzeme un Igaunija): etnogrāfiska sadalīšana nav iespējama. Nokārtojot tādā veidā attiecības, atsevišķas valstis ir tādā kārtā reprezentētas, kas nesaietas gluži ar moderniem jēdzieniem par valdību un tautas priekšstāvību. Baltijas zemju Zemes Padomes, saka Payers, ir vēlētās atsevišķu zemju Zemes Sapulcē, kuŗa sastādīta no visām tautām un kārtām. Pie krievu laikā pastāvošiem landtagiem pievienoti pagastu izvēlēti priekšstāvji, kuŗi krievu laikos nedrīkstēja landtagos ņemt dalību. Tātad priekšstāvība ir pietiekoshi plaša. Pret šīm priekšstāvībām ceļ stipras ierunas īpaši no igauņu puses, no Kerenska laikā sastādītā igauņu landtaga. Šis jautājums uz mums tieši neattiecas. Mums jāturas pie tādas priekšstāvības, kāda pašlaik ir. Par nākošo valdības formu Baltijā, turpina Payers, pastāv lielas domu starpības Vācijā. Preti republikaniskam virzienam jānostāda fakts, ka Zemes Padomes izsacījušās par personaluniju ar Prūsiju. Pret personaluniju ar Prūsiju no Vācijas valsts viedokļa ceļamas nopietnas politiskas ierunas, tā ka šis plans vēl nevar tikt uzskatīts par galīgu. No vācu viedokļa vissvarīgākais ir konvenciju noslēgšana. Valdnieka nama intereses nekrīt svarā.

1918. g. 22. septembrī Vilhelms II., pamatodamies uz Brestes papildu līgumu, paziņo apvienotai Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas Zemes Padomei, ka viņš Vācijas valsts vārdā atzīst šos apgabalus par brīviem un patstāvīgiem.

Ar šo aktu noslēdzas vesels posms vecās Vācijas Baltijas politikā, kuŗa atsevišķās etapes labākas pārskatāmības dēļ še rekapitulējam:

Valkā vācu vara ierodas 1918. g. 22. februārī. Tā diena ir faktiskais okupācijas varas sākums Ziemeļlatvijā. Formelu spēku šī vara dabūja ar Brestļitovskas miera līgumu 3. martā. Šis līgums radīja nenoteiktu stāvokli, šķeldams Baltiju (un līdz ar to Latviju) divās daļās: Kurzeme un daļa Vidzemes

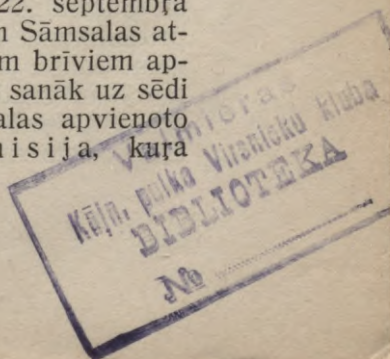
ar Rīgu bija galīgi atdalītas no Krievijas, bet pārējā Vidzemē un Igaunijā tika nodibināta vācu policijas vara līdz tam laikam, kamēr vietējās iestādes pašas būs spējīgas uzturēt mieru un kārtību.

Šo nenoteikto stāvokli izbeidza vācu-krievu papildu līgums no 1918. g. 27. augusta, pie kam Krievija atteicās no savām tiesībām arī uz pārējo Baltiju. Pa tam vācu varas aizsardzībā ar zināmu izvēli saorganizētas zemes priekšstāvniecības iestādes spēra soļus par Baltijas piesliešanos Vācijai. Lai tomēr novērstu ierunas, ka piesliešanās Vācijai notikusi itkā zem vācu varas iespaida, tad no vācu puses tika publicēts Vidzemes un Igaunijas neatkarības akts no 1918. g. 22. septembra. Ar šo arī izbeidzās aktu slēgšana par Baltiju vienpusīgā starptautiskā garā, jo Brestes miera līgumu, kurš ilga 7 mēnešus un 8 dienas, pamiera nosacījumi starp Vāciju un sabiedrotiem atzina par atceltu.

Turpmākā notikumu gaitā Vācija pamazām zaudēja savu lielo aktivitāti Baltijas lietās. Tas tamdēļ, ka militārā krīze izsauca Vācijā arī politisko krīzi un Vācijas politiskai vadībai mainoties, mainās arī valdības uzskats par Baltijas lietām. Jaunais valsts kanclers, princis Maksis, reichstaga 5. oktobra sēdē saka, zīmēdamies uz Baltiju: „Vācijas valdība īpaši vēlas radīt tūlī Baltijas zemēs, Lietuvā un Polijā uz plašiem pamatiem tautas priekšstāvību. Lai tas būtu iespējams, mēs bez kavēšanās gribam sekmēt civilpārvaldes ieviešanu. Viņas satversme un viņas attiecības pret kaimiņu tautām tiks patstāvīgi nokārtotas, saskaņā ar šiem ieskatiem.“

Te uz vietas tomēr notikumi pēc inercijas atrisinās reiz uzsāktā virzienā.

Izmantodama ķeizara Vilhelma 22. septembra aktu par Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas atzīšanu no vācu valsts par patstāvīgiem brīviem apgabaliem, 19. un 20. oktobrī Rīgas pili sanāk uz sēdi Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienoto Zemes Padomju pastāvīga komisija, kurā

atsaukdamās uz šo Vilhelma paziņojumu, nolemj vienbalsīgi:

- 1) par šo zemju suverenās varas nesēju atzīt 22. septembra atzišanas aktā minēto Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienoto Zemes Padomi, kuŗas izpildu organs ir pastāvīga komisija, ko izvēlēja Zemes Padome 12. aprīli š. g.;
- 2) nekavējoties spert soļus, lai apvienotu Baltiju vienā konstitucioneli-monarkistiskā valstī. Lai to sasniegtu, Kurzemes Zemes Padome jāuzaicina iestāties Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienotā Zemes Padomē. Tā sastādītai Baltijas Zemes Padomei jāliek priekšā: a) sastādīt Zemes Komiteju no visu iedzīvotāju aprindām un visu tautību priekšstāvjiem, kuŗai visdrīzākā laikā jāizstrādā Baltijas valsts satversme, b) jā sastāda Baltijas pagaidu valdība.
- 3) Lūgt Vāciju, saskaņā ar Zemes Padomes š. g. aprīli izteikto vēlēšanos a) Baltijai arī turpmāk nodrošināt kuŗaspēka apsardzību; b) lai vācu iestādes turpina šē darboties, kamēr zemes pārvaldību uzņemsies pašas Baltijas zemes iestādes;
- 4) pienācīgā vietā protestēt pret to, ka, kā tas nesen noticis, par Baltijas priekšstāvjiem uzdodas personas, kuŗām uz to nav tiesisku pilnvaru.“

Pēc šī lēmuma nekavējoši tiek virzīts uz priekšu Baltijas valsts satversmes izstrādāšanas darbs. Kurzemes Zemes Padome uz Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienotās Zemes Padomes prezidija priekšlikumu 29. oktobrī paziņo, ka viņa ir gatava ņemt dalību „no visām iedzīvotāju šķirām un visām tautībām sastāvošā Zemes Komisijā (Landesausschuß)“, kuŗā lai pēc iespējas drīz izstrādātu Baltijas valsts satversmes projektu. No šī paziņojuma

redzams, ka Kurzemes Zemes Padome nav lēmusi par iestāšanos tā saucamā apvienotā Zemes Padomē, bet grib pastāvēt atsevišķi; viņa tikai piedalās pie Baltijas satversmes izstrādāšanas.

Kā jaunajos apstākļos vietējā nevācu sabiedrība izturas pret vācu nodomiem, redzams no apvienotās Zemes Padomes priekšsēdētāja barona fon Pilchau'a sēdes atklāšanas runas 5. novembrī, kurā starp citu teikts: „Tagad, kur nākas izstrādāt satversmi un tā tad arī vēlēšanu likumu zemes priekšstāvībai, jūsu prezidijs bija atradis par vajadzīgu stāties sakaros ar plašākām iedzīvotāju aprindām, lai viņu vadošās personas pamudinātu uz kopdarbību pie dzimtenes nākotnes svarīgā uzdevuma. Bet mūsu pūles šai virzienā, par nožēlošanu, bijušas bez panākumiem. Ir ļoti nožēlojami, ka šinī nopietnā kritiskā laikā, kur taču visiem kārtību mīlošiem elementiem vajadzētu sadoties kopā, citu grupu priekšstāvji līdz šim vēl nav tikuši vaļā no partiju un tautību pretešķības. Mēs nožēlojam dziļi, ka ticība uz mazāku valsts vienību eksistences iespējamību apdraud apvienotās Baltijas valsts rašanos.“

Dažas raksturīgas epizodes rāda, kā notikusi pati šī Baltijas valsts satversmes projekta izstrādāšana.

Debatēs, pēc „Baltijas Ziņu“ atreferējuma, izsakās divējādi virzieni. Prāvests Avots vēlas, lai 3. punktu papildinātu tādā ziņā, ka pieliktu klāt — „uz plašiem pamatiem“, jo tas zināmā mērā nestu tautā apmierinājumu, ja tā zinātu, ka to pielaidis plašā mērā pie zemes likteņa izšķiršanas. Samsons domā, ka tas nav vajadzīgs, bet ievēlamai Zemes Komisijai jāatstāj brīvas rokas likumu izstrādāšanā. Dr. Lepiņš piekrīt prāvestam Avotam, ka vajadzīgs gaiši noteikt, kā sasauks Satversmes Sapulci izstrādājamo likumu pieņemšanai. Fr. Veinbergs ir pretējos uzskatos, jo kad uz laukiem dabūšot zināt, kādā kārtā sasauks domāto Satversmes Sapulci, tad tas taisni sacelšot nemieru. Pietiek, ja saka, ka komisijai likums jāizstrādā. Arī barons Dellinghausens piekrīt domām, ka lēmumā vajadzētu precizāki norādīt, ka

vēlēšanām jānotiek uz plašiem pamatiem. Fr. Veinbergs domā, ka tas kaitēšot Zemes Padomes autoritātei. Tauta tikai tad esot mierīga, ja aiz sevis jūtot stipru varu. Pēdīgi ņem vārdu vietējais kara priekšnieks majors Gessler, ka papildinājuma pieņemšana nekādā ziņā neesot uzskatāma par vājības pierādījumu, un viņš taisni lūdzot, lai lēmumu ar šo piezīmi pieņemtu vienbalsīgi. Lēmums pieņemts ar visām, pret 6 balsīm. Sēdes beigās tomēr paskaidrots, ka piezīme „uz plašiem pamatiem“ nav jāsaprot kā „vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas vēlēšanas tiesības“, bet tikai „plašas“. Priekš Baltijas zemēm šādas vēlēšanas tiesības nederot. Tam visi vienbalsīgi piekrituši.

Apvienotā Zemes Padome iecēlusi arī īpašu Baltijas Pārvaldību, tā tad kaut ko Baltijas pagaidu valdībai līdzīgu, par ko runā 19. oktobra lēmums. Par pastāvīgiem locekļiem šai Baltijas Pārvaldībā ieiet: landrats barons Pilars fon Pilchaus, pilsētas domnieki: V. fon Bulmerings un J. Blauss, bankas direktors E. Hepners, Georgs Jūrmans, pilsētas domnieks A. Krastkalns, advokats L. Laars-Keerds, R. Tavraskis. Par vietas izpildītājiem: mācītājs Nurms, advokats Purgals, Fr. fon Samsons.

Notikumi pa tam ņēma savu gaitu pāri par šo Baltijas valsts satversmes taisītāju galvām. Vācijas armija sabrūk, monarķija krīt. Vācija spiesta lūgt mieru.

Nacionalā Padome pamazām stājas savās tiesībās. Jau novembra sākumā nāk zināms, ka Nacionalās Padomes ārzemju delegācija nodevusi sabiedroto un neitrālo valstu valdībām savu deklarāciju, kur deklarēts sekošais:

- 1) Brestes miera līguma Nacionalā Padome neatzīst, jo tas sadala Latviju,
- 2) Nacionalā Padome izsludina ieceltās Zemes Padomes par viltojumu.
- 3) Nacionalā Padome protestē pret Latvijas

aneksiju no Vācijas un pret personaluniju ar Prūsijas ķēniņa valsti.

- 4) Šo Padomju slēgtās konvencijas nevar atzīt latviešu tauta.
- 5) Nacionalā Padome prasa okupācijas atcelšanu.
- 6) Nacionalā Padome ir augstākā autoritāte Latvijā, kamēr atgriežas kara bēgļi un tiek taisīti lēmumi par Latvijas satversmi.
- 7) Nacionalā Padome prasa neatkarīgu, nedalītu Latvijas valsti, kuŗa apņem visus latviešu apgabalus un ir nodrošināta ar starptautiskām garantijām.

12. novembrī Rīgā un citur parādās atklātībā Nacionalās Padomes uzsaukums latviešu oficeriem, kareivjiem un vispār pilsoņiem pieteikties noteiktās vietās nacionalās armijas komplektēšanai.

18. novembris vācu politiskiem nodomiem nostājās tieši ceļā. Viņš tomēr šos nodomus neiznīcināja pašā saknē. No vācu puses tika izdarīti trīskārtēji mēģinājumi atgriezt atpakaļ zaudēto: Niedras „pučs“, kuŗš izrietēja no neizdevušās fon Stryka sazvērestības; kara gājiens pret Ziemeļlatviju un Bermonta uzbrukums ir šīs trīs mēģinājuma etapes. Tikai latviešu tautas uzvaras pie Cēsīm un par Bermontu vācu politikas nodomiem Baltija pārvilka galīgi stripu.

3. Baltijas kolonizācijas plāni.

Vācu kolonizācijas centieni Baltijā sākās jau pēc 1905. gada revolūcijas. Tas izteicās vācietības stiprināšanā garīgi un materiāli. No vienas puses, vācu kulturbiedrība gādā par vācu skolu tīkla noorganizēšanu; no otras, vācieši kopīgiem spēkiem saglābj no pāriešanas nevācu rokās 1905. g. izpostītās apdraudētās vācu lielgruntniecības, uz viņu atpirtām zemēm noņemot ievērojamā skaitā vācu kolonistus

no Krievijas dienvidiem. Krievu valdība, pamanīdama šīs vācu briesmas, ar agrarbankas palīdzību sāk strādāt pretējā virzienā: sadalot Kurzemes kroņa muižas, te bija nodomāts noņemt līdz 300.000 krievu zemnieku. 1914. g. pavasarī vācu kolonistu zemes īpašumu ievēšana zemes grāmatās tiek apturēta. Izceļas karš, vācieši ieņem Kurzemi un aina spēji mainās. 1915. gada februārī ar vienu spalvas vilcienu krievu valdība atņem Volgas kolonistiem zemi. Šejienu vācieši tura par savu nacionālo pienākumu zemi saviem tautas brāļiem atrast Baltijā. Vācu kara mērķis — ieņemt visu Baltiju līdz Narvai, t. i. līdz krievu etnogrāfiskai robežai. 1915. g. jau Kurzemes ieņemto apriņķu lielgruntnieki apriņķu sapulcēs vienbalsīgi nolemj, gadījumā, ja Kurzeme tiktu pievienota Vācijai, atdot vienu trešdaļu no savu muižu zemes par pirmskara cenu kolonizācijas nolūkiem. To pašu darītu arī Vidzemes un Igaunijas muižniecība, notikumiem paredzamā virzienā tālāk attīstoties. Tā kā lielgruntniecībām Kurzemē pieder apmēram 1,1 milj. ha zemes, tad viena trešdaļa iztaisītu apm. 400.000 ha. Tālāk būtu sadalāmas netikai kroņa muižas, bet arī no visām zemnieku mājām puse zemes piespiedu kārtā būtu atdodama vācu kolonizācijas mērķiem. Pazīstamais kolonizators, Kurmāles Silvio Broederichs*) rēķina tā: Kurzemē pavisam 28.000 zemnieku mājas, no tām 25.000 latviešu rokās, pārējās — vācu. Tās nav nekādas mazgruntniecības, bet jau vidēji lieli zemes īpašumi no 40—100 ha. Šo māju sadalīšana uz pusēm uz rāvienu dotu 28.000 saimniecību priekš kolonistiem 15—20 ha lielumā. Pie tam, kamēr šie kolonisti apbūvējas, latviešu mazgruntniekiem savās mājās jaunajiem kaimiņiem būtu jādod pajumte, vismaz uz vienu gadu. Turklāt S. Broederichs ir pārliecināts, ka pēc neilga laika arī otrā zemnieku māju puse pārietu no latviešu rokām vācu kolonistu ro-

*) Das neue Ostland von Silvio Broederich, Kurmallen, 1916.

kās pirkšanas ceļā. Tas tamdēļ, ka latvieši bērnu nabagi (divbērnu sistema), bet vācu kolonistu ģimenēm liela bērnu svētība. Un darba roku pārpilnība saimniecībā rada lielas priekšrocības. No šīm sadalītām kroņa muižām un zemnieku pusmājām rastos Kurzemes kolonizācijas fondā kādi 500.000 ha zemes. Kopā, tā tad, jau pāri par 1 milj. ha. Tas pats notiktu Vidzemē un Igaunijā. Tā rastos kolonizācijas fonds pat priekš ilgākas nākotnes. Baltija kopā ar Lietuvu — šī jaunā austrumu zeme Vācijai būtu neizsmelams spēka avots, kuŗš viņai sagādātu šādus labumus: varētu palikt nesadalītas kā Vācijas maizes klētis lielās Ziemeļvācijas un Rītprūsijas muižas, 2) ar jauno austrumu zemi Vācijai rastos neizsīkstošs darba roku avots priekš viņas rūpniecības un zemkopības vajadzībām, un 3) tāpat neizsīkstošs avots Vācijas apgādāšanai ar svarīgākiem uzturas līdzekļiem, kas Vāciju padarītu pilnīgi neatkarīgu no citām valstīm pārtikas ziņā.

Augšā pievestie plāni nebija izperinājušies vienīgi kāda Kurmāles Silvio Broedericha galvā. Tie bija vispārēji keizarsiskās Vācijas nodomi. Kara laikā Vācija visumā uz Baltiju raudzījās kā uz iekarošanas objektu, padarot šo zemi par vācisku tā politiskā, kā arī tīri saimnieciskā ziņā. Šī doma skan cauri ne tikai vācu militaristu, bet arī tautsaimnieku un citu kulturas darbinieku atziņām. Berlīnē 1918. g. jūnijā kādas „neatkarīgas vācu miera komisijas“ sēdē vairāki profesori runā par austrumu jautājumiem, pie kam konsistorialrats Dr. Seebergs, runādams par Baltijas kulturas jautājumiem, saka: „Ja viņpus Vidzemes un Igaunijas tiek nodibinātas kulturas robežas, tad tā nav aneksija, bet liels nacionāls uzdevums. Baltiju vajaga apsveikt kā vācu zemi.“

Par to, kādi labumi Vācijai gaidāmi no ciešas saistīšanās ar Baltiju, avīze „Die Ostschweiz“ izsaka šādi: „Liela nacionāla un socioloģiska nozīme priekš Vācijas Baltijai ir kā kolonizācijas apgabalam priekš zaldatiem, kas pārnāk no kara un

grib ierīkot savu dzīvi, un dažiem miljoniem vācu kolonistu, kurus varētu pārvest no Dienvidkrievijas. Tiek jau sperti sagatavošanas soļi (rakstīts 1918. g. aprīļa m.), lai visiem viņiem nomešanos padarītu iespējamu. Ar to tiek radīts labākais aizsargu mūris pret slavu plūdiem.“

To pašu domu par Baltiju kā kolonizācijas zemi aizsargu vaļņa nozīmē izsaka Vācijas valsts vicekanclers Payers reichstaga sēdē: „Mūsu politikas mērķis attiecībā uz malienu valstīm ir — dzīvot ar tām nākotnē mierā un draudzībā. Nevien šo malienu valstu, bet arī mūsu pašu interesēs ir, ka mēs uzlabojam šo valstu kultūrelos un saimnieciskos apstākļus. Proti, mēs ceram uz priekšrocībām attiecībā uz mūsu pārtikas nodrošināšanu un uz to, kas saprotams zem kopējā apzīmējuma — kolonizācija. Šo valstu saistīšanai pie mums vajag militāriski nodrošināt mūsu robežas pret Krieviju, no ka mēs nevaram atteikties. Bez tam šē krīt vēl svarā nacionālās simpatijas ar vāciešiem šāis apgabalos, kuŗi kopš gadiem grūti cīnījušies dēļ vācietības un ir to uzturējuši.“

Par pašu kolonizācijas izvešanu domas vācu starpā vēl nebija saskaņotas. Kolonizācijas jautājumā pastāvēja dažādi projekti un arī šiem projektiem vācu kara mērķu sabrukums pārvilka strīpu. Par Kurzemes kolonizācijas plāniem, kur šī jautājuma kārtošana bija pavirzījusies vistālāk uz priekšu, „Berliner Tageblatt“ ziņo starp citu sekošo: Reichstaga komisijas sēdē deputats fon Buhls sniedzis tuvākas ziņas par kādu Kurzemes Zemes Padomes lēmumu. Saskaņā ar to Kurzemes lielgruntnieki grib trešdaļu no savas zemes — 400.000 ha par miera laika cenu, paaugstinot to par 25%, nodot kādas „Kurzemes Zemes Biedrības“ rīcībā. Šai pašā lietā notikusi sapulce ar valdības priekšstāvju piedalīšanos Minchenē. Tur Kurzemes lielgruntnieks fon Broederichs savā runā aizrādījis, ka Baltijas lielgruntniekiem līdz šim bijis par daudz zemes un par maz darba spēka. Tāpēc zeme netikusi pienācīgi izmantota un zemes cenas bijušas daudz zemākas nekā citur. Ar Kurze-

mes pievienošanos Vācijai zemes cenas bez kādas spekulācijas celšoties divkārtīgi un trīskārtīgi. Kolonistiem esot jābūt galvenā kārtā vācu kolonistiem no Krievijas. Kurzemnieki lūdzot Vācijas brāļus, lai tie pabalsta kolonizācijas planus ar naudas līdzekļiem. Kurzemes lielgruntnieki savākšot dalības zīmēs 25. milj. marku, bet tāda pat suma kā rīcības kapitāls esot jāsavāc arī Vācijā. Visvācu darbinieks prof. fon Grubers kā pirmais zīmējis lielāku sumu.

Sakarā ar šiem fon Broedericha kolonizācijas plāniem attīstās interesanta domu apmaiņa vācu politiķu starpā. Bijušais vācu koloniju ministrs Dr. Dernburgs „Berliner Tageblatt’ā“ nodrukātā rakstā izsakās pret Broedericha kolonizācijas plāniem un pret kolonizācijas biedrības dibināšanu ar 50 milj. marku lielu kapitālu, no kuŗa puse būtu savācama Vācijā. Vāciešiem nevajagot izdot naudu tamlīdzīgiem nolūkiem. Kurzemes lielgruntniecība atdodot trešdaļu no savas zemes par miera laika cenām — tas pēc Dernburga domām nav pareizais ceļš. Vajagot gādāt, lai lielgruntnieki atdod nevis trešdaļu zemes par miera laika cenām, bet gan ceturtdaļu zemes gluži par velti, jo ar Kurzemes pievienošanu Vācijai zemes cenas tā celšoties, ka muižnieki arī bez šīs ceturtdaļas labi iedzīvošoties. Kā kolonisti priekš Kurzemes arī pēc Dernburga domām vispirmā kārtā būtu ņemami vērā kolonisti no Krievijas dienvidiem.

Pret šo Dernburga rakstu jo asi uzstājas „Deutsche Tageszeitung’ā“ kāds Dr. K., acīmredzot, Kurzemes vācietis, vai vismaz labs Kurzemes apstākļu pazinējs. Katrā ziņā savos prātojumos viņš parādās kā tipisks Kurzemes lielgruntnieku interešu aizstāvis. Kolonisti no Dienvidkrievijas, no Ukrainas, uz Kurzemi nenākšot, jo tur viņiem pašiem esot zeme un pie tam daudz labāka nekā Kurzemē. Kas uz Volgas kolonistiem attiecas, tad tie Kurzemē nebūšot derīgi: sīki amatnieki un proletariats. Priekš Kurzemes vispirmā kārtā krītot svarā kolonisti no Vācijas — invalidi, pensioneti ierēdņi. Taupīt 25 milj. marku priekš tāda lietderīga mērķa esot ma-

ziski. Vācu kolonistiem vajagot dot zemi lēti un, ja iespējams, pat par velti. Kā zemes, kur varot noietināt kolonistus, vispirmā kārtā krītot svarā kroņa muižas. Šo muižu zemi un pļavas varot sadalīt kolonistu vajadzībām, bet mežus, protams, vajagot paturēt kā valsts mežus. Tā tikšot radīta zeme kolonizācijas vajadzībām uz gadudesmitiem.

Otrkārt, varēšot izlietot pārējo zemju liekās zemes: no saimniekiem atstātās (leerstehende) latviešu mājas, kuŗas pa lielākai daļai esot tik prāvas, ka viena ģimene tās nevarot apstrādāt. Ja pieņemot zemnieku māju caurmēra lielumu uz 25—30 ha, tad šais mājās varēšot nodibināt divtik lielu skaistu vācu ģimeņu, nekā agrāk bijis latviešu ģimeņu.

Broedericha kolonizācijas plāni vispāri esot labi un veselīgi, tikai piešķiramās zemes apmērus viņš esot paredzējis pārāk mazus. Dr. K. baidās, ka tādā kārtā tikšot ievicināta „lauku proletariata“, tā saukto „būdnieku“ ieviešanās. Tie vēlāk iešot pie latviešu saimniekiem par kalpiem un algādžiem, viņu dēli apprecēšot latviešu meitas un tā kolonisti „pārlatviskosies“, kas neesot vācu tautas interesēs.

Treškārt, kā brīvas kolonizācijas zemes krītot svarā lielgruntniecības liekās zemes. Dernburgs nepareizi domājis, ka še visa zeme noderot kolonizācijai. Noderīga esot tikai tīrumu un pļavu zeme, tālāk nākot neapstrādātas, zemkopībai nederīgas brīvzemes, kuŗas varot pārvērst par tīrumiem un pļavām; tad mežu zemes un, beidzot, purvāji. Ari te pietiekot kolonizācijas zemju uz daudz gadudesmitiem.

Tālāk autors aizrāda, ka no Kurzemes lielgruntniekiem nevarot prasīt, lai viņi atdod kādu daļu, piemēram, ceturtdaļu no savas kultūras zemes. Par pārējām zemēm „varbūt varētu runāt“. Ja caurmēra muižas īpašnieks būšot spiests atdot ceturtdaļu no savas tīrumu zemes bez kādas atlīdzības, tad viņš būšot ruinēts, jo ari Kurzeme esot no kara grūti cietusi un miljonaru viņā neesot kautcik daudz. Še varot būt runa ne par kādu zemes atdošanu par velti,

bet tikai par ceturtdaļas vai trešdaļas atdošanu (skatoties pēc muižu lieluma) par miera laika cenām. Tikai tā no mūžu īpašumiem varot rasties kolonizācijas fonds.

Kā būtu jārikojas ar „latifundijām“, par kurām runā arī Dernburgs, par to Dr. K. izsaka sekošas domas:

Latifundijas, kā Dundaga un Pope, pēc Dernburga domām esot par lielām, tā kā neesot iespējams viņas kārtīgi apsaimniekot. „Es“, saka Dernburga oponents, „abas šīs muižas labi pazīstu un varu sacīt, ka zemnieku noņemšanai tās der tikai par mazai daļai, un arī tikai attiecoties uz diezgan mazo anstrādājamo platību“. Pārējā platība esot meži un nederīga zeme. Trešdaļa no mežiem par miera laika cenām būtu pārvēršama par valsts mežiem; no dažām mazajām muižām būtu jādibina ja un a s b r u ņ n i e c ī b a s m u i ž a s — priekš oficeriem-invalīdiem, vai kapitāla spējīgiem vāciešiem no Krievijas, kas smilšu klajumus var pārvērst par kulturas zemi un labi apsaimniekot mežu. Zemnieki tur nekā nespēšot izdarīt un vismazāk — volinieši. Vajagot paturēt vērā arī to, ka, ja apstākļi Igaunijā un Vidzemē neatīstīšoties labvēlīgi, tad liela daļa turienes vāciešu pārnāksot uz Kurzemi un tiem vajadzēsot vai nu še, vai arī Lietuvā atrast vietu kā vidējiem zemes īpašniekiem (raksts 1918. g. sākumā).

Kurzemē esot vietas pietiekoši gan zemniekiem, gan vidējiem zemes īpašniekiem un arī lielgruntniekiem, neķeroties nemaz pie muižu ruinēšanas. Līdzšinējās latviešu saimnieku mājās esot pa lielākai daļai par lielām un tās varot dalīt pret lētu atlīdzību. Vajagot tikai gribēt, tad dabūšot zemes fondu bez „lielnieciskas“ laupīšanas.

Tik tālu Kurzemes lielgruntniecības aizstāvis polemikā pret bijušo vācu koloniju ministru. Uzkrītoša tā divējādā mēraukla, ar kādu viņš pieiet pie lielgruntniecību un zemnieku zemes dališanas jautājuma:

kamēr pirmās pārāk mazas dališanai, tikmēr otrās pārāk lielas, lai viņas kārtīgi varētu apsaimniekot.

Cik fantastiskas domas mitinājušās dažu baltiešu galvās par kolonizācijas iespējamību Kurzemē, redzams no kādas apspriedes par Baltijas lietām Berlīnē reichstaga lielajā sēžu zālē, kurā starp citiem dalībniekiem bijusi arī Kurzemes Zemes Padomes delegācija. Sēde, acimredzot, notikusi reichstaga viceprezidenta Paasches vadībā, kas siltos vārdos apsveicis viesus, sevišķi kurzemniekus. Generalsuperintendents Bernevics dedzīgi runājis par kurzemnieku un baltiešu garu, norādīdams uz vāciešiem kā uz Kurzemes likteņa vadītājiem. Lai Kurzeme būtu caurmērā tik bieži apdzīvota kā Vācija, tur varot vēl nometināt 2.700.000 cilvēkus. „Vācijā cilvēki brēc pēc zemes, Kurzemē zeme brēc pēc cilvēkiem.“

„Deutsche Landwirtschaftliche Tierzucht“ savā 22. numurā no 1918. g. 31. maija sniedz rakstu par lauksaimniecības un lopkopības nozīmi Baltijas provincēs, pieturoties pie M. Seringa 1917. gadā izlaistās grāmatas „Westrußland“. Rakstā aizrādīts, ka Baltijai tagad tāpat kā viduslaikos piešķirama svarīga loma. Jau toreiz viņa bijusi Vācijas labības klēts. Rakstā pievesti salīdzinoši skaitļi par Baltiju un Prūsiju, no kuriem redzams, ka Vācijā un sevišķi Prūsijā zemes tiek daudz plašākā mērā un daudz ienesīgāki izmantotas nekā Baltijas provincēs. Vācu lapa tālāk raksta: „Serings savā grāmatā izsaka pārliecību, ka vācietībai viņas vecā koloniju zemē, ja vien būs laime un cieša griba, vēl gaidāma liela nākotne. Ja no vācu vīriem jau pirms kara uzsāktā Baltijas provinču kolonizācija ar vācu zemniekiem tiktu izvesta, lai ar to panāktu pilnīgu zemes atvēršanu Vācijai, tad no 2,7 milj. (tagad) uz 4,5 milj. pieaugušais iedzīvotāju skaits atrastu tur pilnīgu apgādību.“

Tālāk autors aprēķina, cik daudz Baltijas zeme savai vācu mātes zemei varētu ražot gadā labības,

zirgu, liellopu, cūku, spirta, un tad taisa slēdzienu: „No tam mēs redzam, ka Baltijas provinces, attiecoties uz vācu valsts pašapgādības iespēju, var kļūt par noteicošu faktoru, un šī pašapgādība, kā to mums rāda šis karš, uzskatāma nākotnē par šīs valsts tālākās pastāvēšanas svarīgāko prasību.“

Okupācijas laiks bija kā radīts, lai kolonizatori pa visādiem ceļiem izplestu uz šejieni savus taustekļus un izpētītu, kā visērtāk un visātrāk šie nomesties, līdz ko kara apstākļi to atļaus. Starp dažādām ceļotāju grupām, kādas vienpakal otrai ieradās te Baltijā no Vācijas, lai nodibinātu ar šejieni sakarus un izplatītu uz šejieni Vācijas iespaidu, atzīmējami arī Vācijas „zemes īpašumu reformētāju savienības“ un dažu strādnieku vadonu grupas ceļojumi uz Baltiju. Jelgavā šinī gadījumā pie goda mielasta pilsētas galva Serafims uzsvēris, ka pie tā nometināšanas darba, kāds tagad esot iesācies, arī vācu strādniekam esot stipri jāpiedalās. Atbildēdams, ceļotāju vadonis Damaške apliecinājis, ka viņš no redzētā esot dabūjis iespaidu, ka te viņiem, vāciešiem, esot darīšana ar vācisku zemes īpašumu kulturu; ka ar Baltiju Vācijai tiekot pievienota tīri vāciska zeme un vācu kultūra.

Raksturīgi, ka kamēr no vienas puses konstatējama arī vācu strādnieku elementa vilināšana uz Baltiju, no otras notiek paklusām mūsu, latviešu, strādnieku bīdīšana — uz Vāciju! Kāds vācu kara mācītājs atklātā priekšlasījumā 1918. g. pavasarī Valkā par latviešu gūstekņiem Vācijā uzsvēra, ka Vācijā vajadzīgi strādnieki kā zemkopības, tā rūpniecības darbā. Tāpēc viņš, mācītājs, ieteicot vietējiem bezdarba strādniekiem doties uz Vāciju peļņā, gan uz laukiem, gan fabrikās. No noņemšanas zaldatos neesot ko baidīties.

Ja no vienas puses visādi līdzināja ceļu tam, lai zemi varētu iegūt vācieši, tad, no otras puses, latviešu stāvoklis tika apgrūtināts gan pie īpašumu noturēšanas, gan arī pie viņu iegūšanas no jauna.

Muižnieku kredītbiedrība tā Vidzemē, kā Kurze-

mē uz stingrāko piedzina parādus pat par vairāk gadiem uz reizi. Tā 1918. g. 15. jūnijā Vidzemes muižnieku kredītbiedrība paziņo, ka līdz 1. augustam, piedraudot ar tiesas piedzišanas līdzekļiem, ir jāmaksā parādi kredītbiedrībai par 2½ gadiem. Ko tanīs posta un trūkuma apstākļos, kur tā jau visu bija nopēmis krievu karaspēks un atlikušo tagad ņēma vācu armija, viss tas nozīmēja, tas katram saprotams.

Pie tam apkārt staigāja pakalpīgi aģenti, kas piedāvājās par māju pircējiem. Sevišķi pret bēgļiem tie bija uzmanīgi. Kad bēgļi ieradās no Krievijas, tūlīt viņiem piesitās aģenti, kas piesolīja naudu vai nu saimniecības atjaunošanai, vai, kas vismilāk, mēdza pierunāt saimnieku savas mājas pārdot. Latvieši tomēr mājas pārdeva ļoti reti.

Kā, turpretim, vācieši apgrūtināja zemes iegūšanu latviešiem, par to var spriest no sekošā: Vajadzēja divējādas atļaujas: vispirms no tās administratīvās priekšniecības, kuŗas rajonā pircējs dzīvoja, bija vajadzīga apliecība, ka pircējs nav Vācijas interesēm bīstams. Otrkārt, no tās administrācijas priekšniecības, kuŗā atradās zemes īpašums, bija vajadzīga atļauja zemes pirkšanai. Šāda kārtība pastāvēja vismaz Kurzemē.

Kurzemes kolonizācijas projekti pa daļai tika jau ievesti dzīvē un tie tiktu realizēti visā pilnībā, ja kara notikumi neizšķirtos par ļaunu Vācijai. Attiecībā uz zemes jautājumu un kolonizāciju Kurzemē 1918. g. 17. jūnijā iznāk ģenerālkortelmeistera Ludendorfa rīkojums, kuŗā paredzēts sekošais:

Katram Kurzemes bruņniecības muižas īpašniekam, kuŗa kopējie zemes īpašumi sniedzas līdz 1000 pūrvietām (360 ha), pienākas pārdot Kurzemes Zemes Biedrībai kā Kurzemes kolonizācijas sekmētājai kolonizācijas nolūkiem trešdaļu no savas zemes kopējas platības, pārdodot pie tam kolonizēšanai piemērotu zemi. Zeme jāpārdod par 1914. g. miera laika cenām. Gadījumos, ja par cenu nevar panākt vienošanos, to nosaka sevišķi ieceltas komisijas.

Zemes nodošanas pienākums ir vispirms jāizpil-

da tādā apmērā, ka katra attiecīga muiža pārdod Kurzemes Zemes Biedrībai ceturto daļu no savas platības. Biedrībai ir tiesība uzturēt savu prasību pēc zemes nodošanas nosacītā apmērā. Ja šī tiesība netiek izlietota, tad 10 gadus pēc vispārējā miera slēgšanas tā zaudē spēku. Pirkšanas naudas izmaksa, cik tālu tā nav segta ar pierēķinātām hipotekām un nodevām, notiek skaidrā naudā 85% apmērā. Pārējā daļa 15% apmērā no Kurzemes Zemes Biedrības tiek ieskaitīta kā zemes pārdevēja attiecīga veikala dalības nauda Zemes Biedrībā. Pēc 25% platības iegūšanas no attiecīgām muižām iztrūkstošo daļu no kopējās iegūstamās platības līdz 33 $\frac{1}{3}$ % zemes īpašumiem biedrība pēc iespējas iegūst brīvas uzpirkšanas ceļā par 1914. g. miera laika cenām.

Kurzemes Zemes Biedrībai līdz 1948. g. beigām ir tiesība visos zemes pirkšanas līgumos, attiecībā uz lauku zemes īpašumiem, uzstāties kā pircējai. Šī tiesība zūd, ja tā netiek izlietota 8 mēnešu laikā pēc pirkšanas līguma noslēgšanas resp. pēc tam, kad pirkšana viņai kļūtu zināma. Kā pirkšanas cena noder, pēc Zemes Biedrības izvēles, vai nu līgumā paredzētā cena, vai arī no sevišķas komisijas nosakāma cena, kuŗas noteikšanu biedrība pirms savas tiesības izlietošanas var pieprasīt. Tālāk Zemes Biedrībai ir tiesība uzstāties kā zemes pircējai pie zemes īpašumu pārdošanas spaidu ceļā.

Komisija, kuŗai piekrīt izšķirt jautājumu par zemes nodošanu, viņas noderību kolonizācijai, par zemes cenām, u. t. t., sastāv no apriņķa maršala tāi apriņķī, kur muiža atrodas; no Kurzemes kredītbiedrības virstaksatora un viena to iestāžu priekšstāvja, kuŗa Zemes Biedrībai dod starperkeditu. Visus komisijas lēmumus abas puses var pārsūdzēt sevišķā pārsūdzības komisijā. Rīkojums attiecas arī uz Kurzemes hercogistes fideikomisa muižām.

Tālākie panti nokārto jautājumus par aizņēmumiem, nodevām, servitūtiem, rentes kontraktiem etc. Kurzemes Zemes Biedrība visos tādos gadī-

jumos ir atsvabināta no zīmognodokļa un nodevu pienākumiem. Rikojums stājas spēkā ar izsludināšanas dienu.

Kā jau teikts, arī šim Ludendorfa rīkojumam, ar kuŗu viņš, acimredzot, gribēja pacelt vācu armijā kaujas garu, viņa praktisko nozīmi atņēma kara notikumu gaita. Jau 30. jūnijā Ludendorfa telegrama vēstīja, kā patiesībā stāv ar Vācijas zemūdens karu, t. i. Vācija ar uzvaru faktiski vairs nerēķinājās. Pēc franču trieciena 18. jūlijā sekoja vācu galīgā katastrofa 8. augustā. Viss tālākais vācu kara stratēģijā un arī politikā bija tikai — sava stāvokļa saglābšana. Kolonizācijas plāni izira kā ziepju burbuli.

4. Zemes iekārta vācu okupācijas laikā.

a) Pārvalde. Kas reprezentē suverēno varu?

Vācijas un Krievijas miera līgumā bija pants, ka Igaunija un Vidzeme tikmēr paliek zem vācu pārvaldības, kārtības un aizsardzības, kamēr tur tiek nodibināts miers un kārtība. Starptautiskā valodā tādu stāvokli nosauc par protektorātu un tas nozīmē, ka aizsardzības valsts vai viņas zemes daļa neko nezaudē no sava valdošā stāvokļa. Zemes tiesiskais stāvoklis, kāds valdīja pirms kārtības nesēja ienākšanas, pēc aizsardzības zušanas no jauna nāk spēkā.

Kaŗaspēka ievēšana kara laikā juridiski un faktiski nozīmē ienaidnieka zemes gabalu ieņemšanu jeb okupāciju un tamdēļ, ja mierīgi iedzīvotāji nāk sakarā ar kaŗaspēku, vai notiek kādas domstarpības, tādos gadījumos nākas lietot starptautiskos okupācijas noteikumus.

Okupācijas varai ieņemtā zemē Haagas starptautiskās konferencēs 1899. un 1907. gadā apstiprināti sevišķi noteikumi:

Okupācijas varas tiesības un pienākumi sabiedriskai iekārtai pastāvot:

Okupācijas vara ir pagaidu vara; zemes politisko likteni nospriež tikai miera konference, tādēļ pēc starptautiskām tiesībām jaunā vara nevar mainīt zemes politisko un sabiedrisko kārtību. Likumu došana, tiesa un valdība paliek, cik vien iespējams, agrākā. Zemi ieņēmušai varai pienākas izlietot visus līdzekļus, lai sabiedriskā iekārta un normalā dzīve netiktu nicināta un pastāvošie likumi paliktu un tiktu cienīti, ja netiktu pieprasīta viņu atcelšana.

Okupētāja tiesības un pienākumi pie iedzīvotāju īpašuma:

Uz pastāvošo starptautisko likumu pamata karš tiek vests tikai starp karojošo valstu karaspēkiem. Mierīgie iedzīvotāji ir neaizsakaami. Pret viņiem nevar būt karadarbības. Tāpat arī mierīgie iedzīvotāji nedrīkst sacelties pret ienaidnieka karaspēku. Visi tādi mēģinājumi tiek sodīti uz visbargākā kara likuma pamata. § 45 aizliedz ņemt no iedzīvotājiem zverastu. Pēc § 46 jāciena ģimenes un ticības tiesības. Privatīpašums ir neaiztiekams, to nevar konfiscēt (§ 46); laupīšana un piesavināšana ir pavisam aizliegta. Pie šī panta ir daži izņēmumi. Okupētājs var ņemt maksāšanas, kontribūcijas, kā arī var rekvizēt. Uzlikta maksāšanas vai naudas lasīšana jāizsludina ieņemtā apgabala valdībai (§ 48). Kontribūciju uzlikt atļauj augstākais kara priekšnieks ar rakstisku rīkojumu. Par maksājumiem jāizdod apliecība. Rekvizēt var tikai okupētājas armijas vajadzībām. Tas nozīmē, ka rekvizētu mantu aizvešana aizliegta. Par rekvizēto jāmaksā skaidrā naudā, vai izdodot kvītus, kuŗi ātri jānolīdzina. Rekvizīcija tiek izdarīta kara virsnieka uzraudzībā. Kara ieroči un kara piederumi, kaut arī viņi piederētu privātpersonai, atņemami; vēlāk tie atdodami, vai atlīdzināma viņu vērtība.

Par noteikumiem priekš okupējošām varām gan vispār varētu teikt, ka viņi netiek pildīti. Te militārais pārspēks ir galvenais noteicējs. Saprotais, ka starptautiskie noteikumi zīmējas uz tiesiskās

valsts iekārtu, kuŗu šie noteikumi grib respektēt, un tie neattiecas uz to „kārtību“, kāda te bija nodibinājusies komunistu pirmajā valdīšanas laikā, t. i. īsi pirms okupācijas varas ienākšanas. Tamdēļ arī ienākušās okupācijas varas viens no pirmajiem rīkojumiem bija tas, ka ir atcelti visi krievu revolucionārās valdības jeb Strādnieku un Zaldatu Padomes izdotie noteikumi par privatīpašuma atcelšanu un par pilsoņu tiesību pārkāpšanu. Bet arī samērā ar to iekārtu, kāda te zemē valdīja līdz komunisma izplatīšanās brīdim, vācu okupācijas varas nodibinātā kārtība nozīmēja asu lūzumu.

Grafa Kirchbacha uzsaukumā, kuŗš datēts ar 1918. g. 18. februari, tā tad pašā okupācijas gājienu sākumā, ir teikts:

„Es uzaicinu vecās valsts iestādes, landratus, apriņķa deputatus, draudzes priekšniekus un pagastu vecākos uzņemt savu darbību līdz turpmākiem nosacījumiem.“

Tā tad tas itkā nozīmētu atgriešanos pie agrākās likumīgās kārtības, bet „ši likumība“ netika konsekventi ievērota. Piemēram, vēlētās pašvaldības vietā Valkas pilsētā drīzi vien nāk iecelta. Ar komandanta pavēli par pilsētas birģermeistaru iecel fon Siversu, par pilsētas domniekiem iecel: bij. pilsētas galvu K. Ozoliņu, Dr. Möttusu, H. Eineru, V. Zāmueli un S. Hainbergu. Bet arī šis sastāvs drīzi vien izrādās par pārāk liberalu un neuzticamu priekš okupācijas varas. Vietējie vācieši, piemēram, ir nemierā ar pašā birģermeistara izvēli, un jau pēc dažām nedēļām grozas viss pārvaldes sastāvs.

Pagasta vecākos arī neatstāj vis viscauri amatos, bet taisa rūpīgu sijāšanu. Tā, piemēram, raksturīgs ziņojums no Alūksnes okupācijas laika avīzes numurā: „Pagasta valdēm pavēlēts 15. martā sūtīt pie vietējā komandanta pa 3 priekšstāvjiem no katra pagasta, no kuŗiem tad iecels pagasta vecākos.“ (Vēlāk pārvaldīšanas darīšanas no koman-

danta pārgāja uz apriņķa resp. pilsētas priekšnieku, kurš tad arī ieceļ pagastu vecākos.)

Vispārējā stingri militarizētā un centralizētā pārvaldes iekārta bija sekoša.*)

Likumdošanas, tiesu un izpildu vara Vidzemē un Igaunijā atrodas virspavēlnieka rokās. Virspavēlnieks šīs savas pārvaldes un tiesu funkcijas realizē caur viņam padotām militarpārvaldes un tiesu iestādēm, kurās visas tamdēļ skaitās par dienesta iestādēm pie kaŗaspēka (izņemot tās dienesta iestādes, kurās vadošas vietas ieņem vietējie iedzīvotāji). Vietējie iedzīvotāji pārvaldē ņem dalību tikai pēc attiecīgo iestāžu izvēles un piekrišanas. Oficiālā darīšanu valoda — vācu. Ar to igauņu un latviešu valodas lietošana netiek izslēgta (tā tas attiecīgā likumā teikts).

Pie armijas virsvadības (A. O. K.) pastāv zemes pārvaldes padome (Landesverwaltungsrat) ar padomdevēja tiesībām (Padomes sastāvs: 2 augstāki tiesneši un daži no virspavēlnieka iecelti piemēroti ļaudis no iedzīvotāju vidus).

A. O. K. pārvaldes apgabals sadalās trijos provincīalpārvaldes apgabalos: Vidzemes ar sēdekli Rīgā, Kurzemes — Jelgavā, Igaunijas — Rēvelē. Rīgas pilsēta iztaisa atsevišķu pārvaldes iecirkni.

Provincīalpārvaldes priekšgalā stāv komandējošais ģenerālis. Pie komandējoša ģenerāļa var atrasties provincīalpārvaldes padome ar padomdevēja balsi, kurā bez pārvaldes nodaļu locekļiem var pieaicināt klāt arī kādu skaitu zemes iedzīvotāju.

Vispārējās zemes pārvaldības lietas vada apriņķos apriņķa priekšnieks (Kreishauptmann) un pilsētās (Rēvelē, Narvā, Tērbatā un Valkā) pilsētu priekšnieks (Stadthauptmann).

Katram apriņķa (vai pilsētas) priekšniekam ir

---

*) Verordnungsblatt für Liv- und Estland Nr. 24. 1918.

piedota klāt apriņķa (pilsētas) pārvaldes padome (Kreis [Stadt] verwaltungsrat) ar padomdevēja balsi; šī padome sastāv no zināma skaita vietējo iedzīvotāju, kurus par tādiem uz vietējā apriņķa (vai pilsētas) priekšnieka ieteikšanu apstiprina attiecīgais komandējošais generalis.*)

Apriņķi sadalās draudzēs (Amtsbezirke). Draudzi pārvalda draudzes priekšnieks (Amtsvorsteher — Bürgermeister). Draudzes (pilsētas) priekšnieku iecel uz apriņķa priekšnieka ieteikšanu armijas vadība uz vienu gadu.

Draudzes sadalās pagastu un muižu iecirkņos. Pagastu priekšnieki (vecākie) ir apriņķa priekšnieka un draudzes priekšnieka uzticības personas. Viņi paziņo iedzīvotājiem vācu pārvaldes pavēles, seko pavēļu izpildīšanai un gādā savā apgabalā par mieru un kārtību.

Tādi īsumā ir vācu zemes pārvaldes galvenie noteikumi. Viņas schema: stingri militarizēta un centralizēta pārvaldes iekārta, ar padomdevējām iestādēm katrā pakāpē, pie kurām pēc augstākas priekšniecības ieskatiem tiek pieaicināti arī vietējie iedzīvotāji.

Ka okupējošā militārā vara Vidzemē un Igaunijā ir galvenā noteicēja, tas toreizējo pārvaldības jautājumu tomēr neizsmēla pilnīgi. Kādu lo-

---

*) Piemēram, Cēsu apriņķa pārvaldes padomei bija šāds sastāvs: 1) Bruņniecības muižas īpašnieks fon Brūmners — Ruckā, 2) valsts padomnieks Aleksandrs Trampedachs — Cēsis, 3) pagasta priekšnieks Kārlis Mengēls — Cēsu pilspagastā, 4) tirgotājs Dāvs Vītols — Cēsis, 5) Cēsu baznīcas virspriekšniecības sekretars fon Hirschheidts, 6) apriņķa veterinārārsts Pēters Ozoliņš, un, proti: 1.—4. kā kārtējie locekļi, 5. un 6. kā vietnieki.

Valkas apriņķi: 1) Bruņniecības muižas īpašnieks fon Samsons — Pedelē, 2) barons fon Fitinghofs — Alūksnes pilsmuižā, 3) īpašnieks Pēteris Pelcs — Smiltēnē, 4) īpašnieks Pēteris Ronis — Golgovskā, 5) bruņniecības muižas īpašnieks fon Brože — Kalna muižā, 6) lauksaimnieks Jānis Apiņš Liellugažos, un, proti: 1.—4. kā kārtējie locekļi, 5. un 6. kā vietnieki.

mu viņā līdzī spēlēja pašas zemes iestādes — jau līdz revolūcijas laikām pastāvējušie šķiru organi, kuŗi okupācijas laikā ziņāmā mērā tika papildināti uz plašākiem pamatiem — par šo lomu pašās vācu aprindās pastāvēja divējādi uzskati — viens konservatīvāks, otrs liberalāks.

Savā laikā „Berliner Tageblatt“ bija sniedzis ziņu no Baltijas, itkā parastais muižniecības landtags Igaunijā (tāpat tas arī bija Vidzemē) savas iekšējas nevarības dēļ būtu izjucis un viņa vietā būtu nākusi Zemes Sapulce un Zemes Padome, kuŗas tad kopā ar tādām pat sapulcēm no Vidzemes un Rīgas taisīja zināmos lēmumus par attiecībām pret Krieviju un Vāciju. Uz to tūlī atsaucās „Dorpater Zeitung“ un, runādama „labi informētas puses vārdā“, nosauca šīs Berlīnes avīzes ziņas par nepatiesām. Landtags, radīdams Zemes Padomi, neesot pierādījis nekādu vājību, gluži otrādi — tā esot bijusi iekšēja spēka zīme, un viņš, stiprināts ar Zemes Padomi, stāvot tikpat stipri, kā agrāk. Ja līdz šim lielām iedzīvotāju masām pilnīgi bijusi ņemta iespēja piedalīties zemes lietu apspriešanā, tad tagad ar „satveršmes likumiem saskaņošais landrats (der verfassungsmäßige Landtag) viņiem dodot iespēju ar saviem priekšstāvjiem savas domas izteikt. Ar cara Nikolaja atteikšanos atkal esot atjaunojies tas agrākais stāvoklis, kuŗš suvereno varu nododot landtāga rokās. Tomēr ne landtags, ne arī kāds cits, tā avīze apgalvo, neesot vēlējis uz ilgiem laikiem tādu oligarchiju (nedaudzu valdību). Tāpēc landtags nolēmis ņemt priekš zemes izredzē monarhīstiski-konstitucionēlu valdības formu. Bet lai pret landtagu neceļtos kādi iebildumi, tad viņš nolēmis uzklaut visu iedzīvotāju gribu. Viņš tādēļ ievadījis iedzīvotāju priekšstāvju vēlēšanu, no kuŗiem tad sastādījusies Zemes Padome un kuŗa visos punktos landtaga soļiem piekritusi.

Bet īpašu organu radīšana pārvaldei tīri tehniskā ziņā atdūrusies uz grūtībām, jo visas iestādes

bijušas slēgtas, personāls un aktis bijuši pārvesti uz Krieviju. Viņu jaunradīšana tamdēļ varot notikt vienīgi pamazām. Ar satversmes noteikumiem saskaņotā zemes priekšstāvēniecība — landtags — tamdēļ lūdzis vietējo armijas virspavēlniecību pagaidām izpildīt pārvaldības funkcijas. Uz tā lēmuma pamata, ka te nodibināma konstitucionāla monarhija, landtags tad vēlāk nolēmis lūgt Vācijas keizaru un Prūsijas ķēniņu Vidzemi, Igauniju un Kurzemi ar personaluniju savienot ar Prūsijas kroni un palīdzēt viņām pie īpašas iekārtas ierīkošanas. Bet tā nebūt neesot nekāda vājības zīme, ja hercogistes vēl līdz tam neuzstājoties ar gatavu pārvaldes iekārtu. Kamēr no landtaga izteiktā vēlēšanās vēl neesot pilnīgi realizēta, līdzšinējā satversmes iekārta paliekot spēkā; t. i. bruņniecības zemes landtags paliekot par suverēnās varas īpašnieku, neskatoties uz to, ka izpildu vara pagaidām esot noņemta armiju virspavēlniecībai un neskatoties uz to, ka viņš pats radījis Zemes Padomi, lai ar to apspriestos par svarīgākajiem valsts jautājumiem. Landtags stāvot uz tiesiskiem, vēsturiskiem un moraliskiem pamatiem tāpat kā arvienu. Viņš esot ar mieru par labu stiprai monarhiskai varai atkāpties otrā vietā. Viņš ne no kā neļaušoties nobīdīties no reizi ieņemtā un zemes labā par pareizu atzītā ceļa un katrai pretestībai, lai tā nāktu no kurienes nākdama, viņš rādīšot savu iekšējo spēku.

Uz augšējo rakstu tanī pašā vācu avīzē pēc divām dienām nāca atbilde no „Zemes Padomes aprindām“, kā tas bija atzīmēts no avīzes redakcijas puses, kurā vecā landtaga kompetences netiek atzītas par tik plašām, kā tas augšā teikts. Ja arī bruņniecības landtags vēl pastāvēt un tas 1918. g. 22. resp. 28. martā vēl esot nolēmis tikai „vienreizīgu“ Zemes Sapulces sasaukšanu, tad tomēr neesot tiesības šo landtagu apzīmēt par suverēnās varas nesēju. Pēc tam, kad vācu militārvalde, bruņniecības un zemes landtaga lūgumu izpildīdama, uzņēmusies

zemes pārvaldību, faktiski viņa esot valdības varas nesēja un šo varu viņa arī izpildot, nemaz nepieaicinot klāt landtagu, bet gan pie savas pārvaldīšanas solās apspriesties ar Zemes Padomi vai arī ar pārvaldības padomniekiem, kuri no viņas esot iecelti uz paritates pamatiem. Tomēr arī tas neesot patiesība, ka kara pārvaldei esot nodota vienīgi izpildu vara: viņa izpildot arī likumdošanas varu. Nepatiesība esot arī tas, ka landtags „svarīgos valstiskos jautājumus apspriežot kopā ar Zemes Padomi“. Tā kā landtags esot izslēgts no zemes pārvaldības, tad viņš šos svarīgos jautājumus ar Zemes Padomi nemaz nevarot apspriest. Un vēl vairāk. Kā līdzšinējais landtags no zemes pārvaldīšanas faktiski jau esot izslēgts, tā viņš arī turpmāk pie monarkistiskas valsts iekārtas pašsaprotami vairs nekritiņot svarā kā zemes priekšstāvniecības iestāde. Tai esot jāstāv uz plašākiem pamatiem.

Tādi ir divējādie uzskati par landtaga resp. Zemes Padomes nozīmi okupācijas laikā, no kuriem pēdējais uzskats ir radniecīgs militarās varas viedoklim uz šo jautājumu.

Šajā vietā atzīmējams kāds mēģinājums no latviešu sabiedrības puses darīt iespaidu uz zemes pārvaldības iekārtu okupācijas laikā, un proti tādā virzienā, lai tiktu respektētas nevis savu laiku pārdzīvojušas muižniecības iestādes-landtagi, bet pagadā rudenī uz jaunā likuma pamata ievēlētās Vidzemes guberņas Zemes Padome un apriņķu Zemes Padomes. Šo Zemes Padomju atsevišķi locekļi (pilsoniskie un socialdemokrātu labā spārna) augšējā nolūkā 31. martā no Valkas griezās pie prinča Leopolda ar sekošu memorandumu:

„Austrumu frontes virspavēlniekam, generalfeldmaršalam, Bavārijas princim Leopoldam.

Apakšā parakstījušies Vidzemes Guberņas Zemes Padomes un Valkas, Valmieras un Cēsu apriņķa Zemes Padomes locekļi pagodinās Jūsu Augstībai iesniegt sekošu memorandumu:

Kopš XIX. g. s. sešdesmitiem gadiem Baltijas provinces — Vidzeme, Kurzeme un Igaunija ir nepārtrauktu karstu cīņu lauks, kādas notiek starp muižniecību vienā un iedzimtiem latviešiem un igauņiem otrā pusē. Šo cīņu degpunktā bij vietējo lielgruntnieku tiesība uz visas zemes priekšstāvniecību landtagā un nodokļu, klaušu un nodevu sadalīšana pēc viņu ieskata. Skaitā niecīgs mazākums valdīja par citu tautu vairākumu, kurš jau septiņdesmitos gados stāvēja samērā uz augsta kultūras līmeņa. Galvenā kārtā sociāli politisko cīņu paasināja nacionālās pretešķības. Pēc 1905. g. revolūcijas gan tā krievu valdība, kā arī vietējā muižniecība apsoliya reformas, bet solījumu neturēja. Valsts domē iesniegtie likumprojekti neatrada lielgruntnieku priekšstāvjos atbalsta. Jūtamu pārmaiņu šajā lietu stāvoklī nesa 1917. gads. Zemes pārvaldība tika atņemta feudāliem šķiru landtagiem un konventiem un pārnesta uz demokrātiskām zemes padomēm. Vidzemes landtaga vietā nāca Vidzemes Zemes Padome. Pie attiecīga likumprojekta izstrādāšanas piedalījās visu šķiru pārstāvji, starp tiem arī bruņniecības delegāti, baroni landmaršāls Pilārs fon Pilchau's un A. Meindorfs. Likumu par „Vidzemes un Kurzemes administratīvo pagaidu pārvaldību un pašvaldību“ apstiprināja 1917. g. 22. jūnijā ministru prezidents kņazs Lvovs. Jau pag. g. augustā uz šī jaunā likuma pamata notika Vidzemes Zemes Padomes vēlēšanas. Pie viņām piedalījās tā pilsoniskās, kā arī socialistiskās politiskās partijas ar kandidātu sarakstiem, kā to prasa proporcionālo vēlēšanu sistēma. No piedalīšanās vēlēšanās ar savu īpašu kandidātu sarakstu gan atturējās vācu vēlētajī, jo sava mazā skaita dēļ — Vidzemes latviešu daļā t. i. četros apriņķos: Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas, uz laukiem viņu nav vairāk kā 1,2 līdz 4,1% — viņiem nebija nekādas izredzes uz panākumiem. Pavi-

sam par uzstādītiem kandidātu sarakstiem tika nodotas kādas 200.000 balsis. Rīgas pilsētā, kuŗa iztaisa sevišķu vēlēšanu iecirkni, vēlēšanas nenotika kuŗa notikumu dēļ. Tādā kārtā zeme pirmo reizi dabūja vairākumam atbilstošu pārvaldes organu, kamēr līdzšinējos landtagos bija reprezentēti tikai 0,05% no visiem iedzīvotājiem (ari Vidzemes igauņu daļu ieskaitot).

Vidzemes guberņas Zemes Padomes pirmo sēdi atklāja p. g. 29. augustā valdības komisars Dr. Priedkalns. Kopš tā laika visas zemes lietas vadīja Guberņas Zemes Padome kā pilntiesīgs oficiāls no visām valdības iestādēm atzīts pašvaldības organs. Līdzšinējie landtagi, konventi, baznīcu priekšnieku amati un citi bruņniecības institūti netikai de jure, betari de facto beidza eksistēt kā pašvaldības iestādes un paturēja vienīgi tiesību darboties pa daļai kā konfesionali un kārtu iestādījumi.

Savā īsajā darbības laikā Guberņas Zemes Padome pilnīgi noorganizēja vairākas pašvaldības nozares, tā, piemēram, miliciju, skolu un sanitāro lietu etc. Tikai viņas darbību pārtrauca strādnieku, bezzemnieku un zaldātu deputātu kongresa lēmums par strādnieku diktatūru Valmierā p. g. 16./17. decembrī. Bet patiesībā p. g. 22. jūnija likumu tautas komisāru valdība nav atcēlusī un tas vēl tagad ir spēkā.

Kad Vidzemi un Igauniju ieņēma vācu okupācijas kuŗaspēks, Latvijas strādnieku, bezzemnieku un zaldātu padomes izpildu komiteja un viņai padotās lielnieku iestādes atstāja zemi. Tamdēļ tagad rodas jautājums: kas pārvaldīs zemes lietas? VIII. armijas virspavēlnieks grafs fon Kirchbachs savā uzsaukumā no š. g. 18. februāra iedzīvotājiem paziņo, ka vācu kuŗaspēks nenāk „kā iekuŗotājs“, bet nāk, „lai atkal nodibinātu zemē mieru un kārtību“, un lūdz vecos pārvaldes organus — landratus, apriņķa depu-

tatus, draudzes priekšniekus un pagastu vecākos uzņemt savu darbību līdz turpmākam.“

Acīmredzot min. virspavēlnieks grib atjaunot zemes iestāžu status quo, bet gan status quo ante. Bet šis nodoms ir grūti raelizējams. Tā, piemēram, Veravas un Tērbatas apriņķos apriņķu Zemes Padomes uz Igaunijas pašvaldības likuma pamata no 1917. g. 30. marta ir jau atjaunotas, pievelkot klāt vācu līdzpilsoņu pārstāvjus.

Gubernas Zemes Padomes darbības atjaunošana, turpretīm, būtu vēlamā vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, zemē nav nevienas citas iestādes, kurai būtu kāds juridisks vai morālisks pamats. Landtagi, apriņķu deputāti un baznicu priekšnieki, kā to vispāri arī bruņniecība atzīst, vairs neatbilst laika garam un iedzīvotāju vajadzībām; tie ar 1917. g. 22. jūnija likumu atcelti un patiesībā vairs nemaz nepastāv. Viņu darbības atjaunošanu blakus likumīgi ievēlētām un pastāvošām pašvaldības iestādēm vietējo iedzīvotāju vairākums uzskatītu kā viņu tiesību aizskaršanu un to nosodītu, kas izsauktu nevajadzīgu savstarpēju attiecību saasināšanos starp vācu un latviešu iedzīvotājiem. Otrkārt, būtu jāņem vērā veco feudālo zemes iestāžu pilnīga bezdarbība kara laikā, kad vajadzēja piespiest visus spēkus, lai apmierinātu zemes vajadzības. Pagājušu vasaru, kad sanitaru lietu vadība vēl atradās Vidzemes landratu koleģijas rokās, plosījās asinsērga briesmīgā kārtā un vienā pašā Valkas apriņķī prasīja simtiem upuru. Tā pati landratu koleģija Cēsu leprozorijai atrāva līdz šim atvēlamos līdzekļus. Par ceļu uzturēšanu kārtībā landratu koleģija arī nerūpējas, tā ka tie patlaban atrodas šausmīgā stāvoklī. Treškārt, starptautiskas normas un parašas prasa, ka attiecīgās zemes civilpārvalde turpina darboties arī pēc tam, kad viņu ieņēmis svešs karaspēks. Ceturtkārt, zemei ar Brestļitovskas miera līguma

§ VI. tiek uzlikti svarīgi smagi uzdevumi, kuŗu izpildīšana iespējama tikai visu iedzīvotāju uzticību baudošai zemes iestādei.

Lai nokārtotu steidzīgākās tekošas lietas, mēs esam nodomājuši noturēt 11./12. aprīlī Gubernas Zemes Padomes sēdi un tamdēļ lūdzam Jūsu Augstību rakstīt priekšā ģeneralkomando, šai sēdei nelikt ceļā nekādus šķēršļus.

Ši iesnieguma norakstu mēs nosūtām 1) VIII. armijas virspavēlniekam un 2) valsts kanceram.

Valkā 1918. g. 31. martā.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes priekšsēdētāja biedrs un Valkas apriņķa Zemes Padomes priekšsēdētājs

Teodors Līventāls.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
I. Iverts.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
Zv. adv. Voldemārs Zāmuels.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
agr. V. Gulbis.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
cand. rer. merc. Otto Nonācs.

Valkas apriņķa Zemes Padomes loceklis
Otto Hassmans.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
com. ing. Ed. Laursons.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
Pēters Sieceniķs.

Vidzemes Gubernas un Valkas apriņķa
Zemes Padomju locekļi:

K. Gulbis un cand. rer. merc. Ernsts
Nagobads.

Vidzemes Gubernas Zemes Padomes loceklis
titularpadomnieks J. Mieziņs.

Ši memoranduma iesniegšanas vajadzību izsauca ziņa par 12. aprīlī Rīgā sasaucamo vācu apvienoto Zemes Padomi, kuŗas uzdevums bija lemt par Vid-

zemes un Igaunijas pievienošanās Vācijai. Tādā kārtā uz to pašu laiku Valkā sanāktu uz sēdi Vidzemes Gubernas Zemes Padome kā likumīgi v e l ē t a zemes iestāde. Tomēr šis iesniegums, tāpat kā visi citi no latviešu organizācijām un iestādēm šinī laikā izdarītie iesniegumi, palika okupācijas varas pilnīgi neievērots.

b) Drošība.

Okupācijas varai ienākot, personu apsardzībai tiek tālīn nodibināta milicija (Bürgerschutz). Vienā pašā Valkā tādu miliču bija vajadzīgs ap 200 personu. Miličiem bija jādežurē uz posteņa 3 stundas dienā. Vācu oficiēri miličiem bija kareiviski jāsvaicina.

Pēc Brestes miera noslēgšanas parādās kāds grafa Kirchbacha uzsaukums, kurā arī latviešu bataljonu un igauņu pulku locekļus uzaicina pieteikties pie vācu komandējošām iestādēm milicijas dibināšanai, kuŗas uzdevums kārtības atkalievēšana un uzturēšana zemē. Ārpus Vidzemes vai Igaunijas, kā tas uzsaukumā tiek uzsvērts, šos miličus nelietos.

Igaunijā uz ziemeļu korpusa pavēlnieka ģenerāļa Sekendorfa rīkojumu bija formēta pat vesela igauņu divīzija kārtības un miera uzturēšanai un tautas īpašumu apsargāšanai Igaunijā, bet jau aprīlī šī divīzija atkal tiek izformēta tādēļ, ka pēc vācu-krievu līguma viss Krievijas karaspēks jādemobilizē, un igauņu karaspēka daļas tiek uzskatītas kā bijušās krievu.

Šo milicijas dienestu uzskatīja kā privatu un labprātīgu. Šinī lietā atzīmējams kāds pusoficiāls paskaidrojums „Lidumā“ no 1918. g. 25. maija: „Starp zemes iedzīvotājiem iet baumas, ka Igaunijas un Vidzemes vīriešu kārtas iedzīvotāji, vecumā no 18 līdz 36 gadiem, tikšot no vācu kara pārvaldes iesaukti milicijas sastādīšanai.

Šīm baumām nav nekāda faktiska pamata. Vācu kara iestādes ar šo jautājumu vispār nav vēl nemaz nodarbojušās.“

Drošības jautājums okupācijas laikā tomēr bija un palika viens no vislaunākiem. Lieta tā, ka ienākot vācieši ar nāves draudiem atņēma ieročus. Mierīgie cilvēki pavēli pildīja, bet dažādi nekontrolējamie elementi — ne. Tiem tad arī okupācijas laikā bija rokas pilnas bumbu, revolveru, šauteņu... Raksturīga šāda „juntu glezna“, kuŗu pieved „Lidums“ no šīm dienām: „Ejot pa Valkas ielām, vai ieejot vienā otrā sētā, nākas redzēt uz māju un šķūņu jumtiem dažādus kara piederumus: patronas, salauztas flintes u. t. t. Šos priekšmetus uzmetis projām ejošais krievu karaspēks, vai arī viens otrs no iedzīvotājiem, baidīdamies tos turēt pie sevis. Namu īpašniekiem pienākas griezt uz šo nebūšanu vērību, jo pretējā gadījumā viņi var tikt bārgi sodīti.“

Šaubīgie elementi pat dienas laikā uzbruka mierīgiem iedzīvotājiem. Iedzīvotāju atkārtotie lūgumi atļaut ieročus paš aizsardzībai palika neievēroti. Ja ieroču zīmes arī kādreiz izdeva, tad tās atkal piepeši anulēja ar vispārēju rīkojumu.

c) Satiksme.

Otrs iedzīvotājiem vissmagāk sajūtamais apstāklis bija — pilnīgā brīvas satiksmes noliegšana. Vietējiem iedzīvotājiem ikkatram ceļojumam un katrai satiksmei ārpus savas dzīves vietas bija vajadzīga atļauja. Arī dzīves vietas robežās satiksmei dienas laikā bija vajadzīga personas apliecība, bet naktī bez tām arī atļaujas zīme. Nonākot tai vietā, kuŗa uzdota kā ceļojuma mērķis, ceļotājam bija jāpieteicas vietējā komendantūrā; atgriežoties no ceļojuma atkal jāpieteicas vietas komendantūrā, atdodot tur atļaujas zīmi. Tikai lauku un lopu ganību apkopšanai vietējiem iedzīvotājiem vietu komendanturas izdeva arī ilgāka laika atļaujas zīmes. Bērni zem 12 gadiem drīkstēja ceļot tikai pieaugušu pavadībā; tiem tāpat bija vajadzīgas atļaujas zīmes. Par ikkatru atļaujas zīmi ņēma 1 marku lielu nodokli; augšā minētās atļaujas lauksaimniekiem maksāja 50 feniņus. Notei-

kumu pārkāpējiem draudēja sods līdz 6 mēneši cietuma vai 1000 markas naudā.

Sevišķi stingra kontrole bija braucējiem uz Rīgu. Inčukalnā visiem pasažieriem bija jāizkāpj, jo šēnotika atļauju kontrole un bēgļu grupēšana un sadalīšana pēc dzīves vietas. Rīga vispāri atradās sevišķā izņēmuma stāvoklī. Viņa bija iežogota ar stipras strāvas elektrisku sētu. Sākumā tikai virzienā no ziemeļiem, Juglas ezera apkārtnē, bet vēlāk šis eiekrības žogs tika pagarināts līdz Daugavai, no tās līdz Jelgavas šosejai un no turienes pāri Šampeterim uz Pūpes staciju. Ar sludinājumiem iedzīvotājiem tika zināmi darīti sevišķi izejas punkti, pa kuriem laida cauri tikai uzrādot pasi vai atļauju. Avīzēs gan oficiālas iestādes brīdināja publiku, ka pieskaršanās sētai savienota ar dzīvības briesmām, bet, neskatoties uz to, protams, ļoti bieži notika nelaimes gadījumi. Šo bīstamo satiksmes traucēkli nojauca tikai pēc vairāku mēnešu prakses, kad jau bija atjaunota daudz maz kārtīga dzelzceļu satiksme, vispirms jūrmalas virzienā.

Ari pasta satiksme bija tikpat kā galīgi pārtraukta. Tikai sākot ar pirmo maiju atļāva pasta satiksmi ar Rīgu, Kurzemi, Varšavas ģenerālgubernatora pārvaldības rajonu, Vāciju un Austro-Ungariju. Vēstules pie tam bija jāraksta vāciski un tām bija jābūt noteikta lieluma bez oderes aploksnēm. Pie tam uz aploksnē allaž bija jāuzdod sūtītāja adrese un vēstules nedrīkstēja aizlīpināt.

Toreizējo dzīvi uz laukiem kāds līdzstrādnieks „Līdumā“ tēlo sekoši:

„Daudz lēnākā gaitā, nekā pilsētās, lauku dzīve Latvijā virzas līdzī vispārējām pārgrozībām, kādas tagad notiek mūsu zemē. Laucinieki tomēr cenšas turpināt apzinīgu sabiedrisku dzīvi; biedrības sārīko pa izrikojumam, notiek priekšlasījumi. Sāpīgāk sajūtams līdz šim bija pasta satiksmes trūkums (rakstīts jūnija sākumā, kad jau pasta satiksme bija atļauta). Šī iemesla dēļ dažādas tukšas, pat kaitīgas valodas atrod vieglu izplatīšanās ceļu un tikai jā-

priecājas, ka laucinieku prātam ir zināmas kritikas acis, lai netiktu maldināti. Daudz grūtu puliņu lauciniekiem ar atļaujas dabūšanu ceļošanai pa dzelzceļu vai uz citu apriņķi. Tagad komandants vairs neizdod šādas atļaujas. Pirms jāizņem atļauja no draudzes priekšnieka un ar šo atļauju jāgriežas vietējā apriņķa pilsētā pie apriņķa priekšnieka. Uz krustceļu stabiem ceļu mērķi rakstīti tikai vācu valodā. Daudzi neizprot nosaukumus un nezina, uz kuriem, pa kurām ceļu braukt, vai iet. Jaunā stila kalendars arī radījis nesaprašanas. Daudzās vietās tirgi notiek vecā laika dienā un arī jaunā. Tāpat svētki. Vasaras svētkos, piemēram, daudzi strādāja, daudzi svētīja.“

Satiksmes aprobežojumu vajadzību vēl 1918. g. 9. jūnijā, t. i. pēc 3½ mēnešu ilgas okupācijas varas valdīšanas, pati okupācijas vara motivē ar šādu izskaidrojumu:

„Lai uzraudzītu neuzticamus elementus, kuri sprauduši par mērķi joprojām traucēt zemē mieru, satiksmes ierobežojumi, kā agrāk, tā arī tagad vajadzīgi. Nemot vērā zināmu skaitu neuzticamu cilvēku, satiksmes kontrole vispārības labā ir nepieciešama. Lai dabūtu ceļošanas atļauju, ir nepieciešams noteikti un bez šaubām izzināt cilvēka personību. Tas prasa laiku... Vēl lielāku dzelzceļu apgrūtināšanu (ar privātiem pasažieriem) nevar pieļaut dzelzceļu nolaišanās stāvokļa dēļ un tamdēļ, ka jāapkalpo armija.“

Tā pasta, kā dzelzceļa satiksme uzlabojās visai gausi. Latviešu, resp. igauņu valodas lietošana vēstulēs tiek atļauta tikai jūnija mēnesī. Atļaujas braucieniem uz Rīgu bija vajadzīgas vēl arī tad, kad citos virzienos tās jau bija atceltas. Brīva satiksme ar virspavēlnieka fon Kathena parakstu tika atļauta vēl tikai 8. novembrī, t. i. tad, kad pie ģenerāļa Foša Vācijas miera delegāti jau lūdza mieru.

d) Skolas.

Skolu jautājums, saprotamā kārtā, visiem latviešiem bija tas, kurš iedvesa vislielākās bažas, jo pa-

stāvēja domas, ka pēkšņi lauzīs pastāvējušo mācības iekārtu un ievēdīs jaunu. Šīs bažas gan drīzi noskaidrojās par nepamatotām, jo kļuva zināms, ka sāktu skolas pusgadu varēs nobeigt pēc vecās kārtības. 15. un 19. jūnijā iznāca rīkojumi par jauno skolu kārtību Vidzemē un Igaunijā.*) Latviešu sabiedrībā atvieglojuma sajūtu no sākuma izsauca tas, ka mācības valoda ne tikai pirmmācības (tautas) skolās, bet arī privatās vidus- un augstākās skolās bija paredzēta mātes valoda. Par šo iespējamību līdz pat pēdējam laikam nebija nekādas skaidrības un tāpēc jau pamatoti radās bažas bērnu un skolu draugos, ka pārļautās pārkrievošanas vietā stāsies tikpat cītīga pārvācošana.

Noteikumi par tautskolām nosaka, ka mācītāju uzraudzībā atkal ievēdama mājas mācība no pilna septiņā līdz pilnam devītam gadam. No 10. līdz pilnam 12. gadam jānodrošina katram bērnam trīsgadēja tautskolas apmeklēšana. Mācība tautskolā — bezmaksas. Mācības valoda — mātes. Par tādu Vidzemē un Igaunijā tiek atzīta — vācu, igauņu un latviešu. Vai arī krievu valoda pielaižama par mācības valodu, tas katrā atsevišķā gadījumā izšķirams armijas virsvadībai. Vācu valodai nevācu skolās bija paredzētas pirmā skolas gadā 5 stundas nedēļā, otrā 10 stundas, t. i. ar tādu aprēķinu, lai tautskolu beidzot, bērni vācu valodu prastu mutiski un rakstiski. Vispārējā obligatoriskā skolas apmeklēšana tiek paredzēta no tā laika, kad to atļauj tautskolu skaits.

Atklātā jās vidus- un augstākās skolās mācības valoda — vācu. 1918. g. sākamais un 1919. g. uz Lieldienām nobeidzamais skolas gads bija paredzēts kā pārejas laiks no krievu uz prūšu mācības programmu. Tāpat arī mācības valodas ziņā pāreja uz vācu mācības valodu bija paredzēta pakāpeniski. Tai nolūkā pirmā kārtā bija domāts palielināt vācu valodas stundu skaitu. Skolotājiem vā-

*) Verordnungsblatt für Liv- und Estland Nr. 26, 27. 1918.

cu pārvalde Tērbatā un Rēvelē pa vasaru sarīkoja 6 nedēļu vācu valodas kursus.

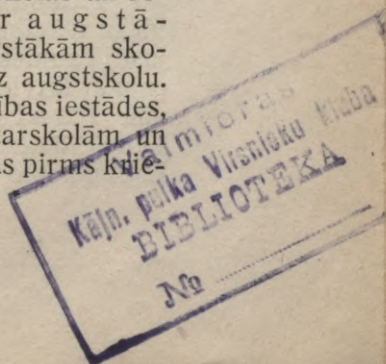
Atklātās skolas uztur ar vispārības (valsts vai publiski-tiesiskas organizācijas) līdzekļiem. Vidējās un augstākās privatās skolās (t. i. kuŗas uztur privatas personas, biedrības, iestādes vai organizācijas) mācības valoda v a r b ū t igauņu vai latviešu. Krievu valoda šinīs skolās jaunajā skolas gadā bija paredzēta tikai kā p a l ī g v a l o d a, saskaņā ar pārejas laikmetu. Uzraudzība par privatām, augst- un vidusskolām bija domāta tā pati, kāda atklātām skolām (apriņķa vai pilsētu skolu inspektori un armijas virsvadība).

Atklāto mācības iestāžu audzēkņi pēc skolas beigšanas iegūst tiesības iestāties Vācijas augstskolās uz vispārējiem noteikumiem, kamēr privato skolu beigušie šīs tiesības iegūst tikai pēc īpaša valsts eksamina nolikšanas, tāpat kā tas līdz tam bija Krievijā.

Oficialās domas, kuŗas izteiktas kādā specialā rakstā, par jauno skolas sistemu īsumā šādas:

„Pats par sevi saprotams, ka tā būs gluži citāda skolas iekārta, nekā līdzšinējā. Zemes orientācija ir austrumu rakstura vietā dabūjusi rietumu raksturu un skolu lietās nedrīkst palikt atpakaļ, tām kopā ar citām iestādēm ir jādarbojas tādā virzienā, lai orientācijas maiņa pie jaunatnes norisinātos cik vien ātri iespējams.

Savādības, kas jauno sistemu šķir no agrākās, vispirms ir terminoloģijas ziņā. Krievu skolu iekārta pazina augstskolas, vidusskolas un tautas resp. elementarskolas. Turpretim Prūsijas terminoloģija augstskolas nosaukumu gan lieto tādā pat nozīmē, bet ģimnazijas, realģimnazijas, virsrealskolas un realskolas nesauc vis par vidus, bet gan par a u g s t ā - k ā m skolām un tā tad runā par augstākām skolām, kuŗas patiesībā atveŗ tikai ceļu uz augstskolu. Par vidusskolām Prūsijā sauc tādas mācības iestādes, kuŗas ir kaut kas vidējs starp elementarskolām un augstākām skolām, apmēram tādas, kādas pirms kri-

vu skolas reformas bija aprinķa skolas un vēlāk vācu biedrības pilsoņu skolas. Šo vidusskolas tipu Vācijā sevišķi pabalsta un par pabalstāmu un ievadamu ieskata arī Baltijā, jo agrāk ģimnazijās un realskolās te saplūduši neskaitāmi skolēni, kuriem šīs skolas nevar dot to, kas nepieciešams pie noslēgtas izglītības, jo tās sagatavo uz studijām un prasa mācības, kurās šo bērnu skolas mērķiem nav piemērotas. Tā tad jaunās vācu skolas nodoms bija radīt noslēgtu vidusskolas tipu priekš tiem, kuri nedomā iet uz augstāku skolu. Tad tie skolēni, kuri līdz šim saplūda augstākās skolās aiz tā iemesla, ka elementarskola viņiem dod par maz, šē atrastu sev piemērotu izglītību. Augstākās skolas ar to atsvabinātos no pārmērīga skolēnu pārplūduma un varētu palikušiem audzēkņiem vairāk ko dot. Visi trīs augstāko skolu tipi: humanistiskās vai klasiskās ģimnazijas, realģimnazijās un virsrealskolas, kuri dod iespēju iestāties universitatē, atšķiras no attiecīgām krievu mācības iestādēm tāi ziņā, ka skolas ir ar 9 klasu kursu, kamēr krievu klasiskās un realģimnazijas bija ar 8 klasu un realskolas tikai ar 7 klasu kursu. Tāda iekārta vācu valstī noveda pie tā, ka bērni sāka apmeklēt skolas vispāri vienu gadu agrāk un tā tad 9 klasu mācības iestādi beidza tāi vecumā, kur mūsu bērni beidz 8 klasu kursu. Tas mūsu apstākļos saistās ar zināmu neērtību, jo bērni, kuri patlaban apmeklē skolu, būs spiesti apmeklēt skolu vienu gadu ilgāk un to beigt samērā lielākā vecumā. Bet par to viņi iegūst neaprobežotu imatrikulēšanās tiesību visās vācu universitatēs.“

Tik tālu šie pusoficialie komentāri pie jaunās skolu iekārtas.

Tiesību par augstākām privatām skolām ar latviešu mācības valodu latvieši rosīgi izmantoja. Bijusē Valmieras sieviešu ģimnazija pārvērtās par liceju ar latviešu mācības valodu. Par liceja direktoru nāc P a u l s D ā l e. Par virsrealskolas vadītāju Valmierā atnāc no Rīgas vidusskolu reliģijas skolotājs L. A d a m o v i č s. Arī L. B ē r z i ņ a un Š m i t -

chena ģimnazija Limbažos pārvēršas par reālģimnaziju, pārejot uz latviešu valodas mācību. Smiltēnē Kārklīņa vadībā nodibinājās virsrealskola no citkārtējās tirdzniecības skolas un realskolas. Cēsis L. Ausēja vadībā — reālģimnazija — virsrealskola.

Tāpat arī Rīgā, jaunam skolas gadam sākoties, augstākās latviešu skolas pāriet uz latviešu mācības valodu: Latviešu Izglītības Biedrības realskola, Olava zēnu skola, Sprīvuļa augstākā zēnu skola un augstākās meitu skolas, Latviešu Iglītības Biedrības augstākā meitu skola Rīgā un Torņkalnā, Rīgas Latviešu Biedrības augstākā meiteņu skola, Klaustiņa un Müllera meiteņu skola un Müllerson augstākā meiteņu skola Torņkalnā...

Kā jau tas citādi nevarēja būt — jaunatveramās vai reorganizējamās latviešu skolas saistīja pie sevis latviešu pazīstamus rakstniekus, pa lielākai daļai kā latviešu valodas skolotājus, un māksliniekus kā zīmēšanas pasniedzējus. Teodors saistījās kā skolotājs Cēsīs (Ausēja skolās), tāpat J. Grīns (kā vēstures skolotājs); Viktors Eglīts — Alūksnes skolās, A. Sauliets un A. Baltpurviņš — Biržu skolās, J. Lapiņš — Valmieras (tirdzniecības skolās), Fr. Bārda un Kārlis Krūza — Rīgā L. I. B. skolās, Antons Birkerts — Valkā. No māksliniekiem-gleznotājiem saistījās pie skolām kā zīmēšanas skolotāji: P. Kundziņš, E. Brenčēns — Valmierā, Saukums — Mazsalacē, B. Dzenis — Rīgā I. B. skolās, V. Tone, K. Ubans — turpat. Plotnieks, beidzis Mākslas akadēmijas pedagoģisko klasi, bijis Marijas teātra dekorators, kā skolotājs darbojās Valkā.

Uzraudzība par privatām skolām, kā jau teikts, bija tā pati, kas par atklātām, t. i. aprīņķa resp. pilsetas skolu inspektors. Par tādiem no 8. armijas virspavēlniecības bija iecelti:

1) Par aprīņķa skolu inspektoru Cēsū aprīņķī mācītājs Johans Valters, Birkenruhē, pie Cēsīm.

2) Par aprinķa skolu inspektoru Valmieras aprinķī mācītājs Herberts Jürgensons, Valmierā.

3) Par aprinķa skolu inspektoru Valkas aprinķī virsskolotājs Vi edemans, Valkā.

4) Par pilsētas skolu inspektoru Valkas pilsētā atvaļināts realskolas direktors Fridrichs Germa ns, Valkā.

Uz papīra latviešu skolas un latviešu valoda gan tika atzīta, bet praksē šo tiesību visādi gribēja liegt, pielietojot pie tam gluži neciešamus, pat kuŗu katru okupācijas varu apkaunojošus paņēmienu s. Taisni šai latviešu skolu un latviešu valodas jautājumā norisinājās vissmagākā cīņa starp latviešu sabiedrību un okupācijas varu. Par to kādā no turpmākām nodaļām.

e) Tiesas.

Kad iesāka darboties okupācijas vara, pārmaiņai vajadzēja nākt arī tiesās. „Dorpat er Zeitung“ tūlīn izsakās, ka krievu tiesas, protams, neesot paturamas, bet esot vajadzīgas vietējās zemes tiesas. Tomēr esot vajadzīgs, ka krievu tiesām tiek dota iespēja likvidēt krievu laikā iesāktas lietas pēc krievu likumiem. Krievu tiesas pagaidām varētu darboties, kamēr organizējas jaunas tiesas, bet piedalīties viņās, pēc vācu laikraksta domām, varētu tikai tiesneši, kas prot vietējās valodas, kamēr pie krievu tiesu likvidēšanas būtu jādarbojas līdzī visai krievu magistraturai.

5. maijā vietējā komendantura (Valkā) publicē šādu aizrādījumu:

„Civiltiesu darbība tiks visdrīzākā laikā atkal uzsākta. Šimbrīžam ir nodomāts katrā aprinķī ierīkot vienu m i e r t i e s u. Iedzīvotāji tiek darīti uzmanīgi, ka viņiem visās civillietās (nomas un dienesta līgumi, īpašumu sūdzības u. t. t.) jāgriežas nevis pie kara iestādēm, bet pie m i e r t i e s n e š i e m.“

1. jūnijā ar grafa Kirchbacha parakstu tiek izdots rīkojums par tiesu un zemes grāmatu nodaļu

ierīkošanu Vidzemē un Igaunijā.*) Ar šo rīkojumu apgabaltiesas nodibinātas Cēsis (apņem Valkas, Valmieras, Cēsu un Rīgas apriņķa miertiesnešu iecirkņus), Tērbatā un Rēvelē. Miertiesas ierīkotas Valkā priekš Valkas apriņķa, Valmierā priekš Valmieras apriņķa, Cēsis priekš Cēsu apriņķa un Siguldā priekš Rīgas apriņķa.

No oficialas puses pēc tam tiesu jautājums tiek komentēts sekoši:

„Jaunā tiesu organizācija ir pagaidām izvesta. Tiesas, tiklab civil- kā kriminaltiesas, ir uzsākušas darboties. Ar to no daudz pusēm izteiktā dzīvotāju ciešā vēlēšanās ir izpildīta. Bet zeme vēl atrodas zināmā pārejas stadijā, jauns valsts veids priekš Baltijas zemēm vēl nav radīts. Pagaidām zemi pārvalda kara iestādes, kurās pieaicināti padomnieki no vietējiem iedzīvotājiem. Ar šo valsts negatavību vajadzēja rēķināties arī pirmajai tiesu organizācijai. Šīs tiesas var uzskatīt tikai kā pagaidu, kā pārejas laika iestādes. Viņām jākalpo tikai nepieciešamām acumirkļa vajadzībām. Kaut gan daudz punktus tika vienkārši atjaunoti no lieliniekiem atceltie agrākie krievu likumi, tomēr pie citiem punktiem tas nebija vienkārši iespējams. Līdz revolūcijai spēkā esošās krievu kriminaltiesības, piemēram, izrādījās modernos laikos pilnīgi nelietošanas. Še nācās pat priekš tagadējā pārejas laika radīt ko jaunu. Civiltiesībās nav nekas grozīts no tā, kas pastāvēja cara valdības laikā. Tirgotājs, amatnieks un zemnieks dzīvo mierīgi tālāk uz tiem pašiem tiesību pamatiem, kādiem viņa darba lauks bija padots līdz 1917. g.

Bet pārejas laikam noder arī vienkārši tiesu spriešanas veidi. Nav iespējams tiesu lietās ievest veselu instanču tiklu, kad mājas, valsts pamata mūri nav vēl uzcelti. Civillietās ir ievestas divas instances: miertiesā kā pirmā un apgabaltiesā kā otrā instance. Tiesu organizācijas plašāka uzbūve atstājama nākotnei.“

*) Verordnungsblatt für Liv- und Estland Nr. 25. 1918.

Komentētāja puse tālāk aizrāda uz Vācijas praksi, ka arī tur tikai gluži juridisku jautājumu dēļ, par likumu nepareizu tulkošanu, ir dota tiesība griezties pie valsts tiesas dēļ lietas caurlūkošanas. Bet šē Baltijā pagaidām tādu instanci nevarot radīt. Šo provinču iedzīvotāju skaits esot par mazu, lai varētu attaisnot — vismaz šimbrīžam — dārgas augstākas tiesu palatas instances ieviešanu.

Runādams par mazo tiesu iestāžu skaitu, komentētājs saka:

„Tās mazās neērtības, kas dažam labam būs jāpārvar, zemes trūcīgos satiksmes apstākļos mērojot tālāku, ar laika zaudējumiem savienoto ceļu pie sava tiesneša, katrs labprāt pacietīs jau tāpēc, ka beidzot atkal ir dota iespēja vispāri panākt kādu tiesneša spriedumu.“

Par krimināltiesas darbību oficieli publicētais pārskats 5. septembrī rāda sekošu ainu:

„Pie Cēsu apgabaltiesas ir nodibināta krimināltiesā. Kopš viņas darbības sākuma līdz šim ir taisīti 50 spriedumi. Tā ir notiesāti:

a) uz nāvi:

Kervans Andrejs, no Krapes pagasta, dēļ laupīšanas slepkavības,

Zeltiņš Kārlis, no Sērmūkšu pagasta, dēļ laupīšanas slepkavības,

Kuplis Jānis un Kuplis Kārlis, no Valmiermuižas pagasta, dēļ slepkavības resp. slepkavības sarīkošanas,

Blūķis Eduards, no Jeŗu pagasta, dēļ ielašanās, lietojot ieročus,

Kalniņš Pēteris, no Krustpils pagasta, dēļ laupīšanas slepkavības,

Briedis-Siliņš Indriķis, no Krustpils pagasta, dēļ laupīšanas slepkavības,

Ozoliņš Pēteris, no Krustpils pagasta, dēļ laupīšanas slepkavības;

b) pārmācības namā :

uz 1½—15 gadiem par laupīšanu, zādzību bandās, vai bērna nogalināšanu sodītas 6 personas, starp tām viena sieviete;

c) ar cietumu

no 1—7 gadiem par zādzībām, dedzināšanu, amatvaras pārkāpšanu, bērnu slepkavību, izspiešanu, sodītas 30 personas, pie kam ar augstāko sodu — 7 gadi — sodītā ir sieviete Anna Lācis, no Jaunpiebalgas, par amatveidīgu zirgu zādzību, kā tas spriedumā teikts.

Kriminaltiesas sēdes bija atklātas.

f) Pārtikas jautājums.

Pārtikas jautājums sagādāja lielas galvas sāpes ne tikai vietējiem iedzīvotājiem, bet arī pašai okupācijas varai. No sākuma ienācēji raudzījās uz šo lietu optimistiski; iedomājās, ka šī zeme ir bagāta un katrā ziņā par trūkumu nav jāraizējas, bet drīzi vien arī tie pārliecinājās, ka tā nav. Par vācu kara-pulku gājienu Vidzemē rakstīdams, vācu kara korespondents avīzē „Zeitung der 8. Armee“ no 26. februāra izsakās sekoši:

„Pārtikas līdzekļi no dabas bagātā, bet no lieliem izpostītā zemē ir iegūti vairāk vietās, kur tie ir bijuši sakrāti sarkanās gvardijas laupījumu noliktavās un, steidzīgi atkāpjoties, nebija varēti laikā aizvest. Ar to mūsu pulku došanās uz priekšu ir atvieglināta.“

Ka vācu kara vadībai ir bijis iemesls savaldīt savus kareivjus ar īpašiem noteikumiem pret sveša īpašuma un sevišķi uzturas priekšmetu piesavināšanos, to norāda vairākas pavēles. Tā grafs Kirchbachs vienā no savām pavēlēm kareivjiem saka:

„Kareivjiem uz stingrāko aizliegts iedzīvotājus kautkāda veidā spaidīt. Viņiem ir nosacīts tikai tai mērā izlietot zemes līdzekļus, cik tas nepieciešami vajadzīgs. No iedzīvotājiem ņemtas lietas pēc iespējas tūlī jāsamaksā skaidrā naudā. Rekvizīcijas

drīkst notikt vienīgi uzrādot no oficiera vai ierēdņa parakstītas rekvizīcijas zīmes.“

Raksturīga ir Valkas komandanta atklāti izsludinātā pavēle 3. martā: „Visu rangu priekšniecība visciešāki tiek lūgta uz stingrāko uzraudzīt zaldatus, ka iedzīvotāju īpašums ieņemtā apgabalā tiktu katrā ziņā saudzēts. Ar visiem pieietamiem līdzekļiem jāgādā par to, lai sveša īpašuma nelikumīga piesavināšanās nenotiktu un galīgi izbeigtos. Mēbeļu, logu un citu taml. priekšmetu aizvešana ir aizliegta.“

Pārtikas jautājums kļuva sevišķi ass pilsētās, mazāk — uz laukiem. Valkas pilsētas birģermeistars 6. martā sasauca uz apspriedi pilsētas valdes locekļus, pilsētas pārtikas komitejas un agrākos Gubernas Pārtikas Komitejas priekšstāvjus. Sapulces īstais nolūks bija — apspriest jautājumu par Valkas pilsētas apgādāšanu ar pārtiku. Klātesošie nāca pie pārliecības, ka šis jautājums nav izšķirams attiecībā uz Valku vien, bet ir ņemams v i s p ā r ī g i. Apspriede vienojās uz šādiem praktiskiem soļiem:

„1) Pēc iespējas jāmēģina dabūt Valkā iekšā labību. Līdz šim pastāvošās cietās cenas bija taisni par iemeslu tam, ka labības īpašnieki labību slēpa. Tagad, kur ar armijas komandiera pavēli produkti ir laižami svabadā apgrozībā, cietās cenas būtu atmetamas. Par labību būtu jāmaksā pēc brīvas vienošanās.

2) Jāsūta aģenti uz Igauniju, kur cerība iepirkt rudzus, miežus un kartupeļus, jo Vidzeme kā tuvākā agrākajam kara laukam ir pavisam iztukšota no krājumiem.

3) Tiek nolemts lūgt armijas komandieri atļaut atkal sākt darboties agrākai Gubernas Pārtikas Valdei, kuŗas darbu līnīeki 10. janvarī pārtrauca, bet kuŗas darbība tiek atzīta par nepieciešami vajadzīgu.“

Liels traucēklis pilsētu apgādāšanā ar pārtiku bija, starp citu, atļauju vajadzība pie iebrukšanas pilsētā un nenoteiktais naudas kurss. Pastāvēja 4

naudas sistēmas: krievu Nikolaja naudas zīmes, Kerenska, Oberost rubļi un vācu marka.

Vācu kara vadība gan pašā sākumā naudas kursu noteica (1 Ober-Ost rublis = 2 markām, resp. 2 vecajiem krievu rubļiem, 1 krieva zelta rublis = 3 markām, 1 sudraba rublis — tāpat), bet šis kurss nepalika pastāvīgi — pēc laiciņa atkal izsludināja citu kursu. Pret vācu naudu vietējiem iedzīvotājiem nebija uzticības, tie, piedāvādami preces, prasīja v e c o krievu naudu — Nikolaja rubļus; „Kerenskas“ un „Ostnaudu“ labprāt nenēma. Tamdēļ sāka attīstīties maiņu tirdzniecība: deva precī pret precī. Lauksaimniecības produkti, kā milti, zināms, nebija pat ar zeltu atsverami. Šo stāvokli viens otrs prata izmantot. Kāds laucinieks „Līdumā“ sekoši tēlo toreizējos apstākļus pārtikas lietās:

„Ja no vienas puses ir atzīmējams iniciatīves trūkums priekš visattālākā, vispārīgā, tad, no otras, ik uz soļa ir manāma ieraušanas dziņa. Tagadējā laikā ikvienam, kas var ko pārdot, nauda nāk pa durvīm un pa logu. Tas apstākļi ir radījis veselu spekulantu armiju. Pa lielākai daļai no dažādiem bezdarbniekiem, kuŗi citādi no savas parastās nodarbošanās vairs nevar eksistēt. Tagad tas nav nekāds nabags, kuŗam nav tūkstoš rubļu kabatā. Apstākļi patlaban ir tādi, ka arī tie, kuŗi pēc savas dabas nav spekulanti un par tādiem negrib būt, mūsu ražotājs — lauksaimnieks, tiek pavedināts ņemt augstākas cenas, nekā viņš varbūt gribētu ņemt, ja labprātīgi piesolīto negrib vienkārši sviest zemē. Vienīgais ražotājs patlaban ir lauksaimnieks, bet iztikt un dzīvot grib visi. Ar to tad arī izskaidrojama tā pasakainā cenu spēle, kāda tagad norisinājas pat klusā lauku kaktā.“

Zināms, maz bija to, kuŗiem bija ko pārdot. Ne labākā stāvoklī kā pilsētas atradās visa lauku bezzemnieku armija un visi laucinieki piefrontes apgabalos. Tāda bija visa Daugavas josla, viss Rīgas apriņķis un pa daļai Cēsu apriņķis. Lopbarības trū-

kums pie tam bija vispārējs, par ko liecināja noēdinātie salmu jumti.

Pati vācu kara vadība jau pēc mēneša bija spiesta oficiāli atzīt to, ko pirms mēneša negribēja ticēt, proti, ka zemē ir gan pārtikas trūkums. 22. martā pārtikas lietā iznāk paziņojums no armijas virsvadības, kurā starp citu teikts sekošais:

„Spriežot pēc līdzšinējiem piedzīvojumiem, apriņķu pilsētas Cēsis, Valmiera un Valka nespēj pašas apgādāt savus iedzīvotājus ar nepieciešamiem uzturas līdzekļiem, tamdēļ ģenerālkomando ieskata par vajadzīgu noteikt sekošo:

1) Valkas, Valmieras un Cēsu pilsētām aizdot no armijas intendanturas 10, 3 un 8 tonnas rudzu miltu, kuŗi atdodami vēlākais līdz 1918. g. 30. aprīlim. Izpalīdzēšana uz ilgāku laiku no kara valdes puses pilnīgi izslēgta.

2) Pārtikas lietas organizēšana minētās pilsētās, kā arī Cēsu, Valkas, Valmieras un pa daļai Rīgas apriņķī tiek uzdots Vidzemes Gubernas Pārtikas Valdei — Valkā. Pilsētām, savukārt, jāieceļ pārtikas valdes, kuŗām jāstājas tiešos sakaros ar Gubernas Pārtikas Valdi un jāuzņem pārtikas līdzekļu pārvaldīšana un viņu kārtīga izdalīšana starp iedzīvotājiem.

3) Kā augstākās pārtikas patēriņa normas vienam cilvēkam dienā tiek noteiktas: 200 gr. maizes, 25 gr. putraimu, zirņu vai tamlīdzīgu, 300 gr. kartupeļu, kāļu, kāpostu, vai citu sakņu. Mājlopiem norma: zirgiem 750 gr. auzu, zirgiem un liellopiem 3 klgr. siena vai salmu dienā.

5) Vidzemes Gubernas Pārtikas valdei nekavējoši jāstājas pie pārtikas līdzekļu iepirkšanas organizēšanas augšminētos 3 apriņķos.

6) Viņai jārūpējas, lai līdzšinējā pārmērīgā dardzība pakāpeniski tiktu novērsta. Spekulācijas cenas nekādā ziņā nedrīkst maksāt. Pretējā gadījumā ģenerālkomando patur sev tiesību noteikt augstākās cenas.

10) Ja arī kādos pagastos iestājie uzturas li-

dzekļu trūkums, tad arī viņu apgādāšana uz ģeneral-komando uzaicinājumu jāuzņemas V. G. P. Valdei. Par pareizu produktu sadalīšanu ir atbildīgi draudžu administratīvie priekšnieki (Amtsvorsteher).

Ar augšējo rīkojumu tā tad tika atjaunota agrākā pārtikas organu sistema, izdarot viņā no sākuma tikai nelielas pārmaiņas. Tā pagastu pārtikas komitejas pienākumi pārgāja uz vietējām pagastu vai miestu valdēm, jo uzturēt sevišķas pārtikas komitejas nebij iespējams līdzekļu trūkumu dēļ. V. G. P. Valdes priekšsēdētājs palika līdzšinējais — V. Gulbis.

Pilsētu iedzīvotājiem jau pēc pirmā mēneša nācās maizes vietā izdalīt kartupeļus. Intendanturas izsniedzamos rudzu miltus pilsētas pārtikas komiteja izdalīja pēc pārtikas kartiņām pa 1½ mārciņas uz personu. Ievērojot ārkārtīgi grūto pārtikas stāvokli, Valkas pilsētas pārtikas komiteja, piemēram, lūdza tos iedzīvotājus, kuriem būtu vairāk par 20 mārc. miltu krājumā, no pilsētas pārtikas veikala miltus neņemt.

Smagajai pārtikas krīzei pilsētās, ko nepatīkami sāka sajūst arī vācu intendantura, bija labas sekas priekš latviešiem tānī ziņā, ka vācu kara iestādes sāka sekmēt bēgļu atgriešanos uz Kurzemi, kas gan runāja pretī vācu politiskiem nodomiem Baltijā un ko citos apstākļos vācieši nepieļautu.

Sakarā ar grūtībām pārtikas jautājumā kara valde izdarīja agrāko pārtikas krājumu kontroli un nereti atrada lielākus krājumus, nekā bija uzdots. Sekas no tam — jo bieža pārtikas līdzekļu uzņemšana, piekodinot uzdot pareizo daudzumu. Sods — konfiscēšana un naudas sods līdz 10.000 markām vai arests uz 2 gadiem.

Kāds no oficielas puses „Lidumā“ nodrukāts raksts tēlo apstākļus sekoši: „Par nožēlošanu jākonstatē, ka lopbarības līdzekļu, lopu, sviesta, olu, siena un salmu nodošanā kara spēka vajadzībām manāma zināma pretestība. Pa daļai tā varbūt vedama sakarā ar baumām, ka priekš kara spēka uzpirktie krā-

jumi tiks izvesti uz Vāciju. Šādās runās, protams, nav ne vārda patiesības.“

Šādus oficiālus rakstus lasītāji, protams, uzņēma ar zināmu skepsi un taisīja savus slēdzienus pavisam citādā virzienā.

Kad bija gluži skaidrs, ka ar vietējo labību nepietiks zemes uzturam, „Lidums“ ieteica ievest labību no Ukrainas, rakstīdams: „Ar Ukrainu noslēgtais miers būs jāizlieto arī Baltijas labā. Ar Ukrainu mums jau bija savi sakari. Tur mums bija savi pārtikas aģenti, arī nauda uz turieni tika sūtīta jau sen pirms vācu okupācijas. Piemēram, „Konzums“ bija nosūtījis 100.000 rubļu, Valkas pilsēta 50.000 rub. uz labības rēķina. Būtu izlietojama iespēja caur Poliju un Lietuvu labību ievest arī Baltijā.“ (V. C. P. Valdes aģentura ar vairākiem aģentiem Krievijā pārtikas līdzekļu iepirkšanai pastāvēja kopš 1917. g. Šī aģentura Ed. Laursona vadībā bija uzdots ne personai, bet „Konzumam“, kā atbildības spējīgai organizācijai).

Oficiālā puse uz šādu ieteikumu par labības ieviešanu priekš Latvijas vajadzībām no ārienes reaģēja ar sekošu paskaidrojumu atklātībai: „Mūsu trūkuma laiks neturpināsies gadiem. Tagad ciešā saimnieciskā savienībā ar Vācijas mums ir pamatotas cerības uz stāvokļa drīzu labošanu. Ukrainas un Rumānijas labība ies uz Vāciju un tas nepaliks bez iespaida arī uz mums. Bet līdz tam jāiztiek ar esošiem krājumiem.“

Bet kas attiecas uz cerībām, ka labību varētu ievest pat no Vācijas, tad šīs cerības tiek izgaisinātas šādā kārtā:

„Vācu valdība nevar uzņemties atbildību, no Vācijas, kur iedzīvotājiem stipri jāierobežojas, vest uz šejieni tur tikko pietiekošo maizes labību, kamēr taču Vidzeme un Igaunija ir ļoti labi spējīgas pašas sevi pietiekoši apgādāt.“

Šādas rožainas cerības okupācijas vara loloja augusta sākumā, izredzēs uz labu jauno ražu. Lai

iedzīvotājus un armiju apgādātu ar pārtiku, tad visu jauno ražu izņēma no apgrozības brīvītdzniecībā.

Okupācijas gada (1918) ražas realizēšanā bija nodomāta šāda kārtība. Augusta vidū izdarīja iepriekšēju ražas vērtēšanu. Uzņēma apsēto pūrvieta skaitu, pēc lauku izskata pieņēma gaidāmo caurmēra ražu, kā arī uzņēma mājās esošo iedzīvotāju un mājkustoņu skaitu. Pieņemot noteikto normu uz cilvēku un lopu līdz nākošam gadam, domāja aprēķināt, cik atstājams uz katru saimniecību. Pārpalikums nododams pārtikas organu rīcībā pilsētu uzturam un kara spēkam.

Jāpiezīmē, ka ar šo sistemu pazīstamie lauksaimniecības specialisti nebija apmierināti un no savas puses ieteica otrādo principu: labāk ņemt noteiktu daudzumu no pūrvieta, bet pārējo daļu atstāt brīvā rīcībā.

Jauns orgāns — Apgādības Centrale uzņēmās vietējo iedzīvotāju un kara spēka vajadzībām obligatoriski nododamo pārtikas produktu uzpirkšanu. Lieta tā, ka pārtikas apgādībā pa tam vācieši drīzi vien ieveda radikālas pārmaiņas. Līdzšinējā V. G. P. Valde, kuŗa tūlī pēc vācu ienākšanas gan atkal atjaunoja savu darbību, jau pēc triju mēnešu darbošanās ar 31. maiju beidza pastāvēt un visa pārtikas pārvaldes lieta pārgāja jaunas organizācijas rokās — Dienvidvidzemes Pārtikas Centralē, ar sēdekli Cēsīs. Šo Pārtikas Centrali vārda pēc itkā sastādīja divas biedrības: R. L. Centralbiedrība (mazgruntnieku organizācija) un Dienvidvidzemes Vispārderīgā Societāte (muižnieku organizācija) vācu kara priekšniecības vadībā. Šai centralei bija domātas apakšnodales ikvienā apriņķī — apriņķa pārtikas valdes ar tā saucamo saimniecības padomnieku (Wirtschaftsbeirat) oficiēri priekšgalā. Bez tam katrā apriņķī bija 4 iecirkņu valdes ar „Wirtschaftsoffizier“ priekšgalā. Šais iecirkņu valdēs katra draudze ievēlēja 1—2 uzticības vīrus (Vertrauensmänner). To pienākums bija — izzināt saimniecības lopu, putnu u. t. t. skaitu

un stāvokli un būt klāt pie viņu nodošanas, kā arī pie naudas izmaksas. Pārtikas Centralei bija jāgādā par pārtiku iedzīvotājiem un karaspēkam, pie kam karaspēks maksāja centralei par labu 10% no piegādātās mantas vērtības. Par produktiem privātiem P. C. varēja ņemt sev par labu 15%.

Tā jau patiesībā bija pilnīgi militarizēta organizācija, pie kuŗas abām minētām lielākām lauksaimniecības organizācijām bija tikai padomdevēja loma. Sevišķā padomē pie P. C. iegāja pa 3 priekšstāvjiem no katras minētās biedrības. Kā R. C. Centralbiedrības priekšstāvji domāti bija: K. Ulmanis, E. Zemels un P. Siecenieks, bet no vācu biedrības f. Sivers, f. Hanzens un f. Blankenhagens. Padomei vaiadzēja noturēt savas sēdes 1 reizi mēnesī zem ģeneralkomando saimnieciskās nodaļas vadītāja priekšsēdības. Rīcības organs Cēsīs, kas tieši izpildīja visus uzdevumus, sastāvēja no 2 vadītājiem, sekretara un kanclejas personāla. Kā vadītāji bija pieņemti: no R. L. Centralbiedrības agr. V. Gulbis un no vācu biedrības A. Mūle.

Bet arī šis centralais pārtikas organs drīzi vien dabūja citu nosaukumu, proti — Apgādības Centrale (Landesversorgungszentrale), ar sēdekli Rīgā.

Paplašinot iestādes agrākos uzdevumus, tika paredzēts, ka šī iestāde iepirks un savāks savās noliktavās netik vien dažādus pārtikas produktus, bet arī citus lauksaimniecības ražojumus, piemēram, līnusus. Arī iestādes uzbūvē jau viņas organizēšanās stadijā notika jaunas pārmaiņas. Aprīņķa pārtikas nodaļas, kuŗas sākumā nodibināja Cēsīs, Valkā, Valmierā, pastāvēja tikai 1 mēnesi, pēc kam viņas likvidēja. Turpmāk pastāvēja tikai rajonu pārtikas nodaļas, pa vienai katrā saimniecības rajonā. Šādu nodaļu katrā aprīņķī bija paredzētas 4. Viņu sazināšanās ar centrāli notika tieši. Bez tam pašā centralē tika likvidēts sekretara postenis, kuŗu līdz šim ieņēma G. P. K. darbinieks A. Šulmanis (latvietis), bet sekre-

tara pienākumus uzlika no jauna pieņemtam grāmatvedim Laurencam.

Dažādu jautājumu apspriešanai, kas attiecas uz centrales darbību, joprojām bija paredzēta padome no R. L. C-bas un vācu biedrības priekšstāvējiem.

Tā tad visa pārtikas apgādības lieta maz pa mazam tika izņemta no latviešu rokām un pārgāja pilnīgi militarās pārvaldes rīcībā.

Vispārējais iespaids tāds, ka, kā tas bija dažos citos jautājumos, tā arī pārtikas lietā, okupācijas varai no sākuma nebija nekāda noteikta plāna. Tā pati Gubernas Pārtikas Valde, atjaunojot savu darbību, visus trīs mēnešus darbojās gandrīz pilnīgi patstāvīgi un arī gandrīz pilnīgā agrākā darbinieku sastāvā. Vācu vara par viņu itkā nemaz neinteresētos. Bet tad uz reizi nāca straujā pārmaiņa, kuŗa latviešiem arī pārtikas jautājumā atņēma katru faktisku nozīmi un visa noteikšana pārgāja militarās varas rokās. Tās dažādās pārejas no V. G. P. Valdes uz Dienvidvidzemes Pārtikas Centrali un no tās uz Apgādības Centrali patiesībā bija tukša forma, kuŗas uzdevums bija tikai maskēt straujo lūzumu. Ari p a d o m e i pie divām pēdējām organizācijām bija tikai izkārtnes nozīme. Patiesībā viņa tikpat kā nedarbojās. Vienā no pašām pirmajām padomes sēdēm, ja ne paša pirmajā, kāds latviešu priekšstāvis uzdrošinājies nākt klajā ar aizrādījumu, ka vācu armijas oficiēri pie rekvizīcijām ļaujot piekukuļoties un pret iedzīvotājiem esot netaisni. Tas, protams, sacēlis uz vietas veselu skandalu, jo klātesošie oficiēri to uzskatījuši par vācu armijas apvainošanu un pēc tam padomes sēdes vairs nemaz nav noturētas.

Pārtikas organu militarizēšanai nebija cerēto panākumu, jo politiskiem apstākļiem mainoties vāciešiem par sliktu jau tā mazie panākumi pie nodevu piedzišanas draudēja gluži izsikt. V. G. P. Valde arī savā darbības laikā iedzīvotājus drīzāk mudināja uz sapratīgu produktu saglābšanu, nekā uz viņu vieglu izlaišanu no rokām. Tikai pie tādas taktikas turo-

ties mūsu zeme, pārilaizdama vienu pēc otras svešās pasaules armijas, pati izglābās no bada posta.

5. Latviešu organizāciju legala un nelegala darbība.

Pilnīgi aizliegta bija nodarbošanās ar politiku. 27. maijā grafa Kirchbacha parakstītos noteikumos*) par sapulcēm un biedrībām § 2 skan: „Publiskas vai privatas sapulces, kurās apspriestu politiskas lietas, aizliegtas pat slēgtās telpās“. § 5: „Visas savienības vai biedrības, kurās kalpo kaut jebkādiem politiskiem mērķiem, tiek slēgtas. Viņu atjaunošana ir aizliegta.“ § 10: „Visām biedrībām un savienībām nodarbošanās ar politiskām lietām aizliegta. Ja šo aizliegumu pārkāpj, komandējošais ģenerālis viņas slēdz.“ Bez tam § 12 paredz sodu šī likuma pārkāpējiem līdz 10.000 markām, vai cietumu n e z e m viena mēneša. Tā Vezenbergā kara tiesa par aizliegtas sapulces noturēšanu bija notiesājusi 6 personas uz 15 gadiem pārmācības namā!

Ar šo noteikumu bija jāreķinājas visām politiskām partijām. Zemnieku Savienības valde un padome gan vēl p i r m s šī noteikuma izdošanas, maija mēneša sākumā, noturētā apspriedē bija nākusi pie slēdziena, ka viņai kā lielai sabiedriskai organizācijai arī šinī laikā ir nopietni uzdevumi, kuju realizēšanai jāatrod vajadzīgais veids un līdzekļi. Pēc lielinieku posta laika ir iestājies vispārīgs nogurums un kūtrība sabiedriskās lietās. Pret šādu kūtrību jāiet cīņā un jāmodina tautā cieņa uz paliekošām kultūras vērtībām. Tamdēļ, tā Semnieku Savienības valde un padome sprieda, darbība būtu izplatāma k u l t u r e l ā u n s a i m n i e c i s k ā v i r z i e n ā. Ievērojot to, ka daudz, ja ne visi, biedri cietuši materiālus zaudējumus pagājušos mēnešos, būtu

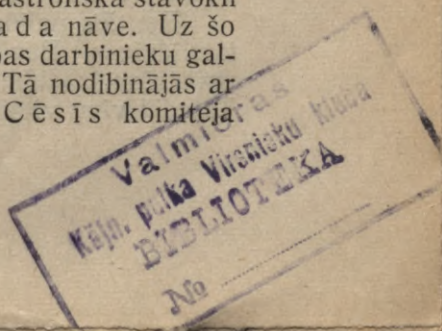
*) Verordnungsblatt für Liv- und Estland Nr. 23, 1918. g. 27. maijā.

jādomā par zaudējumu atlīdzību, kādi soli šinī lietā būtu spējami, pret ko būtu iesniedzamas prasības etc. Darbību šādā virzienā paredzēja arī statuti, kuŗos ir runa par sabiedriskas un saimnieciskas dzīves tālākattīstību, saskaņā ar jaunām atziņām.

No šiem nodomiem tomēr nekas neiznāca jau augšā minētās okupācijas varas noliedzošās izturēšanās dēļ pret jebkuŗu politiskas darbības veidu. Formēli tomēr Zemnieku Savienība kā politiska partija netika slēgta arī pa visu okupācijas laiku. Notika laiku pa laikam valdes un padomes sēdes „Liduma“ telpās. Darbībai bija iekšēju apspriežu raksturs; uz āru šī darbība nevarēja izpausties, ja neskaita tādas lietas, kā zemnieku kalendara izdošana, partijas programmas izveidošana etc. Uz visu šo darbību okupācijas vara skatījās „caur pirkstiem“.

Līdzīgos apstākļos bija nostādīta arī igauņu zemnieku savienība „Maaliit“, kuŗa, rēķinoties ar vispārējo situāciju, jau pirms noliedzošās pavēles bija nolēmusi no politikas pavisam atteikties un statutus attiecīgi grozīt. Šis lēmums taisīts savienības kongresā 12. maijā. Raksturīgi, ka kongress vācu kuŗa pārvaldes priekšstāvju klātbūtnē taisījis taisni politiskus lēmumus un, proti, prasīdams, lai vācu kuŗa pārvaldība neaprobežotu igauņu nacionalās tiesības; lai kā igauņu priekšstāvji tiktu izraudzītas personas, kas bauda igauņu sabiedrības uzticību, un lai igauņu priekšstāvju skaits pie kuŗa pārvaldības iestādēm nebūtu mazāks par Baltijas vāciešu priekšstāvju skaitu.

Tā igauņu, kā latviešu politiskām partijām no politiskās darbības uz laiku bija jāatsakās, piegriežoties tīri praktiskiem uzdevumiem. Latviešiem stāvēja priekšā lieli pašpalīdzības uzdevumi. Kuŗā izpostītais Rīgas un pa daļai Cēsu apriņķis un apvidi visgarām gar Daugavu atradās katastrofiskā stāvoklī — viņu iedzīvotājiem draudēja bada nāve. Uz šo pusi tika vērsta Zemnieku Savienības darbinieku galvenā uzmanība okupācijas laikā. Tā nodibinājās arī armijas virspavēlniecības atļauju Cēsis komiteja

no latviešu zemnieku darbinieku vidus zem nosaukuma: Latviešu Zemnieku Pabalsta Komiteja. Komitejā ietilpa sekošas piecas personas: Baltijas Lauksaimnieku Biedrības priekšnieks H. Endzeliņš Valmierā, lauksaimnieks J. Grīnbergs Siguldā, Savienības „Konzums“ direktors P. Siecenijs, Valkā, Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrības priekšnieks agr. V. Skubiņš un Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrības sekretars agr. K. Ulmanis Priekuļos.

26. jūnijā šī Palīdzības Komiteja nāca klajā ar uzsaukumu, kurš sākās ar vārdiem: „Latvijā ir ļaudis, kam nav ko ēst. Latvijā ir bērni, kas brēc pēc maizes. Latvijā ir mātes, kuŗas izsamist, jo tām jāatrasda bērna lūgums. Latvijā ir vīri, kas grib strādāt savā dzimtā stūrī un tur neatrod darbu.“

Ja pati organizācija jau dzima ar grūtībām, tad praktisko darbu — pašu dāvanu vākšanu priekš izpostītiem apgabaliem nācās atlikt no reizes uz reizi daždažādu neatkarīgu iemeslu dēļ. Pēdīgi viss tas bija sagādāts, uzticības vīri katrā pagastā, kā to kara valde prasīja, bija sameklēti, bet — atkal nelaieme — daži uzticības vīri nebija iesūtījuši dāvanu vācēju adreses. Pēdīgi arī tās savāktas, saraksti nosūtīti draudžu priekšniekiem, komiteja nāk atklātībā ar mierinošu un reizē skubinošu aizrādījumu: „Paredzams, ka papīri nonāks galā un būs gatavi izsniegšanai ap 25. augustu, pēc kuŗa datuma uzticības vīri lai pacenšas viņiem nodomātos dokumentus no saviem draudžu priekšniekiem saņemt un izdalīt tālāk dāvanu vācējiem.“

Ja arī ne uz 25. augustu, tad 8. un 9. septembrī ziedojumu vākšana tomēr varēja notikt. Kā sevišķu labvēlību un pretimnākšanu no kara priekšniecības puses komiteja atzīmēja to apstākli, ka atļauts viņai ziedot arī labību, kas citādi bija aizliegts.

Bez šīs palīdzības komitejas darbojās arī citas tamlīdzīgas. Bēgļu komitejas tanī laikā savu darbību pamazām izbeidza, bet normalā dzīve vēl bija tālu. Tamdēļ viņu vietā, galvenā kārtā pilsētās, nodibinā-

jās tādas palīdzības komitejas, bieži vien ar ļoti plašu dibinātāju bazi. Tā, piemēram, Latviešu Palīdzības Komitejai Valkā pie dibinātājiem skaitījās, kā tas izsludināts laikrakstā „Līdums“, sekošas organizācijas: 1) Latviešu Zemnieku Savienība, 2) Latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes Nodaļa, 3) Centralā Savienība „Konzums“ un visas daždažādās Valkas biedrības. Palīdzības komiteja uzturēja bērnu patversmi un darba biroju bezdarbnieku apgādāšanai ar darbu. Rāksturīgs arī šīs palīdzības komitejas uzsaukums uz ziedojumu vākšanas dienu 16. jūnijā: „Pierādisim šodien, tā uzsaukumā teikts, ka mēs esam tauta, kuŗa jūt un apzinās savu postu un pati ar saviem spēkiem grib viņu labot. Palīga mums nav nekur! Vienīgais palīgs ir mūsu pašu rokās. Ziedosim un glābsim, cik vien varēdami, savu tautu no izmisuma un posta!“

Bezdarbnieku un pilnīgi likteņa varā pamestu okupācijas laikā bija sevišķi daudz starp inteliģentiem. Tas tamdēļ, ka okupācijas vara vispār ar neuzticību raudzījās uz latviešu inteliģenci kā uz tādu, kuŗa, ja ne citādi, tad pasīvi pretojās viņas politiskiem nolūkiem. Nedarbojās ne tikai politiskās partijas, bet arī sabiedriskā dzīve bija stipri paralizēta. Līdz ar to visa inteliģence bija pamesta itkā nomalē. Šādos apstākļos agr. K. Ulmanis no Rīgas, kā turienes Latviešu Palīdzības Komitejas priekšnieka vietnieks, 9. aprīlī griežas ar uzsaukumu „Līdumā“ pie latviešu lauksaimniekiem un lauksaimniecēm, iedomāties skolu beigušos latviešu jaunekļus un jaunas, kuŗi gribētu vietu un darbu, bet tāda neatrod. Lūdz atsaukties tos, kas būtu gatavi uzņemt pie sevis pa jauniešam, kaut arī pie kāda darba. Līdz 23. maijam atsaukušies bija 18 lauksaimnieki.

Runājot par okupācijas laiku, nevaram garām paiet Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrībai. Šī biedrība visos pārmaiņas laikos ir centusies savu darbību nepārtraukt, bet pul-

cināt un turēt kopā Latvijas lauksaimniekus; ir mudinājusi uz isturību un centusies sniegt pārgrozītām laika prasībām piemērotas mācības un zināšanas. 1917./18. g. ziemā nepārtraukti tika noturēti kursi un priekšlasījumi tiklab Rīgā, kā Vidzemē uz laukiem. Okupācijas varai ieņemot Vidzemi, kad pilnīgi tika pārtraukta politiskā un ierobežota sabiedriskā dzīve, Centralbiedrība savus priekšlasījumus par praktiskiem jautājumiem centās padarīt vēl sistematiskākus, plašākus apjomus ņemošus.

R. L. Centralbiedrība ar visām savām nodaļām kā: galveno biroju, lopkopības sekciju, „Baltijas Lauksaimnieku“, ar 1. jūniju pārcēlās uz Priekuliem pie Cēsīm. Valkā palika kopdarbības nodaļa un jaunlopu audzēšanas nodaļa.

Kooperatoru sabiedrībai „Apgāda“ (A. Frīdenbergs galvenā persona) okupācijas vara kulturas propagandas nolūkos atļāva izdot Valkā žurnālu „Jaunā Latvija“, A. Krodera un K. Skalbes redakcijā. Šis žurnāls un dienas laikraksts „Līdums“ rakstniekiem un žurnālistiem okupācijas laikā daudz maz palīdzēja eksistēt.

Kā izcilus kulturela parādība vispāri un priekš tiem laikiem sevišķi ir atzīmējama Latviešu Nacionalā Teatra nodibināšana Valkā pie Nacionalās Padomes Kultūras Nodaļas. Ar to bija radīts vienojošs centrs priekš izklaidētiem latviešu skatuves māksliniekiem un taisni latviešu teatra pastāvēšanas 50. jubilējas gadā latviešu teātris nonāca to rokās, kuŗi jau sen cerēja viņu vadīt, t. i. paši mākslinieki.

Ja arī ne tiešā, tad netiešā nozīmē šim faktam bija ārkārtīgi liela politiska nozīme priekš latviešiem un proti tamdēļ, ka Nacionalā Padome kā centralā nacionalā iestāde, šinī priekš latviešu nacionalajiem centieniem tik vārigā laikmetā varēja uzņemties tāda kulturela uzņēmuma vadību, kuŗam bija plašs vispārnationalis raksturs (Nacionalās Padomes priekšsēdētājs V. Zāmuels bija arī Teatra Komitejas priekšnieks). Ar to Nacionalā Padome kaut arī ne

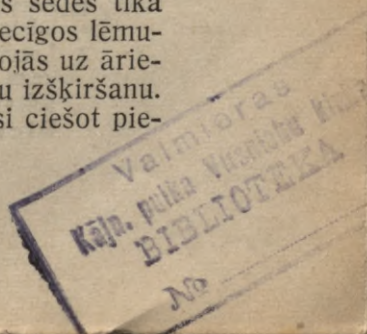
ar tiešu darbības veidu varēja paturēt savu valstiski vienojošo nozīmi arī okupācijas laikmetam cauri.

Taisni šis nacionāli valstiskais, kas bija pagājis nepamanīts garām pat vērīgai okupācijas varas acij, kuŗa nebija likusi šķēršļus tāda teatra nodibināšanai, kuŗš saistās ar Nacionalās Padomes vārdu, bija par iemeslu uzbrukumiem no to latviešu puses, kuŗi cītīgi līdzināja ceļu Baltijas pievienošanai pie Vācijas un dažā labā gadījumā gribēja būt vāciskāki, nekā paši vācieši. Fr. Veinberga atsauksme par Latviešu Nacionalo Teatri Valkā ir dziļi negatīva: „Tas ir nedzīvi dzimis bērns, kuŗu attiecīgas vecmātes veltīgi nopūlas izaudzināt par dzīvotāju,“ tā „Rīgas Latviešu Avīzēs“ novērtē Fr. Veinbergs Latviešu Nacionalo Teatri Valkā, ieteikdams viņam pārvērsties par vietēju Valkas teatri, lai strādātu taīs apmēros, cik tas mazā pilsētiņā dabiski iespējams.

Fr. Veinbergs līdz kapam palika uzticams savai neticībai uz latviešu tautas valstisko misiju. Tas izsakās arī viņa noliedzošā skepticismā pret Valku kā vispārējā Latviešu Nacionalā Teatra šūpuli. „Kāds labums mums no Nacaretēs var nākt!“ Un tomēr, jau kādu mēnesi vēlāk Vilhelms II. bija spiests atteikties no troņa, sabruka visi Baltijas hercoga valsts plāni; taisni Valkā Zemnieku Savienība atjauno savu darbību ar prasību par Latvijas valsts nodibināšanu.

Šinī straujā notikumu virknē, kas mūs izveda no tumsības pie gaismas, arī Pagaidu Nacionalais Teatris Valkā bija pildījis savu lielo vēsturisko misiju.

Nacionalā Padome noturēja savas sēdes arī okupācijas laikā viņas priekšsēdētāja dzīvoklī. Šinī pašā dzīvoklī mitinājas arī vācu majors Zimmermans, kuŗa slepens uzdevums bija — uzraudzīt Nacionalās Padomes darbību. Šais sēdēs tika pārrunāti arī politiski jautājumi, bet attiecīgos lēmumus, protams, neprotolēja un aprobežojās uz ārieņi ar saimniecisku un kulturelu jautājumu izšķiršanu. Šādu darbību vācu okupācijas vara klusi ciešot pie-

laida. No N. P. politiskās darbības uz āru okupācijas laikā atzīmējams tomēr iesniegums valsts kancleram Hertlingam 1918. g. aprīlī, kuŗā uzsvērtā Latvijas neatkarība uz tautu pašnoteikšanās tiesību pamata, protestēts pret Vidzemes Zemes Padomes lēmumu no 22. marta un lūgts pieņemt delegāciju, lai pārrunātu Latvijas neatkarības jautājuma realizēšanu.

1918. g. 25. oktobrī Nacionalā Padome jau kopā ar Demokrātisko Bloku Rīgā (dēvēts arī par „17 vīru Bloku“) Vācijas valsts kancleram iesniedza jaunu mēmorandumu, kuŗā, pastiprinādama iepriekšējos iesniegumos teikto, prasa, lai pārveidotai Latviešu Nacionalpadomei tiktu nodota Latvijas pārvaldība līdz pagaidu valdības un nacionalās armijas nodibināšanai. Protams, visi šie iesniegumi palika neatbildēti.*)

*) Raksturojot šē minētā Demokrātiskā Bloka darbību, pievedisim kādu viņa mēmorandumu, ar kuŗu viņš griezās tūlīņ pēc Rīgas krišanas 1917. g. rudenī pie vācu reichstaga, nosūtītot norakstus abām socialdemokrātu frakcijām. Iesniegums nodrukāts „Leipziger Volkszeitung“ 1917. g. 31. decembra numurā. Uz šo iesniegumu atsaucās savās runās reichstagā februārā un marta mēnešos deputāti Ledeburs, Kohns un citi.

„Uz Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes ierosinājuma 30. jūlijā sanāca Kurzemes, Vidzemes un Rīgas latviešu noteicošo organizāciju priekšstāvji apspriesties par Latvijas tiesisko stāvokli. Apspriedē un lemšanā piedalījās:

Rīgas Sabiedrisko Organizāciju Padomes 7 priekšstāvji, Rīgas Strādnieku Deputātu Padomes — 6, Latvijas Strādnieku, Zaldatu un Bezzemnieku Padomes — 3, Apvienoto Latviešu Strēlnieku Bataljona Izpildu Komitejas — 8, Vidzemes Pagaidu Zemes Padomes — 6, Rīgas Pilsētas Domes — 6, Kurzemes Pagaidu Zemes Padomes — 6, XII. armijas Izpildu Komitejas Latgāliešu Sekcijas — 1, Latviešu Strēlnieku Pulka Izpildu Komitejas Latgāles sekcijas — 8, V. armijas Latviešu Biroja — 1, Latviešu Zemnieku Savienības — 1.

Konferencē vienbalsīgi pieņēma šādus lēmumus:

1. Latvijas tautai (t. i. Latvijas visiem iedzīvotājiem), līdzīgi citām tautām ir pilnīgas pašnoteikšanās tiesības.
2. Latvija ir nedalāma un apņem Dienvidvidzemi, Kurzemi un Latgāli (sauktu Inflantiju t. i. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus Vitebskas guberņā).

Piezīme. Latvijas pierobežas apgabalos vietējie

6. Okupācijas vara un — prese.

Še apskatīsim „Līduma“, toreizējā Ziemeļlatvijas vienīgā dienas laikraksta stāvokli un attiecības starp okupācijas iestādēm un šo avīzi.

Ka laikraksts kā tautas garīgs vienojošs centrs nepieciešams sevišķi okupācijas laikā, kur faktiskā noteikšana atradās pilnīgi svešas varas rokās, par to divu domu nevarēja būt starp latviešiem. Tāpēc jau trešā dienā pēc vācu ienākšanas tika iesāktas sarunas ar komandantu (Baertholdu) par dienas laikraksta „Līduma“ turpināšanu. Ari vācu komandants par laikraksta vajadzību nešaubās. Viņš gan laikrakstā vairāk redz tikai zemes nomierināšanas līdzekli. Tomēr komandants uzstāda noteikumus, kuŗi liecina par vietējo apstākļu nepazīšanu: lai avīzi

---

iedzīvotāji pa šī nosaka, vai viņi grib piederēt pie Latvijas, vai pie kādas citas valsts vai apgabala.

3. Latgalei, kā īpatnējai Latvijas sastāvdaļai, ir pilnīga pašnoteikšanās visās vietējās pašvaldības, administratīvās, valodas, skolu un baznīcas lietās.
4. Latvija ir politiski autonoma vienība Krievijas demokrātiskā republikā.
5. Likumdošanas, izpildu, tiesas vara un vietējā pašvaldība atrodas Latvijas tautas un viņas Saeimas rokās, kuŗu ievēl vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.
6. Konference protestē pret aneksijām un vispāri pret katru mēģinājumu, noteikt Latvijas vai viņas sastāvdaļu valsts tiesisko stāvokli un robežas bez Latvijas tautas ziņas un piekrišanas.

Saskaņā ar šo konferencē vienbalsīgi izteikto latviešu tautas gribu šodien latviešu politiski noteicošo aprindu pārstāvji pasludina sekošo:

Ar vācu karaspēka virzišanos uz priekšu jautājums pat Latvijas turpmāko izveidošanos izvēršas par starptautiskas politikas problēmu, jo pie viņas paliekošas nokārtošanas ir stipri ieinteresētas netikai kaimiņu valstis Vācija un Krievija, bet arī visa Eiropa.

Iziedami no 30. jūlija lēmuma un no tautu pašnoteikšanas principa, mēs, respektēdami jauno stāvokli, uzsveram, ka, ja starptautiskās politikas interešu pretešķība padarītu par neiespējamu Latvijas atgriešanos Krievijas demokrātijas robežās, Latvijas turpmākais liktenis nav darāms atkarīgs no kara konflikta turpināšanas. Mierīgas izšķir-

izdodot divās valodās — vācu un latviešu, pie tam abās valodās ar vienādu saturu. Laujas tomēr ieskaidroties, ka tas mūsu apstākļos pilnīgi neiespējami: lielgruntniekam — vācietim un mazgruntniekam vai bezzemniekam — latvietim vienādas domas, intereses un uzskati nevar būt ne tikai politiskos, bet arī saimnieciskos un kulturelos jautājumos. Pēc vienas dienas pārlikšanas komandants dod mutisku atļauju avīzes izdošanai latviešu valodā, bet gan ar to noteikumu, ka oficiālie kara ziņojumi un obligatoriskās pavēles un rīkojumi sniedzami arī vācu valodā. (Kā vēlāk noskaidrojās, tad liels nopelns pie avīzes atļaujas došanas bijis Valkas liberalajam pirmajam birģermeistaram fon Siversa kģm.)

1. martā 1918. g. „Lūdums“ atkal sāk kārtīgi iznākt kā dienas avīze, protams, zem vācu militārās

---

šānās labā ir vajadzīga ar Latviju sakarā esošo tiesisko jautājumu internacionalizēšana. Sevišķi vērā ņemot to apstākli, ka turpmāka draudzīgu kaimiņu attiecību rašanās starp Vāciju un Krieviju ir iespējama vienīgi tādā kārtā, ja ar saprašanos miera ceļā panāk interešu saskaņošanu pie Baltijas jūras, bet tas ir neiespējami, ja viena vai otra valsts šīs jūras svarīgāko daļu patur savās rokās, mēs cenšamies pēc demokratiska miera, kuģam jānostiprina arī Latvijas politiskā un saimnieciskā nākotne, iestājamijs par Latvijas neutralizēšanu tādā kārtā, ka starptautisko tiesību garantijas ceļā Latvija kļūst par starpvalstu autonomiju. Republikaniska, neutralizēta, nedalīta Latvija, kuģai ir brīva noteikšana par savu valsts satversmi, savu teritoriju un savu neitrālu jūras piekrasti un ostām, ir nenoraidāma prasība, kuģa izriet no 30. jūlija kopēja lēmuma. Šādā jautājuma atrisināšanā latviešu tauta redz vienīgo iespēju Baltijas zemes sekmīgai kultūrelai attīstībai un viņas saimnieciskā progresa nodrošināšanai. Sakarā ar to ir noraidāmi visi centieni, kuģi iziet uz Baltijas ģermanizēšanu, rusificēšanu vai kolonizēšanu.

Nebūdami nemaz naidīgi pret vācu tautu, mēs tomēr noteikti noraidām latviešu zemes vai viņas atsevišķas daļas pievienošanu Vācijai, lai arī kādā tiesiskā kārtā tas tiktu izdarīts, jo tāds solis slēptu sevi tikai jaunu konfliktu dģģlus un tas kaitētu Latvijas saimnieciskas attīstības iespējāmibām.

Riģā, 1917. g. septembrī.

Latviešu tautas politisko noteicošo
aprinđu pārstāvji.

cenzuras. Pirmo numuru cenzē kāds leitnants, Drosners-Schlezingers, pēc izglītības jurists. Strīpots nekas netiek. Otrā numurā — tāpat. Bet pie šī otrā numura cenzēšanas cenzors, par nožēlošanu, paziņo, ka šī ir viņa pēdējā diena darbā, jo viņš jau tiekot pārcelts uz citu dienesta vietu — Tērbatu.

Otrais cenzors ir pilnīgs pretstats pirmajam. Nostrīpo ievadrakstu, „Ko ēdīsim?“, kurā uz Vidzemes Gubernas Pārtikas Komitejas datu pamata bija attēlots patiesais stāvoklis pārtikas jautājumā. Cenzors piedraud rakstu nodot ģeneralkomando ieskatam, lai tas pārlicinātos par mūsu bīstamo politiku, kurū mēs dzenot pat pārtikas jautājumā; lai tad kara priekšniecība sperot pret avīzi tālākus soļus. Viņi, t. i. okupācijas varas vīri, jau gan zināšot, kas arī pārtikas jautājumā te uz vietas darāms. Vini par to gudrojot dienām un naktīm, telefons un telegraifs strādādot bez apstāšanās. Lai mēs nemaz nenākot ar savu žēlošanos par maizes trūkumu! Tās pašas dienas vēstulniekā cenzors nostrīpo šādu aizrādījumu lauku ziņotājiem: „Vēlama tagadējā lielā pārejas laikmeta apstākļu sīka apgaismošana.“ Rakstuiģi, kā dažs labs cenzors skatījās uz laikraksta uzdevumu! Nostrīpo arī jaunieceltā Valkas birģermeistara fon Sīversa sekošu raksturojumu: „Gan pēc tautības vācietis, viņš ir brīvs no šovinisma, kas, kā to dzīve mūsu zemē neskaitāmas reizes ir rādījusi, katru kopdarbību un saprašanas tautību starpā padara neiespējamu.“ Jāpiemetina, ka pret šo fon Sīversu no vecbaltiešu puses tūliņ tika ievadīta kampaņa un viņš bija spiests no birģermeistara amata atteikties. Par ofiċialo iemeslu bija uzdots tas, ka viņš dienējis pie „Iskolata“ kā tieslietu speciālists.

Par laimi, šis bārgais kungs ilgi nevalda: cenzē vēl tikai vienu — nākošo numuru.

Trešais un ceturtais cenzors nāk un iet ik pēc numura izcenzēšanas. Pie turmākā cenzora izdodas izdabūt cauri kaut arī ļoti saudzīgu kritiku par Kurzemes Zemes Padomi un viņas lēmumu, aizrādot, ka

latviešu tauta šinī iestādē nav taisnīgi reprezentēta, un tamdēļ šī iestāde nevar izteikt zemes balsi („Zemes labā“). Bet šī soļa sekas jūtamas jau nākošā dienā. Redaktors tiek citēts pie ģeneralkomando dēļ vakardienas ievadraksta. Tanī itkā esot rakstīts pret okupācijas varu. Ar redaktora paskaidrojumu, ka nekā tamlīdzīga rakstā nav, ka tanī vienīgi kritizēts Kurzemes Zemes Padomes sastāvs un apšaubītas viņas kompetences svarīgajos zemes jautājumos, ģeneralkomando dežurējošais majors apmierinājas. Viņš neesot pareizi ticis informēts no tām personām, kuŗas viņam raksta saturu atstāstījušas. Viņš pats latviski neprotot, bet pie viņa esot divi citkārtējie krievu dienesta ofiŗieri — baltieši, kuŗi „Līduma“ saturu atreferējot.

Tomēr cenzors, kuŗš minēto rakstu bija cauri laidis, jau pēc nākošā otrā numura — iet.

19. martā jau jauns cenzors, leitnants Köhns, pēc skaita piektais, bijušais „Hamburger Nachrichten“ redaktors. Zem šī cenzora izdodas izdabūt cauri rakstu „Latviešu kopējais mērķis“, kuŗā ir mēģinātas uzmet latviešu nacionālo centienu konturas.

Tāpat iziet cauri raksts: „Lieldienu ievadraksta vietā“, kuŗā „Līdums“, zīmēdamies uz Zemes Padomes lēmumu, saka: „Lai tiktu ievērota nevilgotā tautas griba — tas mūsu lieldienu sveiciens. Tikai tādai priekšstāvniecībai, kuŗa bauda tautas uzticību, ir vajadzīgā autoritāte“ — teica Vācijas valsts kanclera vietnieks fon Payers pie miera ratificēšanas reichstagā. Šiem vārdiem pilnīgi piekrītam un tikai jāvēlas, lai viņi tiktu arī dzīvē realizēti.“

To pašu domu izdodas izteikt kādā turpmākā ievadā „Mūsu stāvoklis“. „Veicināt nomierināšanos, tas ir viens no svarīgākajiem iemesliem, kamdēļ mums atļāva izdot avīzi, bet mēs pie zemes nomierināšanās visgalveniem līdzekļiem pieskaitām iespēju zemei izpaust viņas gribu. Tas ir vairāk, nekā dienišķas maizes jautājums. Bet kur viena augstāka šķira aizstāvēja otras, zemākas šķiras intereses, vai

kur bez tautas ziņas iecelti priekšstāvji tika nostādīti par tautas gribas izteicējiem — tāds stāvoklis bija iespējams 60-tos gados, bet ne tagad.“

Sāk pienākt pirmie raksti no oficialās puses, kuŗos dažādos jautājumos tiek izteikts okupējošās varas viedoklis, kuŗš nesaskan ar latviešu atklātības un redakcijas domām. Redakcijai tomēr bez grūtībām izdodas norobežoties no šādiem rakstiem ar piezīmi: „No oficialas puses mums piesūta nodrukāšanai tādu un tādu rakstu.“ Pirmais tāds raksts bija zem virsraksta: „Angļu meli“, otrs: „Angļu intrigas“.

Pārsteidzošā kārtā cenzors-redaktors strīpo laikrakstu apskatā zem virsraksta „Vācu uzvara mūsu zemē“ vietu, kuŗā „Dorpater Zeitung“ savā lieldienu ievadā 30. martā starp citu saka: „Lieldienu zvani šodien ir uzvaras zvani. Tie svin vācu uzvaru mūsu zemē, prieka uzvaru, mūsu ilgu uzvaru.“ Pie šīs strīpošanas cenzors piebilst: „Ja es pats nebūtu bijis redaktors, tad cits cenzors, protams, nekā strīpojamā vietā nemanītu, bet es zinu, kas aiz tās slēpjas.“

Atskatoties uz pirmā mēneša darbību, ir jāapstājas pie kādas psiholoģiskas parādības, kuŗa ir uzskatāma kā mantojums no pārlaistā lielinieku terora laika. Asiņu tvaikiem piesātinātais gaiss divu varu — lielinieku un vācu maiņas laikmetā iedzīvotājos bija radījis sevišķu atriebības un izrēķināšanās psiholoģiju. Sevišķi okupācijas varas pirmajās dienās laikrakstam atkārtoti nācās šinī lietā uzstāties kā mierinātājam mūsu pašu tautas nākotnes mērķu labā.

Jau otrā numurā „Līdums“ raksta ievadā: „Dzīves atjaunošana uz laukiem“: „Revolūcija cilvēkus ierāva kā mutulī; dažs tur ir gājis par tālu un nodarījis otram zaudējumus, par kuŗiem viņam tagad nāksies atbildēt, gan mantas ziņā, gan kriminēli. Vispārības labā būtu ieteicams — izlīgt miera ceļā. Piekāpties tam, kas zaudējumus ir cietis un neprasiť aci

pret aci, zobu pret zobu. Nevajag aizmirst, ka mums visiem nāksies dzīvot kopā un strādāt pie mūsu dzimtenes atjaunošanas. Nepazudināsim cits citu savas sarūgtinātās sirds dēļ. Mūsu tautas nelaime ir tik liela, ka viņas priekšā jāpazūd atsevišķa cilvēka bēdām. No paša un no tautas ciešanām lai mūs paceltu tā apziņa, ka pēc Lielās Piektās nāk Augšamcelšanās diena.“

Ievadā „Netiesāsim!“ laikraksts pa otrai reizei aizņem šo vārīgo tematu: „Tagad, kur negaiss pāri (pēc miera līguma noslēgšanas ar Krieviju) vienam otram var nākt prātā — atriebības domas. Lai tādas neaptumšo miera laikmeta ritu! Lai atmināties tikai 1905. gadu. Tad mūsu zeme arī daudz cieta no terora. Bet vēl smagākas ciešanas sagādāja izdarīšanās taisni uz personīgas atriebības pamata, šī terora pēclaikā... Tagadējā revolūcija, kuŗa pārgāja anarķijā, ļaužu prātus savilņoja vēl daudz lielākā mērā. Nav cilvēka mūsu zemē, kuŗš nebūtu mantojis kādu rūgtumu no nupat pārleistā... Mēs nedrīkstam sabiedrisko dzīvi saģiftēt ar izdarīšanās un atdarīšanās tieksmēm un sevišķi tādā veidā, kur šīs tieksmes tiek slepeni kultivētas. Tā ir zināma tautas rakstura vājība, kuŗa mums visiem liek ciest; kuŗa pat cittautiešiem kļūst nepatīkami uzkrītoša, cik tālu viņa no šiem cittautiešiem zināmos nolūkos netiek kultivēta. Cittautiešu ierēdņi, kas atklātākas dabas, ar nepatīkšanu atzīmē parādību, ka latvieši viņiem apņikstot ar savu tautiešu nodošanu un denuncēšanu. Tā ir verdzības laiku atlieka un kā tādai viņai nav vietas brīvības un kulturas laikmetā. Ja gribam būt brīvas Latvijas pilsoņi, tad mums vajag mācēt būt augstsirdīgiem arī pret mūsu visasākiem politiskiem pretiniekiem. Zināms, prakti noziedznieki nekur un nekādos apstākļos nepelna saudzību un par tādiem te nav runa... Izlīdzināšanās un piedošanas jūtas lai ir tas vienojošais, kas mūs pēc revolūcijas pieviltām ilgām un pēc anarķijas

trakulībām visus vestu pretī jaunai Latvijai, kāda tā mūsu idealā tēlojas.“

Jāaizrāda, ka okupācijas laikā Valkā, bez kaut kāda noteikta apvainojuma, acīmredzot uz denuncia-ciju pamata, apcietināja divus pazīstamus atklātības darbiniekus: kooperatoru un reizē Latviešu Pagaidu Nacionalās Padomes valdes locekli V. Siliņu un Vidzemes Zemes Padomes valdes locekli T. Līventālu. Pirmo visu vasaru noturēja cietumā Valkā, bet otro koncentrācijas nometnē — Rēvelē. Abu apcietināšana, liekas, tomēr būs vedama šādā vai tādā sakarā ar Latvijas patstāvības centieniem.

Raksturīgs mājiens izskan sekošā vēstulniekā „Liduma“ 17. marta numurā: „Vairākiem iesūtītājiem: Rakstot par lielinieku valdīšanas laiku Latvijā nevajag pārprast laikraksta uzdevumus: Tā pienākums ir tiesāt un nosodīt noziedzīgus darbus, bet nevis nodarboties ar personu uzrādīšanu. Noziedznieku dzīšanai ir sevišķas iestādes un cilvēki.“

8. aprīlī jau cits cenzors, ritmeistars Mechovs, pēc skaita sestais. Uz visu raugās ar lielu neuzticību. Jau pašā sākumā noskaidrojas, ka jaunajam cenzoram dots līdzīgs norādījums, neļaut izpausties laikrakstā Latvijas kā valsts jēdzienam. Atduras pie vārda Latvijas Nacionalā Padome (vārds bija nepareizi iespiests, jo patiesībā vajadzētu stāvēt — Latviešu Nacionalā Padome). Cenzors vispāri Latvijas vietā grib likt citu apzīmējumu, piemēram: Kurzeme, Vidzeme un Latgale, vai vislabāk — Baltija, bet nekādā ziņā ne — Latvija.

Pamanāms kāds slepens rikojums skolu lietās, jo nelaiž cauri aizrādījumus un sludinājumus par latviešu skolām.

11. aprīlī nostripo rakstu „Latvija“, kuŗā bija daudz statistiska materiala. Latvijas kā tādas nesot, uzsver cenzors; nevarot nemaz būt runa par Latvijas kā valsts iespējamību. Visā nopietnībā tiek apdraudēta pat vārda Latvija lietošana laikrakstā.

Nodaļas „Latvija“ vietā vajagot lietot citu nosaukumu. Kad paskaidro, ka vārds Latvija ir iegājis jau pat katra latviešu bērna apziņā, ka to vārdu ne-traucēti lieto arī Rīgā iznākošie laikraksti; ka iepriekšējo cenzoru laikā ir jau atļauti un cenzēti žurnāli „Latvijas Lauksaimnieks“, „Jaunā Latvija“; ka stripot vārdu Latvija nozīmētu tikpat kā mēģināt nostrīpot sauli vai zvaigznes no debesīm, tad cenzors mazliet apraujas un solās apjautāties. Pagaidām Latvijas vārds vēl — iet.

13. aprīlī kļūst zināms, ka šis stingrais cenzors, karjerists cauri un cauri pēc dabas, nāk augstākā amatā — par aprinča priekšnieku (Kreishauptmann). Jāaizrāda, ka šis cenzors vēl negrieza uzmanību, vai labāk sakot, viņš uz to no citiem nebija darīts uzmanīgs, ka „Līdums“ neapnicis rakstīja par bēgļu atgriešanās vajadzību, kas, kā vēlāk izrādījās, nebija vācu politikas interesēs: „Novadīt pēc iespējas visus bēgļus atpakaļ viņu agrākās dzīves vietās,“ raksta „Līdums“ 9. martā, „un novadīt pie tam tādā stāvoklī, lai viņi būtu spējīgi atkal sākt saimniekot, ir viens no šī brīža vissvarīgākajiem nacionāliem uzdevumiem. Daba necieš tukšumu — to ieņem cits.“ Nākošā numurā atkal tas pats temats: „Doma, ka latviešu bēgļiem no Krievijas ir visiem jāatgriežas atpakaļ, lai ir vadošā arī tagad“ („Līdums“, 10. martā). „Cik daudz nepārdomātas neprātības ir tiem, kuri vēl tagad dodas prom no dzimtenes un kuri negrib atgriezties atpakaļ! Ja mēs kā tauta paliekam pie zemes, tad mūsu nākotne ir droša. Vajag gribēt, tad arī varēsīm strādāt un celt savu nākotni. Dzimtenē ir mūsu laime. Uz māju mūs dzimtene sauc!“ („Līdums“ 12. martā). Atsaukdamies uz vācu plāniem par jaunu saimniecību dibināšanu Baltijā, „Līdums“ 26. martā atbild: „Mēs no tam taisam slēdzienu — visiem līdz pēdējam jāatgriežas dzimtenē, lai varētu paturēt savas saimnieciskās pozīcijas. Ne tikai paturēt — ir

jārada arī jaunas priekš bezzemniekiem!

Cenzora Mechova pēcnācēja laikā groži atlaižas vajīgāki un dažas dienas pēc kārtas dabū redzēt dienas gaismu daži principieli raksti. Piemēram, „Ne šķiru politiku, bet tautas intereses,“ kur vārdā tiek saukti tie latvieši, kuŗi prasidami neaprobežotu monarkiju Baltijā ir vāciskāki nekā paši vācieši. Kā Zemes Padomes negatīvs novērtējums ir uzskatāms raksts „Latvju Nacionalais Centrs“, kuŗā par tādu atklāti tiek apzīmēta Nacionalā Padome. Šī raksta parādīšanās atklātībā rīdzeniekus pārsteidz: tas liecinot par lielu preses brīvību te Valkā, par ko Rīgā nevarot ne sapņot. Protams, drīzi šī „brīvība“ kļūst par „sapni“ arī priekš Valkas.

Atbildot uz vācu meklēšanos pēc piedienīga nosaukuma jaunajai Baltijas hercogistei, „Līdums“ sarakstiski piezīmē: „Mums, latviešiem, pie šim „kristībām“ nav ko piedalīties, jo mums ir nodibinājušies divi nosaukumi — *L a t v i j a* priekš Latvijas daļas un Baltija kā provinču vispārējais nosaukums. Latvijai ir jābūt patstāvīgai, nedalītai — tas ir latviešu nacionālo centienu gala mērķis, kuŗš paliek nesatricināms visās apstākļu pārvērtībās un šī nacionālā doma ir visus latviešus kopā saturošais cements.“

Priekš tā laikmeta raksturīgs ir ievads „Līduma“ 14. marta numurā: „*N e p r e t* inteliģenci, bet *k o p ā* ar to!“ Rakstā teikts: „Politiskās partijas nedarbojās, sabiedriskās organizācijas tāpat. Tīri praktiskais vien uz dienas kārtības. Inteliģence paliek itkā normalē. Bet taisni tādos apstākļos rodas mūsu jaunā zemes iekārta. Pie tās radišanas, kā redzams, būs vārds līdzī sakāms vairāk praktiskam lauksaimniekam nekā inteliģentam. Tas pirmajam uzliek sevišķu atbildīgu pienākumu savai tautai pretīm. Kā būs uzturēt ciešus sakarus praktiskam darba rūķim ar vadošo inteliģenci, tur mums labu piemēru dod *i g a u ņ u* zemnieks. Visās apstākļu pārvērtībās viņš savus soļus saskaņo ar savu politisko vadoņu un nacionālās inteliģences domu, vienalga, lai arī tie

acumirkli aktivi nevarētu līdzī darboties. Visi mēģinājumi celt praktiskā zemniekā neuzticību pret nacionāli domājošo inteliģenci var būt visu citu, tikai ne pašas tautas interesēs. Tamdēļ pret šo mēģinājumu jāizturas ar pienācīgo uzmanību un kritiku.

1. maijā iestājas amatā devītais cenzors pēc kārtas, leitnants Ēlermans, persona, kuŗa laikraksta darba gaitā spēlēja lielu lomu uz ilgāku laiku, tikai par nožēlošanu — sliktā nozīmē. Vispirms grūtas dienas piedzīvo garāks, vairākiem numuriem domāts raksts „Nacionālais jautājums“, kuŗu cenzura tulko vācu valodā, apspriež pašu starpā, un pēdīgi sūta uz Tērbatu uz A. O. K. 8. Pa daļām raksts atnāk atpakaļ ar strīpojumiem un par visām lietām ar lielu novēlošanu. Iestājoties darbā minētais Ēlermans uzsver savstarpējas pretimnākšanas un saprašnās vajadzību, bet tas tikai ārēji. Otrā dienā cenzors paziņo, ka ar redaktoru gribot personīgi izrunāties galvenās preses valdes priekšnieks Tērbatā, kuŗam esot daudz kas sakāms pret „Liduma“ virzienu. Šis cenzors gribēja, lai katru okupācijas varas nevēdzību uzņemtu par labu. Piemēram, vācu okupācijas vara bija sākusi izdot žurnālu vācu un latviešu valodā ar ilustrācijām. Šis darbs bija tik uzkrītoši nemākulīgs un kļūdainis, ka „Lidums“ uzraksta šādu kritiku:

„Baltische Illustrierte Zeitschrift“ pirmais numurs mums nācis rokā. Viņš nes mums daudz pārsteigumu ar savas sastādīšanas pāviršību. Mūs kā latviešus interesē visvairāk t a s l a t v i s k a i s, kas žurnālā ir gribēts dot. Un te nu atduramies uz nevēdzīgi sakropļotu latviešu valodu. Te tikai daži piemēri no latviešu parakstiem zem nobildējumiem: „Divi panji Zchaules tirgus laukumā“. „No lieliniekiem izbēguži zemnieki griešas atpakaļ atsvabadinātā tēvas semī“, „Angļu augstgrātība kurus Buru karā“, „Officiēru noga-

lišana Viborgā, „Kā Franči Vācu varonu Kappus posta, „Drošas pozīcijas klinta šķēlumā.“

Avīzes izdevēji pirms laikraksta iznākšanas reklamējās starp citu: „Ar šo avīzi domāts veicināt interesi un prasānu priekš vietējām zemes valodām. Joprojām ar to nodomāts izplatīt Vācijā pareizus ieskus par Baltijas savādībām, kulturu un zemes jaukumiem... Tādā kārtā avīze domāta kā tilts no Baltijas uz Vācijas valsti.“

Ar labu gaumi, saprašānu un interesi priekš vietējām tautībām, saka „Līdums“, tāds laikraksts tiešām varētu daudz ko darīt augšējā mērķa sekmēšanai. Bet augšā pievestie piemēri skan kā izsmieklš šai reklamai. Ar šādu latviešu valodas bojāšanu „veicināt interesi uz vietējām valodām“ un „izplatīt Vācijā pareizus ieskus par Baltijas kulturu“ var iedomāties vai nu vienīgi bīstama naivitāte, vai nosodāma ļaunprātība. Katrā ziņā, tā ir nevēriba pret latviešu valodu un latviešu kulturu un ar tādiem paņēmieniem panāk nevis latviešu tuvināšanu Vācijai, bet pavisam ko citu. Vai sevišķi tagad ir vietā ļaut vaļu veikalniekiem, kuŗi, spekulējot uz pašu latviešu lasītāju pabalstu, izplata nepareizus ieskus Vācijā par Baltijas, šai gadījumā par latviešu kulturu un latviešu valodas „savādībām“?

Cenzors šo kritiku pirmo reizi nostrīpo. Pēc dažām dienām kritika mikstinātā veidā tiek cenzoram pa otram lāgam likta priekšā. „Ach, Sie erleichtern mir garnicht mein Amt!“ ar šādu neapmierinātu piezīmi cenzors arī otrai redakcijai velk strīpu pāri. Tikai ar lielām pūlēm cenzors piedabūjams pie tā, ka atsauksmi laiž cauri, nolaižot visas asākas vietas. Cenzors savu izturēšanos aizbildina ar to, ka viņš rakstu viņa pirmatnējā redakcijā piesūtīšot minētās vācu lapas izdevējiem un ar to mērķis būšot sašniegts.

Tāpat šis cenzors nelauj pat avīzes feljetonā zoboties par „Rīgas Latviešu Avīzēm“ un Fr. Veinbergu, ne arī par viņam radniecīgām „Baltijas Ziņām“ un to līdzizdevēju A. Krastkalnu, jo tās esot vāciem draudzīgas avīzes.

Ziņojumā no Limbažiem nostrīpo šādu vietu: „Par pievienošanas Vācijai bija arī Limbažu pilsētas dome, tikai domnieki Done un Ozoliņš bija taisījuši iebildumus, prasdami Latvijas autonomiju, kāda autonoma sastāvdaļa tad lai stātos sakaros ar Vāciju. Šis iebildums nav ticis ievērots.“

Uzstāda prasību, ka redakcijai no oficiāli iesūtītiem rakstiem nav brīvi norobežoties. (Jaunajos apstākļos redakcija izpalidzas tādā kārtā, ka maskējami uzspiestos rakstus ielauž oficiālā daļā, pirms avīzes redakcijas teksta).

Šī cenzora laikā noskaidrojas kāda raksturīga lieta. Vācu vietējie šovinisti ir tik tālu aizrāvušies savu nodomu izpaušanā, ka pat kara iestādes to vairs neatzīst par ērtu: viņām pašām paliek neveikli. Dr. Serafima lapā „Dorpatier Zeitung“ parādījās raksts „Gedanken über die baltische Zukunft“ (Raksts bija apzīmēts ar „I“, tā tad bija sagaidāms turpinājums), kurā ar apbrīnojamu vaļsirdību bija izteikti pārvācošanas centienu gala mērķi. Ja Baltijas hercogistes gribot tiešām pārvērst par vācietības aizsargu valni, tad zemes vāciskais raksturs eot nodrošināms pašā zemes satversmē. Tanī esot jānosaka, ka valsts un amata darīšanu valoda ir vācu valoda. No šīs prasības izvešanas neesot ko baidīties, jo bez drosmes un uzņēmības nekāda politika nesekmējoties. Ne par kādu cenu nedrīkstot uzstādīt un turēties pie principa, ka skolās mātes valoda lai būtu mācības valoda. Vispārējam principam esot jābūt tādām: Skolas mācības valoda ir vācu! Kas pieņem šos pamatprincipus, vienīgi tos arī no nevāciem var uzskatīt kā līdztiesīgus politiskā ziņā. Tā tad: nevis valodu un kulturu pari-

tate (vienlīdzība), bet lojalu valsts pilsoņu paritāte. Tāda ir vācu politikas būtība.

Redakcija ar lielu interesi gaidīja raksta turpinājumu, bet, kā par brīnumu, tas nenāca. Tamdēļ, nenogaidījusi raksta beigu, redakcija gribēja iepazīstināt arī latviešu lasītājus izvilkumā ar šī raksta saturu, bet cenzors to — nostrīpoja. Toties nākošā dienā redakcijai no oficiālas puses tiek piesūtīts šāds paskaidrojums, kas noskaidro arī raksta beigu izpalikšanu minētā vācu avīzē: „Kādā Vidzemes laikrakstā (ar nodomu netiek minēts laikraksta nosaukums) pirms dažām dienām parādījās raksts zem nosaukuma „Domas par Baltijas nākotni,“ kurā tiek pārrunāti soļi pret latviešiem un igauņiem un arī daži ģermanizācijas līdzekļi. Pamata prasība ir — vācu mācības valoda visās skolās, arī tautskolās. Kā mēs no pienācīgām militārām iestādēm uzzinājām, militarārvalde stāv tālu no šī artikleļa. Viņa taisni stāv par mātes valodu, kā tas praktiski ir pierādījies Rīgas guberņas skolu ierīkošanā. Ari latviešu un igauņu valodu tiesības tiesu iestādēs, kā esam dzirdējuši, militarārvalde pabalstīšot.“

Rakstā „Ukraina un Austrumu jautājums“ cenzors strīpo vietu: „Noteikti redzams tikai tas, ka acumirkli patiesi politisks iespaids Vācijā ir baltiešiem un citām — nevācu, agrākām krievu tautas daļām, kuŗas ar sekmēm mēģina vācu varas kungiem ieglamot savas privātās vēlēšanās un privātās intereses.“ (Raksta autors Georgs Bernhards „Vossische Zeitung'ā“).

13. maijā cenzoram uznāk ārkārtīga neuzticība pret dzeju, kāda neuzticība nemitas arī pie turpmākiem cenzoriem, gandrīz visā okupācijas laikā. Strīpo A. Saulieša pazīstamo dzejoli „Ceļmalas koki“, kuŗš nobeidzas ar vārdiem: „Dievs žēlo, Dievs žēlo to bēdu pusi, Bads, Mēris un Nāve kur pāri ies!“ Neko nelīdz redaktora aizrādījums uz datumu zem dzejoļa: „Novembrī 1917. g.“, dzejolis tomēr pēc cenzora pārliecības esot mērķēts uz vāciešiem (Šis dzejoļu cikls bija jau drukāts Pēterpilī „Tautā“ 1918. g.

janvara mēnesī, tikai „Tautas“ ceturtais, pēdējais, numurs vairs neparādījās atklātībā).

21. maijā iesākas siksta cīņa pret svešu domu uztiepšanu. Cenzors vairs ne par ko negrib atļaut oficiāliem piesūtiem rakstiem likt priekšā: „Mums piesūtīts nodrukāšanai sekošs raksts.“ Redakcija ar to neapmierinājas un avīzes izdevēju sapulcē tiek taisīts lēmums, ka redaktoram un administratoram ar memorandumu jābrauc uz Tērbatu, uz galveno preses pārvaldi. Labāk ar godu mirt, nekā ar negodu dzīvot.

22. maijā Ēlermans redakciju pārsteidz ar priecīgo ziņu, ka viņš šodien cenzē pēdējo reizi. Viņš tiekot pārcelts uz augstāku amatu: Tērbatā pie galvenās preses valdes. Bet viņš joprojām būšot ikdienas cītīgākais „Liduma“ lasītājs.

25. maijā pa īstā cenzora prombūtnes laiku vietu izpilda pilsētas priekšnieks, majors Levins. Omulīgs kungs, neko nestrīpo, bet grib, lai visu pār-groza no kritizējošā uz piekrītošo, no negācijas uz apstiprinošo. Piemēram: Neiet tā: „Iedzīvotāju stāvoklis patlaban uz laukiem ir traģisks ar to, ka visiem ir atņemti ieroči“; vajagrakstīt: „Iedzīvotāju stāvoklis patlaban uz laukiem ir traģisks ar to, ka visiem bijuši jāatņem ieroči.“

31. maijā cenzors, redzēdams, ka no avīzes puses ir noteikta pretestība pret svešu domu uzspiešanu, solās arī no savas puses spert soļus Tērbatā, pagaidām atļaudams uzspiežamiem rakstiem likt priekšā: „Mums piesūta nodrukāšanai šādu rakstu.“

1. jūnijā Fr. Vitoliņa rakstā „Latviešu teatŗa 50 gadu svētkos“ strīpo vietu: „Šī ir vienīgā zvaigzne tagadējā naktī, vienīgais ugunskurs, kurš var sasildīt izmocīto sasalušo tautas dvēseli. Vērsīsim savas cerību un ilgu pilnās acis uz Zilo kalnu, gaidīsim no turienes savu pestīšanu.“

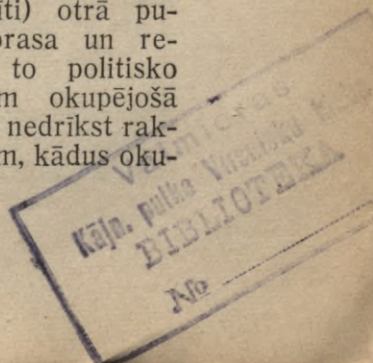
Cenzurai tomēr iziet cauri Latviešu Teatŗa jubilejas novērtējuma raksts (autors x-x — Edm. Freyvalds), kurš nobeidzas sekoši: „Piecdesmit pirmo gadu uzsākot, lai latviešu teatŗis dod sev solījumu,

padarīt skatītājus arī par d o m ā t ā j i e m: lai katra izrāde būtu ne tikai skati priekš acīm, bet dziļš pārdzīvojums, atklājums garam. Tad latviešu teātris varēs saukties par aicinātu kulturas veidotāju un tautas audzīnātāju iestādi.“

2. j u n i j ā. Redakcija pūlas reaģēt uz katru okupācijas varas uzspiestu rakstu. Tā, piemēram, ziņojumā no Vecsalacas rakstīts par baroneses nelikumīgi uzliktām klaušām. Uz to oficiāli tiek piesūtīts pretraksts, jo korespondence varot modināt zemē nemieru. Redakcija pie pretraksta taisa piezīmi, ka viņa pūlēsies ievākt papildu ziņas no sava pastāvīgā korespondenta. To atļauj (vēlāk tamlīdzīgas lietas vairs nebij iespējamās).

3. j u n i j ā jauns cenzors, leitnants Jaehningens, pēc skaita d i v p a d s m i t a i s. Tas pamazām iedzīvojas labi savā amatā, grib sadzīvot ar abām pusēm, bet pēc ilgāka mēģinājuma ir spiests sagrauzts atstāt savu amatu. Izlaiž cauri jau agrāk nostrīpoto rakstu „Latvija skaitļos“. Paziņo, ka par latviešu skolām nav brīv sniegt nekādu aizrādījumu: vajagot atļaujas no augstākās priekšniecības. Pat ja par to grib aizrādīt vēstulniekā, arī neiet. Piemēram, strīpo vēstulniekā: „P. D. Valmierā. Ziņojumi skolu lietās nokavējas un bieži vien izpaliek — ne aiz redakcijas vainas.“

6. j u n i j ā no Tērbatas, no galvenās preses valdes, ierodas redakcijā citkārtējs cenzors Ēlermans, preses valdes uzdevumā nokārtot attiecības ar „nacionāli-progresīvo, pret vācu varu un Zemes Padomi opozīcijā stāvošo „Lidumu“, kā to Ēlermans sarunā pats atestē. Pēc garākas sarunas, kuŗa tika vesta starp Ēlermani un tagadējo cenzoru Jaehningenu vienā un redaktoru un no izdevēju puses avīzes administratoru (M. Gailīti) otrā pusē, vienojas uz sekošo: Cenzura prasa un redakcija sola neko nerakstīt pret to politisko stāvokli, kādu te uz vietas ieņem okupējošā vara un Zemes Padome; tāpat arī neko nedrīkst rakstīt pret tiem saimnieciskās dabas soļiem, kādus oku-

pējošā vara Baltijā uzsāk. Otrā puse apsola, rēķinoties ar „Liduma“ kā liberāla laikraksta stāvokli, 1) neuzspiest viņam svešu domu, kā tas ir mēģināts līdz šim, bet no cenzuras iesūtāmiem rakstiem atļaut redakcijai norobežoties ar attiecīgu piezīmi: 2) tādus rakstus, kas redakcijas stāvoklim pretī runātu, piesūtīt pēc iespējas retāk, 3) atļaut šajos rakstos atsevišķas vietas mikstināt pēc redakcijas ieskata, iepriekš vienojoties ar cenzoru.

11. jūnijā un iepriekšējā dienā redakcijai palaimējas izdabūt cauri pāris vērtīgākas lietas. Ievadā „Patiesība par Baltiju“, tiek ņemts stāvoklis pret nekautrīgo rīkošanos Baltijas zemes reprezentēšanā tā sauktā Vidzemes-Igaunijas izstādē Berlinē 15. jūnijā. Laikrakstu apskatā iziet cauri ziņa, ka no Ober-Ost apgabala tomēr izved uz Vāciju lopus etc. Tā reizēm paspīd cauri patiesība, ko cenzoram uzdots rūpīgi slēpt.

12. jūnijā pēc ilgākas pārbaudes A. O. K. 8. Tērbatā caur cenzoru pienāk rakstisks paziņojums, ka Annas Brigader divi dzejoļi: „Ticība“ un „Tā šaubas teic“ n a v atļauti iespiešanai, jo tie varot izsaukt pārpratumus (da die Gedichte leicht zu Mißdeutungen Anlaß geben können).

„Par pašu cenzoru Jaehningenu jāsaka tikai labs, tā avīzes redaktors atzīmē savās piezīmēs 10. kopdarbības dienā, viņš cenšas avīzes labā, riskēdams pats ar savu karjeru. Daudzos jautājumos nostājas pilnīgi uz redakcijas viedokļa, kas ir pretējs viņa priekšniecības viedoklim. Tā, piemēram, tam izteikts pārmetums par raksta „Latvija skaitļos“ caurlaišanu. Ja tas vispār bijis caurlaižams, tad tikai ar piezīmi, ka Latvijas patstāvība nav realizējama, ka Latvija ir iespējama tikai pieslejšoties vienai no lielvalstīm, kurai — par to nevarot būt divu domu. Tāpat piezīme cenzoram izteikta itkā par redakcijas tendenciozas piezīmes caurlaišanu, ka Rīgas vācu sabiedrība nav pabalstījusi Latviešu Palīdzības Komitejas kolekti. Cenzors pats stāv uz tā viedokļa,

ka tāda piezīme ir bijusi istā vietā, jo tamlīdzīga izturēšanās no vācu puses nepieļaujama.

13. jūnijā redakciju apmeklēja galvenās preses valdes priekšnieks no Tērbatas, cenzora un viņa priekšgājēja, tagad sevišķi piekomandētā Ēlermana pavadībā. Diezgan plaši tiek pārrunātas attiecības starp avīzi un okupējošām iestādēm. Sarunām viscauri samierinošs raksturs. No priekšniecības puses izmanāma vēlēšanās cieto, no neuzticības iedvesto režīmu mīkstināt, ja tikai viņiem būtu pilnīga pārlicība par avīzes lojalitāti. Piemēram, dzejoļu stingra cenzēšana pa lielākai daļai notiekot taisni aizdomu dēļ, ka tur slēpjas kaut kas divdomīgs, jo viņu saturs tulkojumā ne katru reizi ir pilnīgi precīzi izsakāms. No redakcijas puses tiek aizrādīts uz asi pretrunīgo stāvokli starp uzspiestiem oficiāliem rakstiem un dzīves īstenību. Tē vārigākie jautājumi ir: ģermanizācija, kolonizācija un rekvizīcijas, sakarā ar produktu resp. mantu aizvešanu no šējienes. Cieši tiek vēl reiz apgalvots, ka viss tas neesot okupējošās varas politikā, ka, ja kas te tiktu grēkots, tad tikai aiz zemāko organu vainas, eventueli rīkojumus pārprotot. Informācija par tamlīdzīgiem gadījumiem caur preses valdi, bet ne caur avīzi, esot visai vēlama. Pēc tam attiecīgi rīkojumi neizpalikšot, ja pārliecināšoties par nelikumību pielaišanu. Galvenais — lojaliem vajagot būt! Viņi negribot un tas nebūtu bijis arī mūsu labā, ja te, ārpus Rīgas, būtu jākoncesionē vēl kāda avīze, konservatīva, kā tas esot Rīgā un pēc kādas tiekot lūgts arī te. Ar viņiem būtu tikai vēlams, lai „Līdums” kā nacionāl-progresīvs opozicionēls orgāns, bet tomēr pilnīgi lojāls, varētu pietiekošā mērā izpildīt laikraksta uzdevumu pie zemes nomierināšanas. Šādā garā noslēdzas sarunas ar abpusīgi izteiktu vēlēšanos par lielāku savstarpēju uzticību.

Sarunu labvēlīgais iespaids liekas būt manāms ilgāku laiku, veselu nedēļu, bet te 21. jūnijā no Tērbatas pienāk pavēle, kuŗa arī pašu cenzoru manāmi apbēdina: redaktoram cieši piekudināms nelietot

vārdu Latvija. Cenzors uz lūgumu tomēr atļauj pagaidām vēl vārdu lietot, pieprasot paskaidrojumu par šī vārda nozīmi, kuŗš tad tikšot izlietots lietas noskaidrošanai galvenāpreses valdē. Šinī gadījumā cenzors pats jau ierunājas, ka viņš laikam iešot prom no Valkas. Cenzors neslēpj, ka viņa uzskati nesaietas ar priekšrakstiem no augšas; šie pēdējie runājot vācu un vietējo iedzīvotāju savstarpējām attiecībām par sliktu.

Uz 23. jūniju cenzors citēts uz Tērbatu. Sajūtami spaidi uz pašu cenzoru no viņa priekšniecības. Nervozā stāvokļa dēļ cieš arī avīzes Jāņa dienas numura saturs. Neierauga dienas gaismu zobgalīgās „Jāņu dziesmas“:

(„Citam konjaks, citam cheres,
Citam dzidris šampanietis;
Jāņu dienu svin kā bēres
Tukšās mājās daugavietis.“)

Okupācijas gadā Jāņi pavisam izputēja. Vispirms jau sajukums iznāca jaunā kalendara dēļ: pirmā gadā nebija vēl nekādas skaidrības, vai svētīt pa vecam, vai pa jaunam. Bez tam pat „Lidumā“ gluži atklāti tika uzsvērts, ka „šogad moraliski nepieklājīgi ir svinēt Jāņus kā prieka svētkus, viņi jāsvin kā nācijas palīdzības svētki. Jāatsakās no personīga Jāņu prieka, ziedojot savu artavu par labu Latviešu Palīdzības Komitejai Valkā priekš trūkumcietējiem.“

„Lidumā“ Jāņu dienas numurā par svētkiem vēsta vienīgi sekošs īss paziņojums lasītājiem: „Tā kā pēc jaunā kalendara šinī pirmdienā ir svētku diena, tad nākošais „Liduma“ numurs iznāks trešdien, 26. jūnijā.“ Bez tam cenzurai cauri izgājis vienīgi tāds Bērtuļu Jāņa dienas pants, kā:

„Ciema ļaudis saldi dzēra
Brūnu alu, brūnu kandžu.
Jods tos miežus, rudzus spēra,
Ja es nepiedzeros, Andžu!“

Preses nodaļai Valkā uz tās pieprasījumu redak-

cija 22. jūnijā piesūta šādu paskaidrojumu par vārda „Latvija“ nozīmi:

„Latvija ir mazāk teritoriāls, nekā tīri etnogrāfisks jēdziens. Viņš aptver latviešu tautības jēdzienu ar visām viņas īpatnībām. Zem vārda „Latvija“ saprotama ne tikai no latviešiem apdzīvojamā Baltijas daļa, ieskaitot Latgali, bet arī visas kolonijas Krievijā vai citās valstīs un pasaules malās — ar vārdu sakot, zem šī vārda saprotama visas latviešu tautas kopība.

Šis apzīmējums jau ir pārdzīvojis vissmagāko rucifikāciju carisma laikā, un ja viņu tagad kā kādu bīstamu parādību noliegtu, tad to visa latviešu tauta sajustu kā smagu nepelnītu pārestību un netaisnību.“

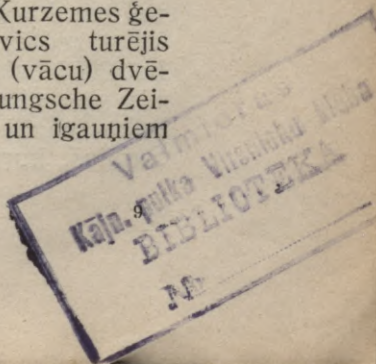
Neskatoties uz paskaidrojumu, v i e t ē j ā preses nodaļa un cenzors nekā nevar darīt vārda Latvijas atļaušanu. 26. jūnijā šo vārdu kā nodaļas virsrakstu strīpo, jo tas t e iegūstot teritoriāla jēdziena nozīmi, pie tam taisni valsts nozīmē. Tekstā gan atļauj viņa lietošanu.

28. jūnijā cenzors starojošu seju paziņo priecīgo ziņu, ka uz augstākās kara priekšniecības rīkojumu vārds „Latvija“ atkal stājas savās agrākās tiesībās. Cenzors pats ar gandarijumu atzīmē, ka viņa pūles šinī lietā nav bijušas veltas. Bez redakcijas paskaidrojuma šai lietā, uz Tērbatu ticis nosūtīts arī mācītāja K. paskaidrojums par šo vārdu.

28. jūnijā cenzors ar sašutumu strīpo un nodod nosūtīšanai uz Berlīni attiecīgai iestādei sekošu rakstu:

„Kurzemes ģenerālsuperintendents Dr. Bernevis par latviešiem un igauņiem.

Pirmdien Berlīnes universitatē Kurzemes ģenerālsuperintendents Dr. Bernevis turējis priekšlasījumu par baltiešu tautas (vācu) dvēseli, kurā pēc „Königsberger Hartungsche Zeitung“ atstāstījuma par latviešiem un igauņiem nodevis žādu raksturojumu:

„Ir nepareizi pārnest vācu baltiešiem latviešu un igauņu apspiešanu. Šie cilvēki, kuri nav nekādas tautas, bet tikai ciltis, ir labprātīgi pārvācojušies, lai būtu viņiem iespējams pacelties augstāk attīstībā. Latviešu zemnieku valoda nebija pietiekoša domu izmaiņai par garīgām lietām.“

Vācu avīze priekšlasījumu nosauc par lielsku (prachtvoll), kuŗam bijusi trokšņaina piekrišana.“

Šo ziņu „Lidums“ gribēja pasniegt saviem lasītājiem kā ilustrāciju par dažu vācu aprindu neiecietību. Cenzors to nostrīpodams ziņo, ka tieši uz viņa ierosinājumu tiekot pie Berlīnes iestādēm gādāts, lai Vācijas laikrakstiem tiktu vilktas robežas šovinismā. Cenzors ir pilnīgi redakcijas uzskatos, ka ar tādiem rakstiem kaitē tik daudz, ko pat vācu karaspēka uzvaras nevarētu labot.

Okupācijas laiku raksturojoša ir Dzērbenes mācītāja Ohzolina lieta, kuŗa diezgan bieži aizņēma „Liduma“ slejas un par kuŗu vēl biežāki iznāca sarakstīties ar preses pārrauga iestādēm. Lieta sekoša.

8. maijā „Lidumā“ parādījās ziņojums no Dzērbenes par agrāko mācītāju Heinrichu Ohzolinu, kuŗu krievu valdība pirms 2 gadiem izsūtīja uz Irkutsku un par kuŗu tagad draudzē pienākušas ziņas, ka tas nu domājot atgriezties savā vietā. Draudze, nevēlēdamās Ohzolina atgriešanos, sūtījusi pie vietējā komandanta delegāciju ar lūgumu novērst Ohzolina ierašanos atkal draudzē. Ar komandanta atļauju izdarīta draudzes locekļu aptauja un šis anketas rezultāts bijis tas, ka no 3000 atbildēm tikai 41 vēlas redzēt mācītāju Ohzolinu savā agrākā vietā, bet 2901 balss taisni prasa mācītāja Ohzolina aiziešanu. Pa Ohzolina prombūšanas laiku mācītāja vietu Dzērbenē izpildījis kandidāts Skujiņš, kuŗu draudze bija stipri iecienījusi. Sku-

jinš tomēr bija nodomājis no draudzes aiziet un 28. aprīļa svētdienā bija nolīcis atvadišanās dievkalpojumu. Bet piektdien, 26. aprīlī, piepēši bija atgriezies agrākais mācītājs Heinrichs Ohzolings un, atņemdam Skujiņam baznīcas atslēgas, bija nolīdzis Skujiņam noturēt jau izziņoto atvadišanās dievkalpošanu. Kad svētdien baznīcā Skujiņa vietā parādījies bijušais mācītājs Heinrichs Ohzolings, draudze aizgājusi no baznīcas. Baznīcā palicis tikai ērgelnieks (kā amata persona), kāds skolotājs un ap 10 vecu sieviņu.

Mācītāju Heinrichu Ohzolu nu okupācijas vara ņēma savā aizstāvībā. Ohzolings ne vairs personīgi, bet caur A. O. K. 8. „Pressestellei“ 20. jūnijā piesūtīja „Lidumam“ izskaidrošanās rakstu ar piezīmi, ka pēc viņa šai lietā citam vārdu vairs nevar dot. Redakcija pret tādu prasību ceļ ierunas un Ohzolinga lietā iesniedz „Pressestellei“ garāku paskaidrojumu dēļ nosūtīšanas A. O. K. 8. Tamdēļ cenzors pagaidām atliek raksta iespiešanu, bet 29. jūnijā pienāk rakstiska pavēle Ohzolinga paskaidrojumu iespiest un tālāku polemiku nepielaist. Jāpiezīmē, ka Heinrichs Ohzolings tomēr Dzērbenes-Drustu draudzē par mācītāju nepalika, bet 29. septembrī viņu kā konsistorijas ieceltu un kara pārvaldes apstiprinātu mācītāju ievēda Ziemeļ-Rūjienas draudzē.

Šī samērā sīkā lieta labi raksturo toreizējos preses apstākļus.

Kā zināms, jau 17. jūnijā bija izdots Ludendorfa rīkojums kolonizācijas lietā. Sakarā ar to ārzemes laikrakstos parādījās plaši komentāri šai jautājumā, uz kuriem atsaucās arī Rīgas laikraksti. To pašu mēģināja darīt arī „Lidums“, ļoti mīkstā veidā izteikdamies pret kolonizācijas nodomiem, bet te viņam tika vilktas cietas robežas.

4. jūlijā nostrīpo pat visas preses atsauksmes kolonizācijas lietā. Kad redaktors aizrāda, ka Rīgas laikrakstiem tas atļauts, nāk lakoniska atbilde: „Rīga ist für uns nicht maßgebend.“

13. jūlijā strīpo pārdrukājumu no Rīgas laikrakstiem, ka noraidīts Latviešu Izglītības Biedrības lūgums skolu valdei, piešķirt šīs biedrības vidusskolām atklāto skolu tiesības. Acīmredzot, uz Ēlermana iniciatīvi visi raksti skolu lietās, gan principiālas dabas, gan arī īsi paziņojumi, un pat sludinājumi, ilgāku laika sprīdi tika piesūtīti ģeneralkomando. 16. jūlijā no turienes pienāk paskaidrojums, ka tas vairs turpmāk nav vajadzīgs, pēc kam cenzoram šī ziņa kļūst brīvākas rokas un tas izlaiž agrāk atlikto rakstu par augstākām latviešu skolām, tanī strīpojot tikai sekošu vietu: „Ar gandarījumu jāmin tā vienprātība visos politisko uzskatu virzienos, ka mūsu skolai visās viņas pakāpēs ir jābūt — l a t v i s k a i.

23. jūlijā redaktors atzīmē: Dzirdami jau mēģinājumi aizdabūt cenzoru Jaehningenu prom no Valkas. Tas būtu ļoti nožēlojami, ja tādi mēģinājumi izdotos. Pateicoties tagadējā cenzora iecietībai vien ir iespējams laikrakstam kaut cik elpot.

7. augustā redakcija ar cenzora ziņu nosūta uz Tērbatu preses virsvaldei garāku rakstisku memorandumu, kurā attēlo laikraksta neciešamo stāvokli zem pastāvošiem cenzuras spaidiem. Memorandumā vispirms aizrādīts, ka redakcija neredz to pretīmnākšanu no preses virsvaldes puses, kāda pēdējā apspriedē apsolīta. Starp daudz un dažādiem jautājumiem, par kuriem vai nu rakstīt pavisam ir noliegts, vai arī tas ir atļauts ļoti ierobežotā mērā, ir divi vissvarīgākie, kuri latviešiem ir vairāk nekā dieņišķa maize, un tie ir — kolonizācijas un skolu jautājumi. Taisni no šo divu jautājumu izšķiršanas vienā vai otrā virzienā atkarājas mūsu tautas eksistence un visas zemes labklājība. Memorandumā, aizrādīdams uz kļūmīgo situāciju, ka par kolonizācijas jautājumu var samērā brīvi izteikties Rīgas prese, no kuŗas ziņas izplatās arī vietējā sabiedrībā, vārdu pa vārdam saka sekošo: „Šīs kolonizācijas būtība un viņas tālākās konsekvences latviešu sabiedrībai ir skaidras. Ir pats par sevi saprotams, ka šis apstāklis augstākā mērā uztrauc prā-

tus, jo viņš izsauc bažas par tautas nākotni. Ja nu tas preses organs, kuram jāizsaka latviešu tautas pamatšķiras — zemniecības domas, savās slejās šinī jautājumā mierīgā lietišķā kārtā varētu atklāt domu apmaiņu, tad tas pēc mūsu ciešas pārliecības varētu darīt tikai nomierinošu iespaidu uz ļaužu prātiem, jo atklātība šādā domu apmaiņas iespējamībā ieskatītu militarās varas tolerantu izturēšanos. Tagad, turpretīm, iedzīvotāji var taisīt pretēju slēdzienu, ja viņi redz, ka konservatīviem laikrakstiem ir dota iespēja arī kolonizācijas jautājumos izteikt savas domas, bet liberalajam laikrakstam tas ir liegts. Ar to lasītāji var nākt pie maldīga ieskata, itkā militarpārvalde nostātos tā uzskata pusē, kuram zemē nav nekādas piekrišanas.“

„Skolu jautājums ir tikpat svarīgs, ja vēl ne svarīgāks, tā memorandumā turpināts. Mēs esam pārļaiduši rusifikācijas laika spaidus un zinām visi, cik lielā mērā mūsu skola no tam cieta un kā viņa tanī laikā tika pazemota. Jaunajos apstākļos interese uz skolu jautājumiem tamdēļ ir ļoti liela, bet šinī ziņā negaidot ir jāuzduras uz kavēkļiem. Ja arī nepastāv nekāds formēls aizliegums, rakstīt par skolas lietām, tad tomēr stāvoklis ir tāds, kurš ir vēl ļaunāks nekā pilnīgs aizliegums. Tas apstāklis, ka vietējam cenzoram ir ņemta tiesība uz savu atbildību laist cauri rakstus par skolu jautājumiem, bet tie papriekšu jāiesūta ģeneralkomando ieskatam, priekš redakcijas ir ļoti apgrūtināošs jau tīri tehniskā ziņā. Raksti nāk atpakaļ, ja viņi vispār atpakaļ nāk, ar lielu nokavēšanos, kad viņi, kā dienas laikraksta ievadi savu akuto nozīmi bieži vien jau ir zaudējuši. Mierinājums, ka redakcijas raksti kā materials tomēr ir nokļuvuši pēc pareizas adreses un tā tad savu mērķi itkā būtu sasnieguši, redakciju nebūt neapmierina. Tas viņai vienkārši izmaksā par dārgu — nodarbināt redakcijas un drukatavas personālu ar rakstu gatavošanu vienai vai otrai personai vai iestādei, jo laikraksta uzdevums ir — k a l p o t a t k l ā t ī b a i. Bet vēl sāpīgāki aizkaļ redakcijas un vis-

pār iedzīvotāju intereses tas apstākļi, ka pat vienkāršu informācijas materialu skolu lietās, piemēram, sludinājumu par vienas vai otras latviešu vidusskolas dibināšanu, par skolotāju personāla pieņemšanu, skolnieku uzņemšanas eksameniem etc. nevar ievietot avīzē ar cenzora piekrišanu vien, bet šie materiāli papriekšu jāpiesūta ieska- tam armijas virsvadībai. Tādā kārtā ļoti bieži notiek tas, ka šos paziņojumus iespiešanai atļauj tikai tad, kad viņi jau ir zaudējuši savu praktisko nozīmi: eksamenu laiks jau ir vai nu pāris, vai arī ir palikušas tikai pāris dienas, kuŗā laikā iedzīvotāji par viņiem vairs nevar dabūt zināt. Šī ziņa redakcija ir nostādīta tik ļaunā stāvoklī, kādā viņa neatradās pat vismelnākā krievu birokratisma laikmetā. Redakciju bombardē ar pieprasījumiem, kamdēļ nav uzņemts viens vai otrs aizrādījums, sludinājums vai raksts, bet redakcija nevar izskaidroties, jo pat vēstulniekā tas viņai ir liegts darīt — kaut ar vienu zilbi ieminēties, ka pastāv kārtība par ziņu iepriekšējo pārbaudīšanu. Ar vēstulēm visiem tād- diem pieprasītājiem pie labākās gribas nav iespējams atbildēt. Šādos apstākļos iedzīvotāji var nākt tikai pie viena slēdziena un proti pie tā, ka militār- varas nolūks ir latviešu skolām likt ceļā visādus šķēršļus, lai ar to līdz- inātu ceļu atklātām skolām ar vācu mācības valodu. Redakcija ar gandarījumu atzīmē tagadējā cenzora cenšanos stāvokli labot. Pa- teicoties viņa pretimnākšanai, pēdējā laikā viens otrs raksts skolu lietās ātrāk nāk dienas gaismā, tomēr vēl daudz kas te labojams.“

Tālāk memorandumā aizrādīts uz to, ka oficiālo rakstu biežā parādīšanās laikrakstā nepanāk nekādu mērķi, jo ļaudis tiem vienkārši netic. Memorandumā tiek pieminēta arī Dzērbenes mācītāja Ohzolinga lieta: „Še tikai vienai ieinteresētai pusei, mācītājam Ohzolingam, tiek dota iespēja atklāti izteikties, ka- mēr pretusi nelaiž pie vārda. Mācītājs Skujiņš, pa- gasta vecākais un citi draudzes priekšstāvji, tā tad

ari atklātas amata un uzticības personas, tiek nostādītas atklātības priekšā nepareizā gaismā. Ari tas apstākļi lasītājos var radīt pārliecību, ka militār-pārvaldība ieņem partejisku stāvokli tai pusei par labu, pret kuŗu ir vērstas sabiedrības nospiedošā vairākuma domas.“

Pēc tam, kad ir pievesta vesela rinda citu piemēru par kavēkļiem, kādi tiek likti avīzei ceļā, memorandums noslēdzas sekoši:

„Līduma“ redakcija grib pilnā mērā rēķināties ar ārkārtējiem kara laika apstākļiem un pilnīgi apzinās, ko un kā vispārības labā var un ko un kā nevar rakstīt. Augšējo priekšā celdama, viņa cer, ka „Līdumam“ tiks dota iespēja lietišķi, bet tomēr brīvi izteikt iedzīvotāju domas un vēlēšanās mūsu svarīgākajos dzīves jautājumos.“

8. augustā atzīmēts: Cenzors pie savas priekšniecības jo dienas, jo vairāk krit neželatībā, tamdēļ ka „Līdumam“ ļaujot pārāk lielu vaļu. Tamdēļ cenzors ari ir spiests būt asāks, pat pārāk ass, kā tas ir šodien. Avīzes pielikums nemaz nevar iznākt, jo tam pietrūkst salikta materiāla.

Tanī pašā dienā redaktors uz Tērbatu nosūta sekošu jaunu iesniegumu:

„Preses nodaļai Tērbatā:

Kā ilustrāciju tam neciešamam stāvoklim, kādā avīze ir nostādīta tagadējos cenzēšanas apstākļos, par ko jau vakar iesniedzu preses nodaļai Tērbatā garāku memorandumu, pievedu še visjaunāko gadījumu. Ziņojums no Alūksnes zem virsraksta „Skolu lietas“, saturošs uzaicinājumu uz Alūksnes Izglītības Biedrības izrikojumu 4. augustā par labu viņas pārveidojamām latviešu vidusskolām, tika no cenzuras aizturēts līdz tam laikam, kamēr ģeneralkomando tam dod savu atļauju. Bet no turienes šī atļauja pienāca tikai šodien, tā tad veselas 4 dienas pēc notikušā izrikojuma. Tāds gadījums nav vienīgais. Latviešu tauta jau smagi, ļoti smagi sajūt to, ka viņas skolām ir ņemta pilntiesība, ka vi-

ņas skolas nebauda to tiesību, kāda ir atklātām skolām; viņas ir pilnīgi padotas tikai pašas sev, cik lielā mērā sabiedrība viņas var pabalstīt. Bet nu ar šādiem aprobežojošiem noteikumiem sabiedrība tiek kavēta pat pie tam — veltīt savām privatām skolām to uzmanību, kādu viņas vēlas. Tamdēļ, ka jau ir klāt skolas sākšanās laiks un pati skolu atļauja bieži vien nāk ļoti vēlu, tad ar aizrādījumiem laikrakstos ir ļoti jāsteidzas, kā tas ir bijis arī šinī gadījumā, kur aizrādījums ir ticis iesniegts tikai dažas dienas pirms nodomātā izrīkojuma. Aizrādījums būtu vēl nācis laikā, ja Alūksnes Izglītības Biedrības labajam nodomam veicināt savas skolas materialo nodrošināšanu, ko arī redakcija no savas puses grib pabalstīt, nebūtu ceļā stājušies augšā aprādītie šķēršļi.

To daru zināmu preses valdei cerībā, ka viņa vismaz šāis nevainīgos, bet priekš latviešu tautas svarīgos jautājumos, kā skolu jautājums, neliks iedzi-votājiem šķēršļus ceļā.

10. a u g u s t ā caur cenzoru pienāk brīdinājums no Tērbatas. Avīzei tiekot ļauta pārāk liela brīvība un viņas virziens nepavisam neapmierinot okupācijas iestādes. „Wer nicht mit uns ist — ist wider uns“ — tā tiek motivēts stāvoklis un sakarā ar to varot tikt sperti kādi represijas soļi. Piedraudēts vispirms slēgt avīzi uz pārs dienām un tad, ja tas nelīdzētu, laikrakstu slēgt pavisam. Tāpat uzstāšoties pret visu to nesamierināmo virzienu, no „Postimees'a“ līdz „Lidumam“. Pēdējais esot sevišķi „ein Uebel“. Ieskatoties apvainošanas materialā, izrādās, ka vispirmā vietā stāv Annas Brigader iespējais dzejolis „Latviešu strēlnieki“ (Dzejolis sākas tā:

„Kad Jodi Kurzemi mina,
To smagā jūgā beda,
Jūs siržu ilgas dzina,
Jūs tautas ģenijs veda.“)

Tad ievads „Jāatstāj pašai sabiedrībai“, kurā ir runa par skolotāju izvēli, tiek raksturots no preses nodaļas sekoši: „Als Schulartikel in einer Tages-

zeitung u n m ö g l i c h“; ziņojumi no laukiem (Gartas), kur tiek prasīts pēc ieročiem iedzīvotāju drošības labad; ziņa no Valkas, kur kāda nabadzīga sieviņa sodīta ar sešiem mēnešiem tamdēļ, ka aizbadā nozagusi maizes kukuli; piezīme ziņai, ka vācieši atbildību par Nikolaja II. nāvi uzkrāuj sabiedrotiem: „Kas gan tam ticēs!“ etc.

Visu to ievērojot, tā cenzors, kā redakcija pie darba stājas ar divkārtīgu uzmanību, negrozot tomēr reiz iesākto virzienu.

Kā priecīgu parādību no dzīves, pie kuŗas izsaušanas arī „Līdums“ palīdzējis, der atzīmēt sekošu ainu no Kurzemes, kuŗa atspoguļota šīs dienas avīzes numurā: „Tiklīdz bija vaļā robeža uz Kurzemi, tur nelīdzēja ne Kurzemes landtaga lēmumi, ka bēgļu atpakaļgriešanās vilnis jāaiztur, nedz arī nenokārtotā dzelzceļa satiksme, kur par pārvešanu ar zirgiem no Krievijas dzelzceļa stacijas līdz dzelzceļa stacijai no vāciem ieņemtā apgabalā par 20—25 verstis lielu ceļa gabalu ņēma 250 rbļ. Bēgļu vilnis, braucot un kājām, plūda uz dzimteni atpakaļ, cerībā ķerties savas dzimtenes vietās pie ražīga darba.“

14. augustā. No preses nodaļas paziņo, ka noliegts iespiest rakstu „Valkas latviešu vidusskolu lietā“ un paziņojumu „Bērnu vecākiem“. Pie šī aizlieguma redaktors piezīmē: „Šis aizliegums ir Valkas pilsētas skolu inspektora Germana nopelns, kuŗš Valkā nepavisam negrib pielaist latviešu skolu apstiprināšanu.“ Ziņā „bērnu vecākiem“ bija uzaicinājums, neminot nemaz skolas vārdu, griezties pēc aizrādījumiem uzrādītā vietā. Nez' no kā uzmanīgs darīts, uzdotā vietā piepeši ieradies pats Germans un atzīmējis klātesošo bērnu vecāko vārdus, itkā te būtu darišana ar kādu slepenu sapulci. Noteicis, ka latviešu skola neesot un — nebūšot.

Cenzors atliek lielāko daļu no avīzes, starp citu arī ievadu „Dzimtenes atjaunošana“, kuŗā nemaz nebija runa par kolonizāciju, bet tikai bēgļi bija uzmuģdināti uz atgriešanos. Rakstā, aprādot lielo bezzem-

nieku skaitu Baltijā, kuŗi iztaisa ari piespiesto bēgļu galveno masu, starp citu teikts: „Apgrēcība pret tautu un pret cilvēcību ir visi tamlīdzīgi izceļošanas vilinājumi, kādus savā laikā praktizēja krievu valdība, veicinādama izceļošanu gan uz Sibiriju, gan uz citām Krievijas nomalēm, lai ar krievu agrarbankas palīdzību pa tam latviešu zemē noņemtu krievu tautības iedzīvotājus. Saprotams, ka visiem šādiem mēģinājumiem nevarēja būt un nebija panākumu viņu pret dabīguma dēļ. Tiesa, zeme nav zemes, bet cilvēku dēļ. Tamdēļ cilvēkam uz neieņemtu vai pietiekoši neizmantotu zemi ir cilvēcīga tiesība. Bet katrā ziņā priekštiesības uz šo zemi ir tam, kuŗš šo zemi sauc par dzimto zemi, kuŗam te ir dzimtene. Un mūsu dzimtenē, Latvijā, apstākļi ir tādi, ka cilvēki brēc pēc zemes, tie cilvēki, kuŗu tēvu tēvi te ir sviedrus lējuši, kuŗi paši te ir dzīvības rītu sagaidījuši un sauguši ar šīs zemes īpatnībām un savādībām. Šiem cilvēkiem dot iespēju tikt pie savas zemes īpašuma savā dzimtenē — ir gudras un tālredzīgas politikas lieta, tamdēļ gudras un tālredzīgas, ka viņa nodrošina zemes mieru un uzplaukšanu uz laiku laikiem. Acumirkļi, zināms, pirmās rūpes ir par to, lai visas latviešu sētas dabūtu atpakaļ savus agrākos saimniekus, bet reizē ar to, priekš nākotnes, jādomā un jāgādā par to, lai bezzemnieks tiktu par zemes īpašnieku... Kā šī lieta nokārtosies, tas atkarāsies no tiem tiesiskajiem apstākļiem, kādi zemē būs valdošie.“

Šī raksta atlikšanas un visu iepriekšējo iesniegumu dēļ redaktors un administrators brauc uz Tērbatu, uz „Presseabteilung'u“ uz personīgu izrunāšanas, jo skaidri zināms, ka tur augšā priekšroka visās lietās un ari zemes dabūšanā ir ne latviešiem, bet Vācijas pavalstniekiem. Stāvoklis kļūst gluži nepanesams.

15. augustā. Tērbatā apsola pretimnākšanu visās tehniskās lietās, bet ne politiskās. Par visām lietām esot jāsaprot, ka vācieši ir te un paliks te un ar šo stāvokli ir jāreķinājas. Tiek

paziņots, ka cenzors Jaehningens atcelts. Viņš itkā būtu vainīgs pie tagadējām grūtībām, kādas attēlotas redakcijas iesniegumā „Presseabteilung'a“. Neesot radījis sakarus ar vietējo priekšniecību, kamdēļ kavējusies informēšanās; neesot pazinis vietējos apstākļus; pēdējā laikā bijis nenosvērts un strīpojis šo to nevajadzīgā kārtā, bet laidis cauri to, ko patiesībā nedrīkstēja. Uz to redaktors izsaka savu atzinumu, ka pēdējais cenzors bijis labākais no visiem iepriekšējiem.

Ievadraksts, taisni kuŗa dēļ notika brauciens uz Tērbatu, tiek uz vietas atļauts publicēšanai, tikai ar mazu strīpojumu (proti to, ka uz zemi priekštiesība ir savas dzimtās zemes laudim).

16. a u g u s t ā pienāk atļauja drukāt divas skolu ziņas (par Biržu un Rūjienas skolām), kuŗas jau ilgi uz to bija gaidījušas.

17. a u g u s t ā Jaehningena pēdējā diena cenzora amatā.

19. a u g u s t ā. Jauns cenzors — leitnants Leverkühns. Bez viņa vēl leitnants Odermans un virskolotājs Valters ieradušies „Pressestelle“ dienestā. Tā tad uz nelielo „Līdumu“ trīs cenzori. Pirmā dienā nostrīpo ievadrakstu „Agrā nokūluma premijas“, jo tas itkā būtu vērsti pret attiecīgo kuŗa valdes uzsaukumu.

Noskaidrojas, ka pret Jaehningenu galvenais piedauzības akmens bijis bez viņa caurlaistā Anna Brigader dzejoļa „Latvijas strēlnieki“ arī raksts: „Kuŗa piecgadu jubileja“, kuŗā bija uzsvērti Vācijas aktīvā politika.

23. a u g u s t ā notika kāda tehniska pārgrozība. Uz preses nodaļas rīkojumu Tērbatā Dr. Z. kdze, līdzšinējais avīzes privātais tulks, sākot ar 1. augustu tiek iecelta par oficiālu tulku, pārvedot viņu preses nodaļas dienestā.

26. a u g u s t ā notiek redaktora un jaunā cenzora a p s p r i e d e. Pavilkdams strīpu nedēļas darbībai, jaunais cenzors atstāsta savus iespaidus un atklāj arī savus resp. savas priekšniecības uzskatus

par „Lidumu“. Vispirms esot jāiegaumē tas, ka vācieši ir te un paliks te. Viņš zinot, ka mēs esot citādās domās: cerot uz notikumu izšķiršanas rietumu frontē citādā virzienā, cerot uz miera konferenci. Latvijas patstāvība esot mūsu domas. Par to stāvot L. N. P. Krievijā. Tur angļu pirksts esot manāms. Tam tā nekad nebūšot notikt! Ziņu izvēle esot tāda, kas „Lidumu“ raksturojot kā vāciešiem naidīgu avīzi. Tam esot jāpot citādi.

Redaktors atbildē uzsver, ka raksturojums lielā mērā dibināts uz aizspriedumiem. Laikraksts ietur bezpartejību. Virzienā nekāda maiņa nav iespējama. To lai cenzura zina reizi par visām reizēm un lai velk, ja grib, konsekvences. Ziņu izvēlē var būt piekāpšanās tādā kārtā, ja tas tiek prasīts, ka no krievu laikrakstu tiešām ziņām atsakāmies pavisam un, cik tehniskie apstākļi atļaus, vācu „Nachrichtendienst“ ziņas, sevišķi attiecībā uz zemūdens karu, ievēros vairāk. Iznākums — iknedēļas kopējas pārrunas atzīstamas par vēlamām.

27. augustā nostrīpo divus paziņojumus par atveramām latviešu skolām: viens par vecāku informēšanu, otrs — uzaicinājums pieteikties skolotājus ar augstskolas izglītību. Piezīmēts: „Valkas inspektors Germans tormazē Valkas latviešu skolu lietu.“ Tamdēļ sevišķa delegācija brauca uz Cēsīm pie ģenerālkomando. Tā strīpotos aizrādījumus atļāva. Tomēr pa tam atkal iejaucās minētais G. un panāca ziņu atlikšanu, kamēr tās „pārbaudot.“

7. septembrī. Stāvokļa maiņa konstatējama tanī ziņā, ka, kamēr agrāk bija noliegts rakstīt par Baltijas jautājumu, tagad redakcija tiek taisnī uzaicināta ņemt stāvokli šinī lietā, sakarā ar Brestes miera līguma papildu līgumu, t. i. par Vidzemes un Igaunijas pilnīgu atdalīšanos no Krievijas. Pie tam tiek likts par noteikumu, kā nesatricināmu uzskatīt Zemes Padomes lēmumu personalunijas un ar Vāciju slēdzamo konvenciju lietā. Redakcija paliek pie sava, ka viņai nevar neviens piespiest jā teikt tur,

kur viņai, pēc tās uzskatiem, ir jāsakā nē. Un tā tas ir attiecībā uz Zemes Padomi pašu, kuŗa nav vēlēta, bet ir iecelta. Cenzors, uz to ieiedams, saka, ka viņš arī to neprasot.

8. septembrī. Zīmēdamies uz Zemes Padomi, „Lidums“ raksta: „Liekas, ka arī tai konstitūcijas uzbūvē, kādu ir domājusi šī Zemes Padome, pēdējais vārds vēl nav teikts. Tāpēc mūsu prasība ir — lai pie zemes turpmākā likteņa noteikšanas tiktu ievērots tautu brīvas pašnoteikšanās princips, kā to jau arī Vācijas valsts kanclers ir uzsvēris reichstagā 1917. g. 29. novembrī.“

11. septembrī. Jaunais cenzors izrādas par gluži sapratīgu cilvēku. Ir labi orientēts visos politiskos jautājumos un stāvokļos. Zina, ko dara. Pie sīkumiem neapstājas. Strīpo, kas strīpojams, bet ļoti reti. Attiecības uzreizī uzlabojušās, jo cenzors, liekas, arī savu priekšniecību informē pietiekoši saprātīgi un iedveš viņai pārliecību, ka te uz vietas darbojas cilvēki, bet ne noziedznieki; ka te tikai darīšana ar tautu, kuŗa stāv par savām nacionalām tiesībām.

17. septembrī. Apspriedē cenzors konstatē, ka viņam nekā slikta nav ko teikt; arī viņa priekšniecība esot pat ļoti mierā ar viņu izvēli.

Latviešu skolām „Lidums“ piegriež izcilus vēribu. „Tiem rubļiem“, viņš raksta, „kurus mēs maksāsim vairāk, dodami iespēju saviem bērniem mācīties mātes valodā, būs neatmaksājama vērtība, par ko mūsu bērni mums varēs būt pateicīgi uz visu mūžu, jo ar to būsīm devuši saviem bērniem patiesu izglītību. Un tā ir svarīgāka par visām tiesībām.“

Skolu gaitu sākot („Lidums“ 13. septembra numurā) skolas priekšnieks Fr. Zālītis izceļ latviešu skolas nozīmi sekoši: „Mūsu tautai vajag iekšēji atdzimt. Dzimtenes gaišāka nākotne lai ir tā spožā ceļa rādītāja vistumšākajā naktī.“

Teodors Zeiferts rakstā „Latviešu skola“ (3. III. 1918. g.) taisa slēdzienu: „Ir pienācis laiks,

ka latviešu valoda nostājas viscaur latviešu skolās par mācības valodu. Šis ir pirmais pedagoģiskais prasījums latviešu skolā. Citi nokārtosies sakarā ar to."

Par „šiem citiem prasījumiem“ Teodors Zeiferts izsakās rakstā, „Izglītības vara uzvarēs!“ Autors pēc vēsturiskām ekskursijām mūsu skolu pagātnē un vācu zinātnieku pasaulē, starp citu saka: „Kas nopietnībā studējis Wundta „Völkerpsychologie“, Otto Bauera „Die Nationalitätenfrage und die Socialdemokratie“ un citu līdzīgu vācu zinātnieku un censoņu darbus, tas zinās, ka tautībai ir dziļas neiznīcīgas saknes un ka tas noziedzas pret svētu dievišķu dzīvību, kurš apspiež vai aizkavē to, kas no šīs saknes izaug. Pie tā ir novedusi izglītības vara. Ja ar to grib palikt saskaņā, tad nevar vairs noliegt tautu pašnolemšanās tiesību. Tas viss norāda, ka mēs esam tuvu tam laikam, kur uz tautu apspiešanu skatīsies tāpat kā uz raganu dedzināšanu.“

• Šie un tamlīdzīgi raksti „Lidumā“ jau norāda, ka ataka latviešu skolām gan brīžiem atslābst. Tomēr beigties tā nebeidzas visu okupācijas laiku.

28. septembrī. Notikumi frontē — nelabvēlīgi. Vai tas arī būtu viens no iemesliem lielākai nervozitātei, kas izsakās biežā strīpošanā?

Atraidīts skolu specialista L. Adamoviča raksts „Pirmizglītība uz laukiem“, kurā starp citu šā novērtēta jaunā skolu iekārta: „Pašlaik tomēr uz laukiem vienā otrā vietā norisinās notikumi, kas novēršas no mūsu skolas dabīgas attīstības gaitas. Pagastskola ar savām trijām nodaļām dabū latviešu mācības valodu, bet draudzes skolas pārvēršas no pirmmācības skolas (tautskolas) par vidusskolu (pēc Prūsijas parauga) un kā sabiedrības uzturēta atklāta mācības iestāde pāriet uz vācu mācības valodu. Vācu vidusskolās mācība ilgst tikai vienu gadu vairāk nekā tautskolās, t. i. 9 gadus un viņas galvenā priekšrocība ir svešu valodu mācīšanās un zināmi paplašinājumi programā, pa daļai ar speciālu zināšanu raksturu. Nav šaubu, ka arī šādas skolas mums

vajadzīgas. Līdzšinējās augstākās pirmmācības skolās (pilsētu skolas) un tirdzniecības skolās vislabāki un dabiskāki var pāriet uz vidusskolu programmu. Bet pārvērst draudzes skolas par vidusskolām ar vācu mācības valodu un nespert soļus, lai mūsu latvisko tautskolu kursu paceltu pāri triju ziemu niecīgam kursam, būtu mēģinājums izvairīties no sākumā atzīmētā principa — invest konsekvēnti cauri latviešu valodas ievēšanu tautskolā. Aļojā jau nolemta nupat minētā draudzes skolas pārvērsšana vidusskolā ar vācu mācības valodu. Citur līdzīgā rīcība arī nāk uz dienas kārtības.“

Augšējā raksta strīpošana spilgti rāda vācu divkosību latviešu skolu lietā. Ka sabiedrība, no otras puses, nav viegli ievilināma šādās pārvācošanas lāmatās, kā tas aprādīts strīpotā L. Adamoviča rakstā, bet viņa meklē un atrod piemērotu izeju, redzam no kāda cita raksta, kurš „Līdumā“ tomēr ierauga dienas gaismu: „Interese pie savas skolas un vēlēšanās skolu lietās būt pilnīgiem pašnoteicējiem, izsakās uz laukiem arī pie tautskolas lietu nokārtošanas. To rāda tie atsevišķi pareizticīgo draudžu lēmumi, ņemt savu pareizticīgo draudžu skolu uzturēšanu pilnīgi savā pārziņā, lai ar to iegūtu arī tiesību, būt pašiem un vienīgi pašiem par noteicējiem arī savu skolotāju izvēlē. Te parādās laika gara veselīga izprašana; apziņa, ka taisni skola var būt un ir pirmā un galvenā vieta, kas stiprina tautas patstāvību.“

1. oktobris. Kārtējā nedēļas apspriedē cenzors atgriežas pie pirmās sarunas stāvokļa. Vairāk vajagot ievērot kopējas darbības redzes punktus. Viņam no latviešu (lauku) puses esot izteikta brīnīšanās, kamdēļ tāda avīze kā „Līdums“ tiekot ciesta. No priekšniecības puses arī tiekot aizrādīts, ka brīvība tiekot ļauta pārāk liela. Pēc tādas pārrunas viss atkal paliek pa vecam.

6. oktobrī beidzot Valkā pienāk telegrafiska ziņa, ka Baltijas kara pārvalde atļāvusi Valkas Vie-

sīgās Biedrības vidusskolu. Sakarā ar šo gadījumu „Lidums“ raksta: „Ka Valka bija tā vieta, kur skolu atļauja tik ilgi kavējās un viņā kā vispēdējā atveras lūgtās latviešu vidusskolas, tas izskaidrojas ar tīri vietējās dabas apstākļiem, kuriem tagad esam laimīgi pāri.“

22. oktobrī. Pārrunādams stāvokli, kāds radies ar Brestes papildu līgumu, pamatojoties uz kuŗu Vācijas ķeizars Vidzemi un Igauniju izsludinājis par brīviem patstāvīgiem apgabaliem, „Lidums“ saka: „Baltijas atsevišķu valstu, Igaunijas un Latvijas, vārdā tagad varēs rīkoties vienīgi iestādes, kuŗas ievēlētas uz plašiem pamatiem un kuŗas bauda iedzīvotāju uzticību. Tām pagaidu iestādēm, kuŗas sastādītas pa okupācijas laiku, atliek vienīgi tik daudz, kā nodot šīm istām zemes iestādēm darīšanas un materialus.“

Augšējais jau rāda, cik lielā mērā šinī laikā jau bija sabrukusi cenzora autoritāte. Uz viņa mājieniem, kuŗus tas izteic pie pārrunām, redakcija vairs negriež vērību.

23. oktobrī. Šķirās cenzors Leverkühns. Vispārējais slēdziens par viņu: „Nāca kā soģis, aiziet kā draugs.“ Viens no vislabākiem cenzoriem. Gaišs skats, saprot lietu, var iedomāties un iejusties ar pretējās puses stāvokli. Dzīvi interesējas un pat iestājas par latviešu skolām. Pateicoties arī viņa gādībai, nozuda no skatuves Germans, briesmīgais pārvācotājs Valkā. Cenzors avansē augstākā vietā kā preses pārlūks Rīgā.

Jaunais cenzors, pēc skaita piecpadsmitais, atkal uzsver veco prasību, ka Zemes Padomi kritizēt nav atļauts! Negrib atzīt arī agrāko norunu, ka atļauts oficieli piesūtītiem rakstiem likt priekšā atzīmi: „No attiecīgas puses mums piesūta iespiešanai.“ Pa redaktora prombūšanas laiku tamdēļ nepatīkamā kārtā bija iekļuvis raksts no „Rīgas Lat-

viešu Avīzēm“ — „Zem lielinieku pātāgas“. Šo pārskatīšanos vēlāk ļauj izlabot.

29. oktobrī. Strīpots sekošs rakstiņš: „Pat „Dzintenes Ziņas“, latviešu valodā izdodamā Kurzemes avīze, vāciešiem ieteic nebūvēt savu politiku uz „Rīgas Latviešu Avīžu“ padomiem, kuŗas rakstus tagad no attiecīgas puses piesūta pārdrūkāšanai visiem Baltijas laikrakstiem. Ja vācu tauta meklējot saprašanos ar latviešiem, tad tai jāskatoties uz plašākām aprindām, nekā tās, kuŗu domas izteic Fr. Veinbergs. Lai to panāktu, tad vispirms jādzirdot šo aprindu balss, jārādīt politiskie apstākļi, kuŗos viņu politiskā doma varētu brīvi izteikties.“

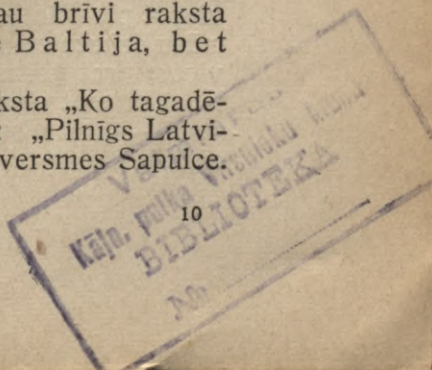
30. oktobrī. Uz pieprasījumu, kamdēļ cenzors nedod lielāku izteikšanās brīvību, jo tagadējais mūsu preses stāvoklis ir tiešā pretrunā ar to stāvokli, kāds ir pat Vācijā, cenzors paskaidro, ka mūsu lasītāji neesot tik izglītoti, un tamdēļ varot stāvokli pārprast! Ari lietu stāvoklis vēl neesot pilnīgi noskaidrojies, lai varētu atklātī rakstīt. Vispāri leitnants Pēters (jaunā cenzora vārds) nepierāda ne tuvu tās elastības un tālredzības, kāda piemita viņa priekšgājējam Leverkühnam.

7. novembrī. Pēdējais cenzora strīpojums — aizliegto latviešu grāmatu saraksts (starp tām atrodam arī šādas grāmatas: Brīvnieka kuplejas, Brīvzemnieka raksti II. Bērziņš P. „Zemes īpašums“, Deglavs A. „Rīga“, Dulbe Al. „Kas Baltijā sagatavoja zemnieku revolūciju“, Merkels G. „Latvieši“, Plūdons-Kalniņš „Latvju himna“, Skalbe K. „Latvju Daiņu izlase“, Valters M., Dr. „Latviešu zemniecība kā politiska partija“.

Tālākā notikumu gaitā cenzora persona pazūd.

10. novembrī „Līdums“ jau brīvi raksta ievadu, liekot tam virsrakstu: „Ne Baltija, bet Latvija un Igaunija!“

12. novembrī zem virsraksta „Ko tagadējais bridis prasa“ „Līdums“ raksta: „Pilnīgs Latvijas zemes saimnieks būs viņas Satversmes Sapulce.“

Bet kas lai ir pagaidu iestāde, kurai jānoved zeme līdz Satversmes Sapulcei? Atbilde te ir un var būt tikai viena — Latviešu Nacionālā Padome kā vienīgā autoritatīvā iestāde, kuŗa Latvijas patstāvības ideju ir izveidojusi un paglabājusi visās vēsturisko pārvērtību maiņās. Viņai arī jāuzņemas nacionālā kaŗaspēka organizēšana. Zemes miera labā tūliņ jāieyved preses sapulču un satiksmes brīvība un jādod amnestija visās politiskās lietās. Zemes Padomes darbība jālikvidē.

Nacionālā Padome, saplūzdama ar Demokratisko Bloku, kuŗš okupācijas laikā bija noorganizējies Rīgā, pārdēvējās par Tautas Padomi, kuŗa 18. novembrī proklamēja Latvijas valsti.

* * *

Tā dienu pa dienai izsekojuši redaktora atzīmēm, dabūjam pārskatāmu ainu par apstākļiem, kādos toreiz nācās darboties preses organam, kuŗš negribēja būt un arī nepārvērtās par okupācijas varas politisko mērķu sekmētāju.

Esam raksturīgākās vietās izsekojuši tam, kas palika neizteikts, ko kaŗa cenzura noliedza. Cik daudz varēja izteikt no tā, kas tanī laikā bija jāsaka, tas atkarājās no tam, kā padevās viens otrs taktisks manevrs, novēršot cenzora vēriņo aci uz citu mazāk svarīgu pusi, vai arī runājot uz lasītājiem „caur rindiņām“.

Vēsturnieks, interesēdamies par šo drūmo laikmetu latviešu tautas dzīvē, varēs konstatēt, ka par latviešu tautas dzīvības interesēm toreizējais vienīgais dienas laikraksts Ziemeļlatvijā ir tomēr bijis nomodā. Pret vācu politiskiem nodomiem Baltiju pievienot pie Vācijas; pret viņu kolonizācijas nolūkiem, mūsu dzimto zemi pārvēršot par vācu nometināšanas vietu; pret ģermanizatoru mēģinājumiem, mūsu valodai atņemt viņas dabīgās tiesības un stāvokli mūsu zemē — pret visu to laikraksts ir protestējis un vedis cīņu, cik vien tas toreizējos apstākļos bija iespējams.

Ir nācies cīņu vest pret okupācijas varas ļoti nekultureliem paņēmieniem, kādi, piemēram, bija pielietoti latviešu skolu jautājumā, kur okupācijas vara neglītā kārtā kājām minusi pati savu dotu solījumu un pārķāpusi pati savus rīkojumus, kurš apstāklis apzīmējams kā tumšākā vieta visā okupācijas varas darbībā. Nevarēs apgalvot, ka šie protesti un cīņa būtu bijusi bez panākumiem. Pārāk liels un viengabalains bija tas sabiedriskais spēks, kas stāvēja aiz laikraksta un kas runāja no šim kaut arī aprautām laikraksta rindām, lai šo spēku vienkārši ignorētu. Toreizējai varai bija jānāk gan ar draudiem, gan ar saprašanās piedāvājumiem („Līdumu“ vairāk reizes draudēja slēgt, bet tomēr neslēdza), kas diezgan nepārprotami izskanēja kā lūgšana, lai taču latviešu tauta locītu ceļus svešās politikas priekšā, laikraksta nacionālās patstāvības politikas līnija palika nelokāma arī visā okupācijas laikā.

Visu kopā saņemot ir jāsaka, ka šis laiks ir spilgta liecība par to, ka ar varas līdzekļiem un pat ar visrafinētākiem viltus politikas paņēmieniem nekas nav panākams pret dzīvas tautas apslēpto iekšējo spēku. Viņi šos spēkus tikai norūda.

Jo tumša bija okupācijas nakts, jo gaišs ausa Latvijas rīts!

III. Atbrīvošanās cīņu laikmets.

1. Ziemeļlatvijas noorganizēšanās cīņai pret lieliniekiem. Jaunā fronte. Iedzīvotāju patriotisms, sabiedrības aktivitāte.

Okupācijas varas veicinātā sazvērestības atmosfērā, kāda 1918. g. beigās un 1919. g. sākumā valdīja Liepājā, nevarēja sekmēties Latvijas atbrīvošana no lieliniekiem. Tai vajadzēja nākt no citas puses, kurā būtu brīva no kuŗa katra vācu intriģējoša iespaids. Tādi bija Latvijas Ziemeļi.

Igaunī, 1919. g. sākumā ar somu palīdzību atbrīvojuši no lieliniekiem savu zemi, 1. februārī ieņēma arī Valku un Rūjienu un izdzina lieliniekus no apkārtnējiem Ziemeļlatvijas pagastiem. Šo apstākli izmantodama, Latvijas pagaidu valdība spēra steidzīgus soļus, lai organizētu te spēku, kurš Latvijas atsvabināšanu mēģinātu izdarīt, ejot virzienā pret Liepāju. Šai nolūkā starp Igaunijas valdības galvu un Latvijas ministru prezidentu Rēvelē februāra sākumā notika zināma vienošanās un šīs vienošanās sekas bija tās, ka 3. februārī pagaidu valdība par savu pilnvarnieku civillietās Ziemeļlatvijā iecēla inž. M. Gailīti, bet mūsu militāro pārstāvi Igaunijā, toreizējo kapitanu Zemitanu, par Ziemeļlatvijas karaspēka virspavēlnieku. Nu sākās militāro un sabiedrisko spēku mobilizēšana cīņai pret lieliniekiem. Atsvabināšanas propagandu ar laikraksta palīdzību pagaidu valdība uzdeva Tautas Padomes loceklim O. Nonācam, kurš šinī nolūkā kopā ar rakstnieku J. Janševski un dzejnieku Ed. Virzu martā ieradās Valkā.

Te bija jau daudz kas darīts pretlielniecisko spēku noorganizēšanā, tā militārā, kā civilā ziņā. Izdarīta

pirmā sekmīga mobilizācija, nodibināta ar Dr. J. Lībieti priekšgalā Sarkanā Krusta Biedrība, kurai nācās veikt lielu darbu ne tikai ievainoto ārstēšanā, bet arī armijas apgādāšanā ar visiem sanitarpiederumiem un izpildīt zināmā mērā indendanturas pienākumus. Pa daļai sabiedrības uzturētam ļaužu ķēķim pie šī paša Sarkanā Krusta Biedrības trūcīgās kaņavīru ģimenes nācās apgādāt ar ēdienu un visnabadzīgākos bērnus pat ar drēbēm. Iznāca arī sava nedēļas avīze „Jaunā Dzīve“, kuŗu vadīja un kuŗā līdzī darbojās K. Gulbis, J. Poriets u. c.

Uz Igaunijas teritorijas, Tērbatā, noorganizētais Valmieras pulks, pirmā latviešu kaujas vienība Ziemeļlatvijā, 27. martā izbrauc uz kaujas lauku pie Melnupes, no kurienes kopā ar igauņu kaŗaspēku iet pret lieliniekiem Alūksnes virzienā. Iesākās vairāk nekā mēnesī nepārtrauktas cīņas. Uz šo cīņu ar lieliniekiem koncentrētas visas Ziemeļlatvijas domas un spēki.

Te 18. aprīlī caur Kopenhagenu un Rēveli Valkā pienāk Liepājas telegrama:

„Baltijas vācieši ar Vācijas kaŗaspēka palīdzību sacēluši Liepājā dumpi pret Latvijas pagaidu valdību un sagrābuši varu savās rokās. Iekšlietu ministrs Valters apcietināts. Ulmanis drošībā un strādā kopā ar Anglijas misiju.“

Otra telegrama vēsta:

„Latviešu kaŗa pulku lielākā daļa zem ieročiem. Gara stāvoklis nospiests. Vācieši sastāda jaunu valdību. Latviešu sabiedrības slāņi, izņemot atsevišķas personas, šai kabinetā nekādu dalību neņem. Fon Stoks atsvabināts. Fon Stryks atkal ieradies.“

Tas priekš Ziemeļlatvijas pārkoņa spēriens no skaidrām debesīm. Visa situācija strauji pārmainās, jo vienas frontes vietā bija radušās — divas.

Bet Ziemeļlatvija nesamulst arī apzinoties, ka tā ir pilnīgi padota savam liktenim. Viņai skaidrs,

ka tā vairs nav tikai palīga spēks, bet ka tai jā-
top spēkam pašam par sevi.

„Organizējošs prāts, organizēts
darbs lai mūs visus saista ap valstisko ideju“
— ar šo vadošo lozungu jaunais Ziemeļlatvijas die-
nas laikraksts „Tautas Balss“ 22. aprīlī uzsāk savu
gaitu.

Civilpārvaldei no pagaidu valdības pavēļu izpil-
dītāja Ziemeļlatvijā, piemērojoties jaunajiem apstā-
kljiem, nācās palikt par faktisko varas nesēju un pa-
vēļu devēju. Uz vietas noorganizējās īpašs Ziemeļ-
latvijas Pārvaldes organs, kurā ieiet sekošas pagaidu
valdības pilnvarotas personas: M. Gailītis, piln-
varnieks Ziemeļlatvijā civillietās; pulkvedis Zemi-
tāns, Latvijas ziemeļfrontes virspavēlnieks; cand.
rer. merc. A. Pētersons, finanču lietu pārzinis;
agr. V. Gulbis, agrar- un rekvizīciju lietu pārzinis.

Vēlāk par tiesu nodaļas pārzini tika iecelts ad-
vokats M. Antons.

„Tautas Balss“ tiek izsludināta par Ziemeļlatvi-
jas Pārvaldes oficiālu laikrakstu un visi viņas rīko-
jumi un paziņojumi, kas nodrukāti šinī laikrakstā,
par obligatoriskiem priekš visiem Ziemeļ-
latvijas iedzīvotājiem. Ar pirmo rīkojumu vācu Bal-
tijas landesvēra un vācu muižniecības nodevības
dēļ Kurzemes frontē uz kara stāvokļa nosacījumu
pamata visas vācu bruņniecības muižas Ziemeļlat-
vijā tiek pieskaitītas Latvijas zemes fondam un visas
vācu majorāta un privatas muižas nekavejoši tiek
pārņemtas valsts rīcībā, uzdodot viņu pārzināšanu
apriņķu agrarkomisijām.

Pagaidu valdības uzturēšanas un atbalstīšanas
ideja Ziemeļlatvijā ne uz brīdi netiek atmesta.

27. aprīlī no Tērbatas uz Liepāju armijas un
iedzīvotāju vārdā tiek nosūtīta šāda telegrama:

„Ministru Prezidentam Ulmanim
priekš pasludināšanas sabiedroto valstīm un tautai:

Sakarā ar Baltijas un ārzemes vācu karaspēku

uzbrukumu Latvijas pagaidu valdībai Liepājā, kategoriski pasludinam:

- 1) Ja kāda nodevēju grupa ar patvarību arī ir sagrābusi valsts varu savās rokās, tad valdību, kuŗa no viņas būtu iecelta, mēs izsludinām par nelikumīgu un viņu neatzīstam.
- 2) Līdz Satversmes Sapulces sasaukšanai zemē ir tiesība rīkoties vienīgi Latvijas pagaidu valdībai, kas iecelta no tautas 1918. g. novembra mēnesī.

Ziemeļlatvijas karaspēka vārdā: Latviešu karaspēka virspavēlnieks Ziemeļlatvijā un Igaunijā pulkv. Z e m i t a n s.

Iedzīvotāju un Ziemeļlatvijas civilpārvaldes vārdā:

Pagaidu valdības pilnvarotais G a i l ī t s.“

Ziemeļlatvijas uzticību pagaidu valdībai dokumentē vēl sekoša telegrama, kuŗu iedzīvotāji tieši nosūta uz Liepāju no apspriedes Valkā 29. aprīlī:

„Ziemeļlatvijas karaspēka, pagastu un sabiedrisko organizāciju priekšstāvji uzņēma ar īgnumu un sašutumu ziņu par sacelšanos pret pagaidu valdību, izdarītu no Baltijas vācu muižniecības. Viņi skatās uz to kā uz uzbrukumu netik vien pagaidu valdībai, bet visas latviešu tautas pārstāvībai. Viņi redz tikai pagaidu valdībā vienīgo un likumīgo valsts varas nesēju Latvijā, kuŗai zeme jānovēd līdz Satversmes Sapulcei. Viņi stāv ar visiem saviem garīgiem un materiēliem spēkiem par pagaidu valdību un gaida viņas rīkojumus.“

Tanī pašā laikā Ziemeļlatvijas pagastu un sabiedrisko organizāciju priekšstāvji iesniedz lielvalstu diplomātiskām misijām Rēvelē sekošu m e m o r a n d u m u:

„16. aprīli Baltijas muižniecība ar viņas pašas dibinātā landesvēra un Vācijas karaespēka palīdzību uzbrukusi likumīgai Latvijas pagaidu valdībai ar nolūku viņu gāzt. Šai notikumā mēs turam par vajadzīgu aizrādīt sekošu:

- 1) Latvijas pagaidu valdība, pret kuŗu vāciskā muižniecība sarīkoja sazvērestību un sacēlusies atklātā dumpī, ir vienīgais likumīgais, no visu latviešu apvienoto partiju priekšstāvjiem ieceltais orgāns, kuŗam uzticēta zemes pārvaldīšana līdz Satversmes Sapulces sanākšanai. Neviens cits orgāns tādas uzticības zemē nebauda un tā tad nevar stāties viņas vietā.
- 2) Ja muižniecība vai nu no sava vidus, vai arī ar savu iespaidu izbīdītu kādu citu varas orgānu, kas lai stātos pagaidu valdības vietā, tad tādu mēs nevarētu atzīt nedz par likumīgu, nedz arī izpildītu viņa rīkojumus, bet klausītum vienīgi zemes likumīgās pagaidu valdības pavēlēm.
- 3) Tā ka Vācijas karaespēka piedalīšanās pie sazvērnieku nodomu sasniegšanas ir minētās valsts neatļauta iejaukšanās Latvijas iekšējās darīšanās, kas runā pretīm visiem starptautiskiem noteikumiem un parašām un netiek nevienā civilizētā valstī ciesta, tad lūdzam attiecīgas valsts priekšstāvi griezties pie savas valdības ar priekšlikumu, lai tā uz visciešāko uzaicina Vācijas valdību bez kavēšanās spert vajadzīgos soļus, ka viņas militārā vara, kuŗai uzdota Latvijas iztīrīšana no viņas pašas tanī ielaistiem lielinieku kuŗapulkkiem, nejauktos zemes iekšējās lietās, bet gubernatoru Golcu, kuŗš iejaukts sazvērestībā, bez kavēšanās sauktu projām.

Tāpat lūdzam uzdot Vācijas valdībai, lai ar viņas karaespēka palīdzību apcietinātais iekšlietu ministrs Valters tiktu bez kavēšanās

atsvabināts un lai viņam līdz ar visiem citiem likumīgā kārtā ieceltiem ministriem tiktu dota iespēja netraucēti izpildīt viņu funkcijas.

Ja šīs mūsu taisnās un likumīgās prasības netiktu ievērotas, tad tas varētu atnest ļaunas sekas, kas varētu būt par cēloni jauniem, grūtiem sarežģījumiem, jo savērnieku atstāšana pie stūres un likumīgās valdības nobīdīšana ar svešas ieroču varas palīdzību pie malas varētu darīt uz taututādu demoralizējošu iespaidu, ka tad arī tās pašas masas pārietu lielniecismā, kuŗas līdz šim noteikti un ar enerģiju pret to cīnās.“

Šo memorandumu parakstīja 24 dažādu organizāciju un pagastu pārstāvji un caur Latvijas konsulu Rēvelē J. Ramanu nodeva sabiedroto pārstāvjiem.

Uz to Latvijas konsuls no Anglijas priekšstāvja saņēma starp citu šādu rakstisku oficiālu paskaidrojumu:

„Attiecoties uz ievadrakstu, kuŗš parādījās avīzē „Revaler Zeitung“ Nr. 89 no š. g. 23. aprīļa un kuŗš ir sastādīts ar tādu nolūku, lai radītu iespaidu, itkā savērēstība Liepājā būtu notikusi ar sabiedroto slepenu līdzzināšanu, man ir iespējams viskategoriskākā kārtā paziņot, ka tāds lietu uztvērumš ir pilnīgi bez pamata.

Visi sabiedroto valstu priekšstāvji Liepājā nekavējoši izteica savu sašutumu un īgnumu par notikušo. Viņi telegrafiski ziņoja par notikušo savām valdībām un sabiedroto konference Spaā pavēlēja Latvijas pagaidu valdību nekavējoši atpakaļ nostādīt viņas tiesībās un apcietinātos ministrus atsvabināt. Generalim fon der Golcam tika pavēlēts atvilkt atpakaļ kara-

spēka daļas, kuŗas bija izdarijuŗas sacelŗanos un atcelt no amata baronu Manteifeli, baltieŗu apvienotā landesvēra komandieri. To izdarīja.

Fakts, ka Latvijas ministru priekŗnieks un citi ministri no bruņotās sacelŗšanās laika dzīvojuŗi uz angļu kuŗiem, jau pats par sevi pietiekoŗs, lai izklaidētu kaut mazākās ŗaubas par sabiedroto un viņu priekŗstāvju attiecībām pret Latviju.

Anglijas ģeneralkonsuls pie Igaunijas Valdības Rēvelē: B o z a n k e t s.

Vācu sazvērestības tieŗsā smagi sajūtāmās sekas Ziemeļlatvijā bija—lielinieku pastiprināta uzmaŗšanās jau atsvabinātiem apgabaliem. Tāpēc ka Kurzemes frontē kopŗ vācu dumpja bija radīts pilnīgs pamiera stāvoklis, lielinieki no ŗīs frontes netraucēti varēja pārsviet savus spēkus pret Ziemeļlatviju un Igauniju. Pāris dienās, uzbrūkot ar divkārtēju spēku, lielinieki atkal ieņēma Rūjieni, Pīksarus. Stipri bija apdraudēta arī Valka. Œais kaujās starp citu ugunskrīstību dabūja arī Valkas komendanturas jaunformētā kuŗa vienība, kuŗa patiesībā glāba Valkas stāvokli. Visi ienaidnieka uzbrukumi tika atsīstī, laiŗot darbā bruņotos vilcienus un automobiļus. Mūsu un igauņu kopējie spēki Rūjienas virzienā 30. aprīlī iesāka pretuzbrukumu un pēc stipras kaujas ienaidnieks atkāpās uz visas līnijas. Pēc tam sākās tikpat straujā lielinieku atkāpšanās, kā bija sācies viņu uzbrukums. Divās dienās lielinieki bija atkāpuŗies 20 verstis. Œais kaujās smagi sajūtamu zaudējumu nācās ciest mūsu sabiedrotiem igauņiem, kuŗiem sīvā cīņā Valmieras frontē pie Egles kroga 27. aprīlī krita bruņoto vilcienu un automobiļu nodaļas vadītājs kapitāns I r v s, igauņu kauju varonis, kuŗam bija lieli nopelni pie Igaunijas neatkarības izcīnīšanas.

Ir pats par sevi saprotams, ka Liepājas notikumi ļoti dzīvi atbalsojās arī Igaunijā. Viņu novērtējums igauņu tautā bija vienbalsīgs. „Mēs prasam, saka

„Postimees“, lai mūsu iekšējos „labos“ ienaidniekus mērotu ar tādu pašu mērauklu kā citus. „Socialdemokrāt's“ pasaka noteikti: „Baronu realās varas balsts, viņu zemes īpašumi, bez žēlastības jānolauž. Nav divu ceļu!“ Bet vācu „Revaler Zeitung“ gluži atklāti izsaka savas simpatijas Liepājas sazvērniekiem, rakstīdama: „Kas Latvijā noticis, bija iespējams vienīgi tamdēļ, ka latviešu tauta savā vairumā ir lielnieciska un valstiski nespējīga; nav radījusi necik ievērojamu valdību, ne karaspēku, bet patiesībā varu un zemes aizsardzību ir atstājusi vāciešiem.“ — Darbos Igaunija reaģēja uz notikumiem tādā kārtā, kas atbrūvoja vācu landesvēra nodaļas un apcietināja veselu rindu vācu muižnieku.

Sabiedrības, var teikt, visas zemes noskaņojums ziemeļos bija gluži citāds, nekā Liepājā tanī laikā. Te okupācijas varas divkosība un vietējo vācu sazvērnieku intrigas radīja tādu stāvokļa nenoteiktību, ka vietējam caurmēra cilvēkam bija grūti orientēties vispārējā situācijā. Tas arī bija par iemeslu tam, ka pagaidu valdība ilgu laiku nevarēja rast sev pamatu zem kājām; zināma atturība bija manāma viscauri, kas sevišķi spilgti izteicās pie mobilizācijām. Gluži citāds stāvoklis bija ziemeļos. Te visā sabiedrībā, visos iedzīvotāju slāņos vispilnīgāka noskaņotības viengabalainība, pilnīga mērķu un līdzekļu skaidrība. Ikvienam bija skaidrs kā uz delnas, kur mūsu draugs, kur ienaidnieks. Atsvabinātie apgabali aiz sevis neatstāja nekādu neskaidru elementu.

Labu attiecību uzturēšana ar Igauniju Ziemeļlatvijas sabiedrības un visas viņas tautas pirmais augstākais uzdevums. Maija sākumā no Valkas uz Rēveli izbrauc Ziemeļlatvijas delegācija (Dr. J. Lībietis, O. Nonācs, O. Hasmanis), lai tiešās sarunās ar Igaunijas Satversmes Sapulces aprindām nodibinātu visciešāko kontaktu ar igauņu tautu, un novērstu visus pārpratumus, rivēšanās un dažkārt pat varmācības, kuŗas atļāvās igauņu okupācijas karaspēks atbrīvotā Latvijā, jo šie pārpratumi vislielākā mērā varēja apdraudēt nepieciešamo labo attiecību nodibināšanos abu tautu starpā un kopēju mērķu sasnieg-

šanu. Ir lieki apgalvot, ka delegācija šē atrada pilnīgu pretīmnākšanu un stāvokļa pareizi izprastu novērtējumu.

Igaunijas draudzība bija tas aizsargu valnis, aiz kuŗa Ziemeļlatvija varēja organizēt savus spēkus, turot pie tam vienā rokā ieroci, otrā arklu. Tam toreiz tā bija jābūt vārda tiešā nozīmē.

No cik maziem pasākumiem un kādos grūtos apstākļos radās mūsu ziemeļu armija, raksturojumam te kāda epizode pēc pulkveža-leitnanta Liepiņa apcerējuma „Cēsu kaujas“ (sk. „Militaru rakstu krājums“, 1925. Nr. 1):

„Grūta bija Valmieras pulka formēšana, bet vēl grūtāki gāja Cēsu pulkam. Trūkums bija sajūtams uz katra soļa: nebija apavu, apģērbu, nerunājot jau par ieročiem, kuŗu stāvokli raksturo sekošais: 16. maijā 1. Valmieras pulka komandierim pienāca telegrama no pulkveža Zemitana, kuŗā viņš pavēlēja noņemt no frontes un nosūtīt 2. Cēsu pulkam ložmetējnieku apmācībai vienu „Levis“ un vienu „Madsena“ patšautenes (Valmieras pulks tanī laikā ieņēma ap 8 klm. gaŗu fronti pie Melnupes un visā pulkā bija tikai kādas 15 patšautenes). Šo pavēli izpildīja, bet viņa atstāja ļoti nospiedošu iespaidu uz minētā pulka kaŗavīriem.“

Ziemeļlatvijas civil- un militarpārvalde uzturēja visciešākos sakarus ar iedzīvotājiem, laiku pa laikam noturēdama plašākas apspriedes ar atsvabināto Ziemeļlatvijas apvidu iedzīvotājiem, pagastu un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem. Šīs apspriedes notika te Valkā, te Rūjienā, te, pēc vajadzības, pat Tērbatā, latviešu rezerves pulka štābā. No pagastu priekšstāvju un vispāri no iedzīvotāju puses allaž bija redzama visai apzinīga izturēšanās pret tā laika lielajiem uzdevumiem. Ne rekvizīciju, ne mobilizāciju lietās nebija ne kurnēšanas, ne atturības. Piemēram, kaŗaspēka vajadzībām vienreizēja nodokļa ceļā no zemuŗiem uz ātru roku sanāca 700.000 rubļu liels kapitāls. Skaidrība politiskajā situācijā, liekas, arī Ziemeļlatvijas pilsoni padarīja patriotiskāku, ga-

tavu uz katru upuri, lai arī cik liels viņš nebūtu. Sabiedrības pašdarbība atsaucās uz ikvienu aicinājumu, kopējas lietas labā ko veikt. Pat aicinājums bija lieks, jo pati dzīve, lielgabalu dunoņai viņā atbalsojoties, bija viens vienīgs aicinājums. Šī patriotiskā sabiedrība kritušos gribēja apbedīt ar godu, ievainotos kopt un apgādāt jo silti, Sarkanā Krusta loterijas bāriņiem un kareivju piederīgiem pabalstīt ar devīgu roku... Tā kā nebija specialas iestādes, ne organizācijas, kuŗa rūpētos par trūcīgo ģimeņu apgādāšanu, tad kādā no Ziemeļlatvijas pārvaldes sēdēm (17. maijā Tērbatā) šis pienākums tiek uzlikts tam pašam Ziemeļlatvijas Sarkanajam Krustam, kuŗam šim vajadzībām izsniedzami produkti.

Bet tai pašā laikā bija jāgādā arī par dienišķu maizi visiem.

Aprīņķu agrarkomisijām bija uzdevums rūpēties par to, lai neviena vaga zemes nepaliktu neapstrādāta un neapsēta. Muižu zemes tika izrentētas bezzemniekiem, priekšroku dodot kareivju ģimenēm. Tā kā vīrieši, kuŗi bija spējīgi nest ieročus, visi bija kaŗā (iesaukti tika jau no 17 gadiem līdz 45 un 50 g. vecumam), tad pie zemes darbiem bija jāiet sievietēm. Ziemeļlatvijā 1919. g. tā nebija vairs atsevišķa parādība — bet vispārēja. Saimniecībām, kuŗas jau bija apsējušās un kuŗām zirgi bija brīvi, pēdējie pa sējas laiku bija jāpārvieta uz tādām saimniecībām, kur zirgu trūka; tāpat savstarpēji bija jāizpalīdzas ar sēklu. Toriez tas neradija ne mazāko sarežģījumu, ne sarūgtinājumu. Ar Ziemeļlatvijas pārvaldes lēmumu no 10. maija pie lauku apstrādāšanas darbiem tiek pielaisti arī kaŗa gūstekņi, maksājot viņiem par to 2 markas dienā un dodot uzturu.

Toreizējos agrarapstākļus Ziemeļlatvijā raksturo Valkas un Valmieras aprīņķu agrarkomisiju protokoli, pēc kuŗiem agrarkomisiju uzdevumi bija sekoši: 1) pārņemt savā pārziņā ar rikojumu no Latvijas pagaidu valdības valsts zemes fondam pieskaitītās kroņa muižas; 2) ņemt savā rīcībā uz 1 gadu tādas saim-

niecības, kuŗas kara apstākļu dēļ no viņu īpašniekiem atstātas, un rūpēties par viņa apsaimniekošanu; 3) uz kara stāvokļa nosacījumu pamata ar rīkojumu no Latvijas pagaidu valdības pilnvarnieka Ziemeļlatvijā pēc vācu sazvērestības atklāšanas pret Latvijas pagaidu valdību, ņemt savā pārzināšanā visas vācu brūņniecības (Ritterschafts) muižas, kuŗas tiek piešķaitītas valsts zemes fondam, un sekvestrēt visas vācu tautības locekļiem piederošas muižas līdz apstākļu noskaidrošanai; 4) rūpēties, lai visa pārējā aramā zeme tiktu kārtīgi apstrādāta, uz d o d o t u v ā k o u z r a u d z ī b u š i n ī l i e t ā p a g a s t u v a l d ē m; 5) caurskatīt izrentētu māju rentes kontraktus, ja viena no ieinteresētām pusēm to vēlas, panākot izlīgšanu un, ja vajadzīgs, izstrādājot piemērotus rentes nosacījumus.

Agrarkomisijas rīcībā nākušās muižas tika izdotas bezzemniekiem uz 1 gadu vai arī līdz Satvermes Sapulcei, kad zemes jautājumam bija jātiek galīgi nokārtotam. Dažas muižas agrarkomisija ņēma savā tiešā apsaimniekošanā.

Atsvabinātie apgabali toreiz nebija lieli, bet uz jūnija sākumu pavisam kopā bija jau izdots ap 16.000 pūrvietu zemes kādām pāri par 500 ģimenēm. Tie nebija plaši areali, un nebija prāvi skaitļi, bet priekš toreizējiem apstākļiem viņi tomēr bija nozīmīgi.

Ar uzpurēšanos un piespiešanos vienā un planveidīgu rīkošanos otrā pusē tika panākts tas, ka, piemēram, Valkas apriņķa padomes 16./17. jūnija sēdē varēja konstatēt, ka visi lauki ir apsēti. Un tas bija panākts apvidū, kuŗu no trim pusēm pakavveidīgi ieslēdza ienaidnieka fronte, pret kuŗu šiem pašiem zemes arājiem bija nemitīgi jāved aizsargāšanās karš!

2. Cēsu kaujas: sagatavošanās, cīņas iznākums.

Jūnija pirmā pusē kara gaitas pa tam ņem citu virzienu, kas ātri noved pie krīzes izšķiršanās. Ka-

mēr 2. igauņu divīzijā ietilpstošais Valmieras pulks ar sekmēm cīnās pret lieliniekiem Alūksnes virzienā, ieņem Vecgulbeni, Jaungulbeni un Krustpili, igauņu 3. divīzija, kurā ietilpst jaunformētais Cēsu pulks, darbojas Valmieras virzienā, iztīrīdams visu šo apgabalu no ienaidniekiem.

2. jūnijā Cēsīs Cēsu pulkam piepeši iznāk negaidīta saduršanās ar vācu izlūku nodaļām, kuŗas te ieradušās itkā „sakaru nodibināšanai ar Ziemeļlatvijas karaspēku“. Uz latviešu brigades štaba uzaiņinājumu gan šie vācu priekšpulki izvācas uz 7 kilometri atstato Kārļa muižu, pēc kam naktī uz 4. jūniju Latvijas un Igaunijas kaŗa vadība nosūta vaciešiem šādu paziņojumu:

„Līdz attiecību noskaidrošanai starp Igaunijas un Latvijas karaspēku, kas operē Ziemeļlatvijā un atzīst Ulmaņa valdību, no vienas puses, un starp tām karaspēka daļām, kas virzās uz priekšu no Rīgas, no otras puses, Igaunijas armijas virspavēlnieks noteic par robežu līniju Gaujas upi no Grīvas līdz Siguldai, no Siguldas uz Nītauri, Vecpiebalgu un Jaungulbeni. Lai izvairītos no nopietniem pārpratumiem, visām karaspēka daļām, kas virzās no Rīgas puses un ir pārgājušas norādīto līniju, lieku priekšā atiet atpakaļ aiz norādītās līnijas 12 stundu laikā no šī dokumenta saņemšanas. Par izpildīšanu lūdzu nekavējoši paziņot.“

1919. g. 4. jūnijā plkst. 0.5.

Igaunijas karaspēka virspavēlnieka pilnvarotais ģenerālštābapulkvedis R i e k s.
Ziemeļlatvijas karaspēka virspavēlnieks
pulkvedis Z e m i t a n s.

Šo paziņojumu vācu nodaļas vadītājs saņēma 4. jūnija rītā, tā tad atbilde bija jādod tās pašas dienas vakarā. Atbilde izpalika, bet pa tam landesvērs terorizēja vietējos iedzīvotājus un izklīdināja Ulmaņa valdības iestādes. Atbildes došanai Rieks termiņu

vēl pagarināja līdz 5. jūnijam plkst. 12. dienā, pievienojot šim paziņojumam protestu:

„Es kā Igaunijas republikas karaspēka virspavēlnieka pilnvarotais protestēju pret varmācībām, nošaušanām un laupīšanām, kuņas nodara landesvēra karaspēka daļas, ielauzdamās Ziemeļlatvijā, proti, protestēju pret latviešu komsanturas personāla nošaušanu Limbažos, pret Ierīku stacijas izpostīšanu un pret iedzīvotāju pēršanu ar rīkstēm; prasu nekavējoši izdot tās personas, kuņas šīs noziedzības izdarījušas, lai tās nodotu tiesai.

Paziņoju, ka Ziemeļlatvijas pulkveža Zemītana brigāde ir padota Igaunijas virspavēlniecībai, ka mobilizācija tiek izdarīta ar Ulmaņa valdības un Igaunijas republikas armijas virspavēlnieka atļauju un piekrišanu. Tamdēļ šīs mobilizācijas aizliegšana ir Ulmaņa valdības un Igaunijas karaspēka virspavēlniecības tiesību laušana.“
Atbilde uz ultimātu tomēr nepienāca.

Tad tās pašas dienas vakarā latviešu un igauņu karaspēka vadība līdz ar amerikāņu misijas pulkvedi Davleju ar bruņotu vilcienu devās no Cēsīm Ierīku virzienā, lai pārlicinātos, vai landesvērs no turienes izgājis, un pārbaudītu, vai tilti nav minierēti. Pie Amatas tilta landvēristi vilcienu apšaudīja ar sprāgstošām lodēm, ievainojot pie tam igauņu virnieku.

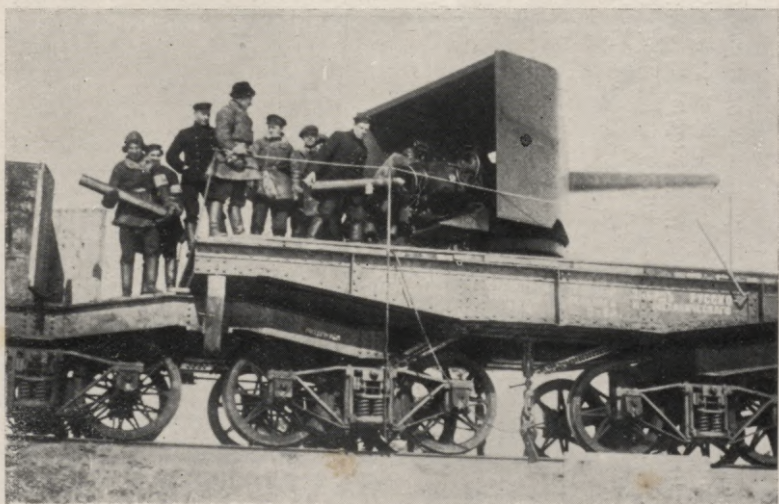
Par 5. jūnija kaujas darbību oficiāls Igaunijas virspavēlnieka štaba ziņojums vēsta starp citu:

„Vāciešu nodaļa, kuņa vakarā ieradās Gaujienā, ir no turienes aizgājusi uz dienvidiem, nošaudama viņai uz ceļa gadījušās 14 personas.

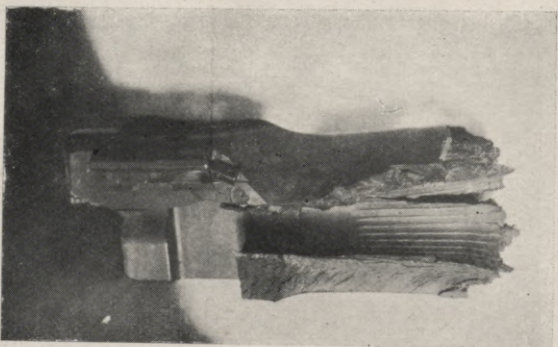
Tanī brīdī, kad mūsu pulki Krisburgas virzienā cīnījās ar lieliniekiem, vācu landesvērs, vācu dzelzdivīzijas pabalstīts, uzspridzināja mūsu aizmugurē starp Cēsīm un Ierīkiem dzelzceļa tiltu, ar ko izpostīts ārkārtīgi svarīgs satiksmes punkts caur Cē-

Raunas tilts landesvāra uzbrukuma laikā.

Igauņu bruņotā vilciena artilērija pret landesvāru 1919. g.

Pa kreisi: Saņūstītais landherists 1919. g. Pa labi: 22. jūniņa Cēsu kauju hec-
nieks: Dzelzs divīzijas lielgabals, kas 22. jūnijā pie Cēsm saspkāga pašā cīņu kar-
stumā. Ar ārtu šaušanu pārkarsetā lielgabala stobrā ieliktais lādīnš radīja liel-
gabala eksploziju, pie kam tika nogalināti 5 lielgabala apkalpotāji un ievainoti
ap 10 karotņi. Lielgabala atliekas soer 15 pudus 10 mārē.: atrodas kara muzejā, Rīgā.

sīm un Ieriķiem ar mūsu Krisburgas virzienā operējošām daļām. Uz mūsu priekšlikumu atkāpties uz dienvidiem Ieriķu virzienā un atsvabināt Ieriķu—Vecgulbenes dzelzceļu, landesvērs vakar vakarā Ieriķu un Cēsu virzienā atklāja uz mūsu priekšpulkkiem flinšu uguni ar sprāgstošām lodēm, mēģinādam ielenkt mūsu bruņoto vilcienu, un šorīt uzsāka uzbrukumu Cēsīm no dienvidiem. Tam dēļ mēs esam spiesti uzsākt pret viņiem kara darbību.“

6. jūnijā jau attīstās formelas kaujas starp landesvēru vienā un Cēsu pulku un igauņu bruņoto vilcienu otrā pusē.

„Waba Maa“ pirmo Cēsu kauju apraksta šādi: „Kauja ilga 12 stundas un bija reti sīva, ar prāviem zaudējumiem mūsu, bet jo lieliem zaudējumiem ienaidnieka pusē. Latviešu kājnieku pulkam pievienojās Cēsu skolnieki. Pilsētā kauja bija tik nikna, ka vietām kāvās dūrēm. No namu logiem meta rokas granatas. Vācieši mobilizējuši Cēsīs visas sievietes ievainoto pārsiešanai. Vācieši Cēsīs nošāvuši 25 skolniekus par to, ka viņi pabalstījuši latviešu karaspēku. Vācu pārspēks mūsu Cēsu pulku pret vakaru piespieda atiet uz Raunas pozīcijām.“

Oficialais Igaunijas virspavēlnieka štaba ziņojums 6. jūnija vakarā par pirmo Cēsu kauju ziņo šādi:

„Ieriķu virzienā ar vācu landesvēru notiek niknas kaujas. Pie Cēsīm latviešu pulki zem liela landesvēra pārspēka pēc niknas kaujas bija spiesti atkāpties. Latviešiem palīgā nosūtīti mūsu pulki. Ar mūsu bruņoto vilcienu uguni noplautas vairākas uzbrucēju vāciešu kolonas.“

10. jūnijā Cēsis ierodas sabiedroto pārstāvji, lai apspriestos par Ziemeļlatvijas karaspēka un landesvēra bruņotas sadursmes likvidēšanu. No Rēveles bez jau minētā pulkveža Davleja ieradās vēl Francijas militārais pārstāvis pulkvedis Hurstels, bet no Liepājas caur Rīgu ieradās Ziemeļamerikas Savienoto valstu militārais pārstāvis, pulkvedis Grīns

(Green) un Anglijas armijas pulkvedis Tallents. No Igaunijas un Ziemeļlatvijas puses bija pulkvedis Rinks un pulkvedis-leitnants Ed. Kalniņš, no vācu puses majors Fletchers, štaba priekšnieks grafs Dōna, vēl pāris virsnieku un Dr. T. Vankins. Sabiedroto pārstāvjiem situācija likās pavisam neskaidra, viņi arī neielaidās tās izpētišanā. Apspriedes vadītājs, amerikāņu pulkvedis Grīns, kurš vairāk simpatizēja vāciešiem, lika priekšā ziemeļnieku karaspēkam atkāpties līdz Igaunijas robežai. Ar to nebija mierā Igaunijas armijas virspavēlnieka pārstāvis. Tad pulkvedis Grīns deva padomu, lai Ziemeļlatvijas latviešu pulki pārietu landesvēra pusē. To, protams, noraidīja Zemitana pilnvarnieks pulkvedis-leitnants Kalniņš. Lai novērstu asins izliešanu, tad, zem sabiedroto spiediena, abām pusēm bija jāieiet uz p a m i e r u ar landesvēru, kas iesākās 10. jūnijā, plkst. 7.50 min. rītā. Sabiedroto pārstāvji tomēr savas prasības par igauņu spēku atiešanu uzturēja, viņu pieņemšanai dodot termiņu līdz 20. jūnijam.

Pa tam abas puses, igauņi un latvieši, apspriedās, ko tālāk darīt. Skaidri bija saredzams vācu nodoms šķirt latviešus no igauņiem viņu kopējā frontē un atkal, kā 700 gadus atpakaļ, dēstīt abu tautu starpā nāvīgu ienaidu. Nebija šaubu, ka pēc igauņu atiešanas Niedras valdība, vācu karaspēka aizvējā, mobilizētu latviešus, lai kopīgi ar vācu landesvēru atņemtu igauņiem viņu brīvību un nodibinātu vācisku Baltijas valsti. Tādēļ ziemeļnieki neatkārtāja mūsu senču kļūdas, un, neskatoties uz daudziem pārpratumiem, kādi toreizējā okupācijas laikā ikdienišķā dzīvē radās starp abām tautām, vienprātīgi apņēmās darīt visu, lai kopdarbībā ar igauņiem uzvarētu vai kristu. Tāda pati izjūta valdīja igauņu tautā un viņas armijas virspavēlniecībā. Generalis Laidoners telegrafiski griezās pie Valkas aktīvākā sabiedriskā darbinieka Dr. Lībieša ar uzaicinājumu noskaidrot Ziemeļlatvijas latviešu noteicošās sabiedrības domas Igaunijas karaspēka atsaukšanas jautājumā. Valkā steidzīgā kārtā tika sasaukta vietējo

pašvaldību un sabiedrisko organizāciju pārstāvju apspriede, kurā piedalījās Ziemeļarmijas un civilpārvaldes pārstāvji un sabiedriski darbinieki.

Apspriede plašākā memorandumā ņēma stāvokli pret augšējo sabiedroto pārstāvju priekšlikumiem resp. prasībām Cēsīs. Memoranduma tekstu pēc apspriedes aizrādījumiem sastādīja rakstnieks J. Janševskis un Dr. Lībietis.

Šai memorandumā tiek uzsvērts, ka vienīgā suverenā varas nesēja Latvijā ir pagaidu valdība; ka arī vienīgā politiskā partija, kas šo valdību neatzīst, lielinieki, ir sabrukšanas stadijā, viņu karapulki izirst un pārnāk pagaidu valdības pusē; pēdējās 3 nedēļās Ziemeļlatvija no Igaunijas līdz Daugavai jau iztīrīta no lieliniekiem un iedzīvotājiem atkal bija dota iespēja nodoties mierīgam darbam. Bet te gluži piepeši no Rīgas puses spiežas zemē iekšā Vācijas karaspēks un Baltijas muižnieku landesvērs, kuri kauj un laupa un noliedz pagaidu valdības izsludināto mobilizāciju pret lieliniekiem. No jauna atgriežas briesmu un patvarību laiki. Vācu karaspēka uzturēšanās Kurzemē ir ne tikai lieka, bet pat ir bīstama, jo viņš kavē demokrātiskas valsts kārtības nodrošināšanu Latvijā, jauc Latvijas pagaidu valdības karaspēka mobilizēšanu pret lieliniekiem; slepkavo latvju nacionalistus un Latvijas valsts idejas aizstāvētājus; ar štiku palīdzību iecēlis jaunu valdību ar Niedru priekšgalā, gāzdams likumīgo pagaidu valdību. Pēdīgi fon der Golca vadībā vācu karapulki un landesvērs uzsākuši atklātu kara darbību pret Igaunijas un Latvijas nacionāliem pulkiem.

Latviešu pulki ziemeļos un dienvidos pietiekoši lieli robežu apsardzībai, bet, ja izved pilnīgu mobilizāciju, tad īsā laikā var sastādīt armiju, kurā būs pietiekoša visas zemes aizsardzībai. Memorandums nobeidzas ar šādu slēdzienu:

„Visu sacīto ievērojot, mēs lūdzam:

- a) Lai sabiedroto uzstādītais ultimātums, attiecībā uz Latvijas likumīgās pagaidu valdības

darbības atjaunošanu patiesi un bez kavēšanās tiktu izpildīts no Vācijas un no viņas karaspēka.

- b) Lai nekavējoši tiktu apturēta Vācijas karaspēka kustība uz priekšu uz ziemeļiem no Daugavas un Rīgas.
- c) Lai šis karaspēks, kurš necinās ar lieliniekiem, nekavējoši tiktu pavisam atbruņots un izvests no Latvijas robežām, jo ar viņa uzturēšanos šie netiek vesta cīņa ar lieliniekiem, bet tiek Latvija visādi apspiesta un ierobežota, viņas pilsoņi terorizēti un tiek veicināti vienīgi visvācu politiskie centieni, kādus šeit piekopj Vācijas karaspēka priekšstāvji un Baltijas vācu muižniecība, kuŗa kopā ar visiem Baltijas vāciešiem sastāda ne vairāk par 5% no visu iedzīvotāju skaita.
- d) Beidzot caur jums cieši lūdzam Jūsu valdību būt Latvijas pagaidu valdībai palīdzīgai pie viņas karaspēka steidzīgas apgādāšanas kā Kurzemē, tā arī Ziemeļlatvijā ar ieročiem un citiem kara piederumiem.

Iesniegdami Jums šo aizrādījumu un lūgumu, mēs, Ziemeļlatvijas iedzīvotāju priekšstāvji, pilnīgi palaujamies, ka Jūsu valdība, kuŗa ar savu ultimatumu Vācijai dēļ Latvijas likumīgās valdības darbības atjaunošanas ir nepārprotami nostājusies uz latviešu tautas pusi, arī šinī priekš mūsu tautas un zemes tik nopietnā brīdī ievēros mūsu lūgumu un neatdos Latviju Baltijas vācu muižniecībai un visvācu imperialistiem, pret kuŗiem mūsu tautas šinī pasaules karā kopā ar sabiedrotiem lēja savas asinis.“

Memorandumu parakstīja pārstāvji no Valkas, Valmieras un Limbažu pilsētām, Rūjienas, Strenču, Smiltenes un Mazsalaces miestiem un 54 pagastiem Valkas un Valmieras apriņķos.

Uz Rēveli šo memorandumu noveda sevišķa delegācija, kuŗā iegāja O. Nonācs, Dr. J. Libietis, J. Sti-

prais, un iesniedza to Igaunijas armijas virspavēlniekam ģeneralim Laidoneram, kurš to savukārt nodeva pulkvedim Tallentam nogādāšanai sabiedroto kara misijas jaunajam priekšniekam Latvijā, Igaunijā un Somijā, angļu ģeneralim Gofam (Gough), kurš kopā ar latviešiem un igauņiem turējās pret vāciešiem.

Generalis Gofs 13. jūnijā dod fon der Golcam sekošu pavēli:

„Pavēlu: 1) visus Jūsu vadībā stāvošus karaspēkus atvilkt uz dienvidiem no līnijas Gaujas Grīva — Sigulda — Nītaure — Jaungulbene; 2) sūtīt atpakaļ uz Vāciju pusi no vācu karaspēka; 3) atļaut Ulmanim organizēt nacionālo valdību, iesaukt, organizēt un apmācīt Latvijas karaspēku bez kādas iejaukšanās; 4) ievērot sabiedriskas un privātas mantas neaizskarāmību no Jums okupētos apgabalos; 5) aizvēkt projām lielpabalus, kuri valda pār Liepājas ostu.

Šī pavēle jāizpilda bez kavēšanās, par ko atbildīgu daru personīgi Jūs.“

A. Niedra savā telegramā Parīzes miera delegācijai 17. jūnijā šīs ģenerāļa Gofa noteiktās politiskās un militārās prasības apzīmē par tādām, kuras atņemot viņam iespēju cīnīties pret lieliniekiem, un tamdēļ prasa Cēsu 10. jūnija priekšlikuma resp. pavēles atjaunošanu.

17. jūnijā Igaunijas Satversmes Sapulces sēdē ministru prezidents Strandmans par landesvēra uzbrukumu ziņo sekoši: „Mūsu prasības pamiera sarunās 10. jūnijā bija, lai landesvērs atvelk savus pulkus uz Siguldas—Nītaures—Jaungulbenes līniju un ar to atsvabina Vecgulbenes dzelzceļa līniju. Vāciešu prasības: 1) Mūsu pulki jāatvelk līdz Igaunijas (valodas) robežām, 2) zem Igaunijas virspavēlniecības esošie latviešu pulki jānodod landesvēra rīcībā. Mūsu pilnvarotie atteicās pieņemt vācu noteikumus, tāpat arī vācieši mūsējos. Ziemeļlatviju, turpina Igaunijas ministru prezidents Strand-

mans, kuŗu mēs ar savām asinīm esam iztīrījuši, mēs varam nodot tikai mums draudzīgiem latviešiem, bet ne landesvēram.

Pie nākošām sarunām 13. jūnijā landesvēra virspavēlnieks majors Fletchers izteicās, ka viņš nav padots (!) fon der Golca virsvadībai un ģenerāļa Gofa priekšraksts neattiecas uz viņu; viņš savus pulkus neatvilkšot. Šai dienā tika pagarināts pamiers, līdz tuvāku instrukciju pieņemšanai no ģenerāļa Gofa. Pēdējās sagaida apmēram ap 20. jūniju. Virspavēlniecība uzsver, ka stratēģiski nekādā gadījumā nav pielaižams, ka mūsu frontes aizmugurē darbojas mums naidīgs landesvērs. Kad Ziemeļlatvijā noietīsies mums draudzīgie latviešu pulki, tad Igaunija varēs atvilkt aizsargu līniju uz savām robežām. Patlaban tiek vestas sarunas. Sabiedrotie, sevišķi angļu delegācijas priekšsēdētājs ģenerālis Gofs, pilnīgi atbalsta mūsu prasību. Ceram, ka lietu izdosies izbeigt miera ceļā, ko sabiedrotie sevišķi vēlas. Atkāpšanās no prasībām nav pielaižama, tamdēļ jābūt gataviem uz visu.“

Igaunijas Satversmes Sapulce ministru prezidenta ziņojumu noklausās un priekšlikumus sankcionē.

„Tautas Balss“ pēc latviešu delegācijas apspriedes Rēvelē 15. jūnijā raksta:

„Abu tautu valdībām, tā igauņu Rēvelē, kā arī latviešu — Liepājā, ir pilnā mērā izdevies uzturēt dzīvu sabiedroto valdību interesi priekš mūsu taisnās lietas un viņu nepārprotamu nostāšanos kritiskā brīdī mūsu pusē. Mēs, latvieši, un tāpat arī igauņi, ar sevišķu gandarījumu varam atzīmēt to faktu, ka Anglija, kuŗa aizvien pie Latvijas un Igaunijas patstāvības ir izrādījusi visdzīvāku interesi, tagad mūsu lietās sāk runāt noteicošo vārdu. Plašas pilnvaras ne tikai militarā, bet arī politiskā ziņā, kādas ir dotas līdzī sabiedroto komisijas priekšniekam pie Baltijas jūras valstīm — Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietavas — angļu ģeneralim Gofam, padarīs par pilnīgi neiespējamu to iespaidošānu, kādu mūsu ienaidnieki mēģināja izdarīt

pie tiem mazāk atbildīgiem sabiedroto sūtītiem, kuri te jau ilgāku laiku bija uzturējušies. (Zīmējas uz Cēsu apspriedi un sabiedroto pārstāvju mums nelabvēlīgo lēmumu no 10. jūnija.)“

„Mūs mazāk var interesēt, turpina laikraksts, fon der Golca vai landesvēra taktika, kā viņš mēģinās šo pavēli izpildīt, vai viņu ar kādiem paņēmieniem apiet — ja viņš to neizpildīs uz vietas, jo sliktāki tas būs priekš vāciešiem pašiem... Tā mūsu, kā igauņu kara vadības un armiju cieša apņemšanās ir — ieročus nenolikt, kamēr vācu vara Latvijā un vispārī Baltijā nav pilnīgi lauza. Mums ar igauņiem ir pilnīga frontes vienība ne tikai *stratēģiskā ziņā*, bet arī *politiskā*.“

Ka fon der Golcs ar viltus paņēmieniem tiešām mēģina apiet Gofa pavēli, rāda viņa 14. jūnijā Igaunijas armijas virspavēlniekam nosūtītā telegrama:

„Pēc atrastiem uzsaukumiem virspavēlnieks izlieto Ziemeļvidzemē cīņai ar landesvēru, vai valsts vācu karaspēka daļām lielā daudzumā lieliniekus, kādēļ uzskatu viņa karaspēku par lielniecisku, t. i. naidīgu sev un atiecīgi pret to rikošos.

Vācu virspavēlnieks fon der Golcs.“

Acīmredzot, te bija domāts sekošs Ziemeļlatvijas frontes aizmugures priekšnieka, kopveža *Miglava* uzsaukums (iespiests „Tautas Balsī“ Nr. 32 no 5. jūnija):

„No sakautās bēgošās lielinieku armijas atdalījušās daudzas šīs armijas daļas un atsevišķi kareivji, kuri tagad, baidīdamies no soda, slapstās Latvijas mežos.

Uzaicinu visus tādus no lielniecisma atkritušos kareivjus un karaspēka daļas droši pārnākt latviešu *nacionālā* karaspēka pusē, piesakoties pie vietējām komendanturām. Par kaŗa mantām, kā par binokļiem, telefona aparātiem etc., pārnācēji dabūs atlīdzību.

Pārnācējiem, kas to būs izdarījuši laikā, nedraud nekāds sods.“

Ziemeļlatvijas armijā nebija lielinieku, bet gan viņā iestājās arī no lielniecisma atkrituši kareivji un atsevišķas daļas, kuŗas savā laikā lielinieki spaidu kārtā bija samobilizējuši, un, kuŗas tagad cīnijās par likumīgo Latvijas valdību.

Fon der Golcs landesvēru, dzelzdiviziju un citas ziemeļniekiem naidīgas kuŗaspēka daļas gribēja apvienot zem vienas vadības. Niedras valdības kuŗa ministrs Dr. Vankins bija iecelts par Latvijas kuŗaspēka virspavēlnieku, bet faktiskais virspavēlnieks bija fon der Golcs pats. Ģeneralštābu pie Niedras kuŗa ministrijas izveidoja no vācu ģeneralštāba virsniekiem un par šī ģeneralštāba priekšnieku vārda pēc bija krievu ģenerālis Timrots. Par Ziemeļlatvijā operējošo landesvēra un dzelzdivizijas vadītāju iecēla majoru Fletcheru un nosauca to par „Latvijas kuŗaspēka vadoni“. Majora Fletchera, kuŗu A. Niedras valdība 6. jūnijā bija uzņēmusi Latvijas pavalstniecībā, palika arī par landesvēra vadoni.

Kuŗš starp vāciešiem un Ziemeļlatvijā un Igaunijā bija nenovēršams. Abas puses savilka spēkus izšķirošai cīņai.

Jau landesvēra uzbrukumam sākoties, visa Ziemeļlatvija tika izsludināta kuŗa stāvoklī. Ar frontes aizmugures priekšnieka kopveža Miglava parakstu parādās atklātībā šāds rīkojums:

„Pienāk ziņas, ka no lieliniekiem atsvabinātos Ziemeļlatvijas apgabalos parādotes aģitatori, gan civil-, gan kareivju uniformās un bruņoti, kuŗi aģitējot par sazvērnieka Niedras valdību un šīs valdības vārdā sākot izdot pat rīkojumus.

Uz kuŗa stāvokļa noteikumu pamata pavēlu visiem komandantiem visas šādas personas nekavējoši apcietināt un nodot lauka kuŗa tiesai.“

Šinī pašā laikā iznāk arī Valkas igauņu komandanta pavēle šai pašā lietā:

Landesbēra saspridzināts tilts 1919. g.

Strazdu muiža, kur noslēgts 3. jūlija pamiers.

Ziemeļlatvijas armija pirms ienākšanas Rīgā nometnē pie Rīgas vārtiem.

Ar uzvaru vaiņagotie Ziemeļlatvijas karavīri.

„Baltijas vāciešu un Niedras latviešu valdība ir sākusi pret mūsu kaŗaspēku naidīgu darbību. Viņu rīkojumus un pavēles stingri aizliedzu izpildīt. Pavēlētājus un viņu izpildītājus no š a u š u uz vietas. Pavēles drukātājus un izdevējus p a k ā r š u . . . Pavēlu uz vietas nošaut visus pret mums kaŗojošā vācu kaŗaspēka aģentus, kuŗi tiek frontes aizmugurē pieķerti noziedzībā.“

Lai strādātu preti Niedras aģitatoru mulsinošam iespaidam, kuŗam varētu padoties viens otrs mazāk informēts cilvēks, Ziemeļlatvijas kaŗaspēka virspavēlnieks pulkvedis Zemītanis jūnija sākumā izlaiž uzsaukumu visiem Ziemeļlatvijas iedzīvotājiem, kuŗā uzaicina visus iedzīvotājus apvienoties ap savu kaŗaspēku. „Drīzā laikā, tā uzsaukumā starp citu teikts, Ziemeļlatvijā ieradīsies Latvijas vienīgā, likumīgā, no visām latviešu politiskām partijām un sabiedrotiem atzītā, Tautas Padomes pilnvarotā Ulmaņa valdība, lai no š e j i e n e s ar savu jaunformēto kaŗaspēku ieietu Latvijas galvas pilsētā — Rīgā un uzņemtos visas Latvijas pārvaldību.“ (Tāds nodoms tiešām pastāvēja ziemeļniekos, bet apstākļi iekārtojās citādi.)

Sagatavošanās uz izšķirošiem notikumiem bija drudžaina, bet ar lielu iekšēju palāvību un pat pārliecību, ka taisnā tautas lieta uzvarēs. Kas visu tautu brīnišķīgā kārtā sakausēja vienā nedalāmā kaujas vienībā, tā bija taisni Niedras nodevība, ejot kopā ar vāciešiem. Tā brīža tautas izjūtu un viņas nāvīgo naida sajūtu dzejnieks Ed. Virza sekoši tēlo „Tautas Balsī“ vasaras svētku apcerē:

„Tik nejdzīgi Vasaras svētki Latvijā nekad vēl nav svētīti kā tagad. Ne svētais gars nolaižas pār mūsu galvām, bet visnegēligākā nodevība. Apjozies ar tumsu, sacēlis sev visapkārt barikades no latviešu līķiem, apslēpdams visur latviešu valodu un aizrīdamies no izlieto asiņu smakas, Andrievs Niedra izsūta pa Vidzemi tagad no Rīgas savus apustuļus, lai

ar uguni un zobinu piegrieztu ļaudis jaunajai ticībai. Tiesu par šo noziedznieku spriedīs pati tauta. Izdots viņai, saistīts pie rokām un kājām, lai viņš pazūd viņas dusmu tumsā...

Tautas liktenis tiek izšķirts šinīs dienās. Šini svētā cīņā karaspēks nedrīkst cīnīties viens kā gladiators uz arenas, — viņam jātiek pabalstītam no visas tautas. Jūs, kas paliekat mājās! Dodat karaspēkam ziņu par katru ienaidnieka kustību!.. Lai ienaidnieks krit beigts no tā ūdens, ko viņš dzer. Lai viņš redz sevi ielenktu no visām pusēm!..

Kopā ar mums šinī cīņā stāv mūsu sabiedrotie igauņi, mūsu kaujas biedri cīņā pret vāciešiem no visveciem laikiem. Uz fronti, uz baronu medībām!

Tās būs sarkanas, bet jautras medības. Nomedīdami baronus, kareivji nomedīs arī brīvību, lai pasniegtu to, pāri kritušiem ienaidniekiem, kā mūžīgu mantojumu visai tautai!“

„Tautas Balss“ bija oficiāls laikraksts un reizē ar to frontes avīze, kuŗu lasīja ikvienā armijas daļā, ikviens atsevišķs kareivis. Viņas noskaidrojošie raksti par toreizējo sarežģīto politisko situāciju un vispārējais patriotiskais noskaņojums darīja savu iespaidu kā uz armiju, tā uz civiļiem iedzīvotājiem.

Glūži tāds pats gara stāvoklis un lietas uztvere bija Igaunijā. „Pirmais šāviens no landesvēra flintēm, saka „Postimees“, pamatīgi pārgroza mūsu attiecības pret vāciešiem. Landesvērs mums jātur godbijīgā attālumā no robežām. Mūsu karaspēks un valdība lai zina, ka šai lietā viņu pabalsta visa tauta kā viens vīrs.“

„Baltijas vācieši, saka „Tallinna Teataja“, ir mūsu nāvīgākie ienaidnieki, pret kuŗiem taisni mūsu proletarietis deg doties cīņā... Stunda ir sīta, izrēķināšanās brīdis ar mūsu kalpinātāju Baltijas vācietību ir pienācis. Viņš ir iesācis mežonīgo karu, ir gribējis karu. Lai tad arī notiek karš! Un vai uzvarētiem!“

Igaunijas un Ziemeļlatvijas tautas kopība bija uzvaras ķīla.

Ka sabiedrotie līdz pat pēdējam brīdim bijuši pārliecībā, ka konfliktu var likvidēt miera ceļā un tādā virzienā mēģinājuši iespaidot arī pagaidu valdību, par to sarp citu liecina sekoša vēstule, kuŗa no Liepājas sūtīta uz Ziemeļlatviju pašā Cēsu kauju priekšvakarā:

Liepājā, 18. jūnijā 1919. g.

L. g. Nonāca kgs!

Es rakstu Jums, ne „Tautas Balsij“, un man gribas izteikt Jums manu paldies par visu Jūsu darbību un par Jūsu lielajām pūlēm. Žēl, ka man, tāpat arī nevienam citam valdības loceklim nav iespējams tūlī tagad nobraukt pie Jums. Mēs stāvam atkal reiz pārgrozību priekšā un ceram tagad, ka, kad valdība būs drīzumā atkal Rīgā, tad varēsim vieglāk satīkties.

Tikai viena lieta — nevajag propagandā un citos rakstos pārspilēt naidu pret muižniecību, jo šādi pārspilējumi ļoti nepatīk sabiedrotiem un šai brīdī var mums ļoti kaitēt. Visas sabiedroto misijas turas kopā ar mums, ar tā saukto Nierdras valdību viņas nav stājušās nekādos sakaros. Tomēr uz viņu vienbalsīga aizrādījuma pamata mēs pieturamies pie politikas, kuŗa neizslēdz saprašanos zināmās robežās, pie kam, protams, valdības līdzšinējais politiskais virziens paliktu pilnīgi nodrošināts. Ja valdība ies atpakaļ pie darba, tad tomēr notiksies zināma reorganizēšanās, uzņemot kabinetā dažus vietējos cittautiešus.

Šai lietai vajag vēl šonedēļ izšķirties. G. (persona, ar kuŗu vēstule sūtīta) Jums pastāstīs visus sīkumus.

Es vēl reiz gribu tikai aizrādīt — laiks prasa no mums atturību un mērenību iekš mūsu izturēšanās pret muižniecību...

Jūsu

K. Ulmanis.“

Šinī vietā un šinī gadījumā ir jāizklaidē tā nepareizība, kādu pauž daži igauņu autori, piemēram, majors Richards Mazings savā apcerējumā par Cēsu kaujām militārā žurnālā „Södur“ 1925., itkā Ulmanis no Liepājas 1919. gadā īsi pirms Cēsu kaujām J. Ramanam uz Rēveli un O. Nonācam uz Valku būtu sūtījis slepenu telegramu, kurā itkā būtu bijis pavēlēts Latvijas karaspēkam atturēties no cīņām pret vāciešiem un landesvēru. Šo telegramu sūtniecībā itkā aizurot vien būtu novērstas lielākas nesaskaņas un sarežģījumi latviešu un igauņu starpā.

Izņemot augšējo vēstuli ar norādījumiem par zināmas taktikas ieturēšanu, tādas telegramas un pavēles no Liepājas uz Ziemeļiem šinī lietā nav sūtītas.

Iedzīvotāju gara stāvoklis un attiecības pret vāciešiem toreiz arī nevarēja padoties nekādiem samierinošiem mājieniem, jo to nepielāva pašu vāciešu radītā situācija. Tā nebija žurnalistikas vai dzejnieka fraze, kas runāja no „Tautas Balss“ slējām — laikrakstā dien' no dienas teiktais bija vēl tikai vāja atspulga no tā, ko pati tauta izjuta un iekšīgi pārdzīvoja.

Vācieši savā pārspēka iedomībā ne uz kādu godīgu saprašanos nebija piedabūjami. Šī iedomība viņiem bija jāizgaisina uz kaujas lauka.

20. jūnijā ģenerālis Gofs gan bija nolēmis ar landesvēra un Ziemeļlatvijas armijas pārstāvjiem vēlreiz noturēt kopēju apspriedi Valkā, bet tā vairs nenotika. Lieta tā, ka 18. janvāra vakarā A. Niedras „mazā kabineta“ sēdē izlēmts, nenogaidot šo 20. jūnija apspriedi ar sabiedrotiem, uzsākt kaujas darbību, jo citādi jau, varbūt, būtu par vēlu. Šai pašā sēdē Dr. T. Vankins, kurš līdz tam bija tikai kara ministrs A. Niedras kabinetā, iecelts par Latvijas armijas virspavēlnieku.

Igaunijas virspavēlnieka štaba ziņojumā 20. jūnija vakarā lasāms:

„Šodien, pulkst. 12, vajadzēja notikt uz sabie-

droto priekšstāvju priekšlikumu sarunām stāvokļa noskaidrošanai starp mums un landesvēra pilnvarotiem. Landesvēra pilnvarotais uz sarunām neieradās un vācieši plkst. 12 iesāka uzbrukumu Vidrižu muižas un Straupes miesta līnija. Kauja turpinās." 21. jūnija rītā: „Cēsu virzienā vācu landesvērs uzbrūk ar lieliem spēkiem visā līnijā no jūras līdz Raunas muižai. Kauja turpinās. Vācieši visur pirmie pārgājuši uzbrukumā.“

Visus vācu kopotos spēkus, kas piedalījās 22. jūnija izšķirošās kaujās, igauņu pulkvedis N. Rieks savā grāmatā aprēķina sekoši: 8100—8500 kājnieku un 660 jātnieku ar 180 smagiem un 342 viegliem ložmetējiem un 70 viegliem lielgabaliem. Latviešu igauņu pusē Cēsu kaujās nēma dalību: 8045 kaņavīri, 138 vieglie un 110 smagie ložmetēji, 32 lielgabali, 3 bruņotie vilcieni, 3 bruņotie automobiļi.

Tā tad kaņotāju skaits abās pusēs bijis puslīdz vienāds, bet ieroču ziņā ienaidniekam bijis gandrīz divkārtīgs pārspēks.

Vēsturiskās Cēsu kaujas bija sākušās. No sākuma ienaidnieks nēma pārsvaru. Pie Jaunraunas viņš pārrāva mūsu fronti un devās Valmieras virzienā. 21. jūnijā ap pulkst. 11 dienā iestājās viskritiskākais moments. Ienaidnieka priekšpulki jau atradās tikai 8 kilometri no Valmieras, t. i. mūsu štaba dziļā aizmugurē. *M i r t v a i d z ī v o t* — bija mūsu kaņa vadības lozungs. Tādā garā tika dotas kaujas pavēles. Ar mūsu pārdrošiem manevriem izdevās par daudz uz priekšu aizrāvušos ienaidnieku ieslēgt un sacelt viņā p a n i k u. Igauņu un latviešu pulkiem kopā darbojoties ienaidniekam draudēja pilnīga ielenkšana un nu sākās viņa paniskā bēgšana, kuņa, ar pārtraukumu pie Inčukalna, apstājās tikai pie Juglas, vecos krievu ierakumos.

No šīs slavenās, vēsturiskās kaujas vadoņiem vispirmā kārtā tautas atzinība nākas toreizējam pulkvedim-leitnantam *B e r ķ i m*, kuņš bija kaujas operāciju dvēsele. Neatsverami ir arī artilērijas priekšnieka virsleitnanta *S k u j e n i e k a* nopelni.

Cēsu kauju laikā pulkvedis-leitnants E d. K a l -
n i ņ š izpildīja Latvijas Brigades priekšnieka vietu
un štaba priekšnieka vietu — pulkvedis-leitnants
V. O z o l s.

Ziemeļnieku operacijās pret lieliniekiem lieli no-
pelni Valmieras pulka komandierim pulkvedim-leit-
nantam J a n s o n a m un partizanu pulka organizē-
tājam un vadītājam kapteinim A p a r n i e k a m.

„Pie Cēsīm ir aizvērusies lapas puse 700 gadus
ilgajai negoda un kauna pilnai baronu vēsturei, raksta
pēc Cēsu kaujām „Tautas Balss“ 25. jūnija numurā
ievadā „Tautas uzvarējušas savu apspiedēju.“ Ta-
gad sāksies gaišas Latvijas un Igaunijas brīvvalstu
vēstures lapas puses, pilnīgi brīvas no katra
vācu iespaida.“

„Šis brīdis ir skaists kā slava!“ izsaucas turpat
dzejnieks E d. V i r z a: „Es redzu arāju uz lauka, māti
pie bērna šūpuļa, slimnieku slimnīcā, ceļa gājēju, uz
saules sasildīta sliekšņa sēdošu vectēvu, redzu, ka vi-
ņi, saņemdami vēstis no kara lauka, uz brīdi norimst
— cits no sava darba, cits no savām domām vai sap-
ņiem. Kluss prieka bālums noslid pār viņu sejām.
Beidzot tomēr!... Brālīgs sveiciens mūsu karaspē-
kam, prieks par viņu uzvarām un klusa viņa varo-
nības apbrīnošana iet līdzī šīm rindām. Uz Jums ska-
tās visa tauta. Tik liels ir tas darbs, ko Jūs darat,
ka septiņi gadu simteņi nāk un klanās Jūsu priekšā.“

Cēsu kaujas bija raksturīgas brīvības cīņu kau-
jas, kurās parādījās mūsu un igauņu kareivju augstā
moraliskā vērtība. Skaidri apzināta cīņu cēloniskā
un mērķu sakarība — tieksme pēc brīvības un neiz-
dzēšams naidis pret apspiedējiem — padarīja par va-
roni ikvienu kareivi par sevi un visus kopā. Tāda ar-
mija, arī neliela skaitā un pavāji apbruņota, darīja
brīnumus. Šo īpašību trūka mūsu pretiniekiem, vis-
maz viņu ārzemnieciskai daļai, kuŗa bija tikai algots
laimes meklētājs.

Ienaidnieks bija sakauts. Pagaidu valdība 8.
jūlijā varēja atgriezties Rīgā. Notikumu tālāka gaita
— Strazdu muižas p a m i e r s starp Igaunijas un

Ziemeļlatvijas kara spēku vienā un landesvēru otrā pusē, kas uz sabiedroto spiedienu tika noslēgts 3. jūlijā, ziemeļniekiem sagādāja vilšanos. Šai pamiera noslēgšanā ziemeļniekiem - latviešiem vairs nebija nekāda līdzī runāšana. Kara notikumos te jau līdzī sāka runāt kompromisa politika, kuŗas tālākas sekas bija. Bermonta dēka un jauni tautas upuri.

Ziemeļlatvija savū uzdevumu vēstures priekšā bija izpildījusi.

Literatura.

1. „Verordnungsblatt für Liv- und Estland“ 1918.
2. Sylvio Broederich — Kurmahlen, „Das neue Ostland“, 1916.
3. „Lidums“, 1915—1918.
4. „Tautas Balss“ 1919.
5. N. Reek, Lemsalu - Roopa - Vounu - Ronnenburgi lahing 19.—23. VI. 1919.
6. Majorā Richarda Masinga „Limbažu-Straupes-Cēsu-Raunas kaujas“ („Södur“ Nr. 5. un 6. no 1925. g.).
7. P. Bērziņš, „Lātvijas brīvības cīņas 1918.—1920“. 1927.
8. Militaru rakstu krājums Nr. 1, 1925. (Cēsu kaujas.“).

Satura rādītājs.

	L. p.
Ievadam	3
I. Bēgļu laikmets	5
1. Vispārējs stāvoklis. Pēc Rīgas evakuēšanas. Valka — Ziemeļlatvijas garīgais centrs . . .	5
2. No Valmieras Zemes Sapulces līdz Latviešu Pagaidu Nacionalai Padomei	14
II. Vācu okupācijas varā	32
1. Okupācijas kaŗaspēka ienākšana	34
a) Kā sākās un kā apstājās vācu virzišanās uz priekšu	34
b) Lielinieku terors	36
c) Baltais terors	38
d) Vācieši nāk kā „lūgti“	39
2. Vācu politiskie nodomi Baltijā	41
3. Baltijas kolonizācijas plāni	61
4. Zemes iekārta vācu okupācijas laikā:	72
a) Pārvalde. Kas reprezentē suvereno varu	72
b) Drošība	84
c) Satiksme	85
d) Skolas	87
e) Tiesas	92
f) Pārtikas jautājums	95
5. Latviešu organizāciju legalā un nelegalā darbība	104
6. Okupācijas vara un prese	111
III. Atbrīvošanas cīņu laiks	148
1. Ziemeļlatvijas noorganizēšanās cīņai pret lieliniekiem. Jaunā fronte. Iedzīvotāju pa- triotisms. Sabiedrības aktivitāte.	148
2. Cēsu kaujas: sagatavošanās, cīņas iznākums	158

Iespieduma kļūdas.

Pārlabojot pamanītās iespieduma kļūdas, jālasa:

22. lapas pusē 18. rindā no augšas: **A. Saulieti**; 32. l. p.
2. rindā no augšas: Lielnieku patvarības **1917./18. gadu maiņā**;
49. l. p. 9. rindā no apakšas: **4** bruņniecības kā kārtas pārstāvji;
91. l. p. 2. rindā no augšas: pārejot uz **latviešu mācības valodu**;
172. l. p. 10. rindā no apakšas: **18. jūnija** vakarā A. Niedras
„mazā kabineta“ sēdē.

Vaimieras
Kaju. palika Virostaku kluba
BIBLIOTEKA

№ .....

37

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306117965

